

MILOVAN ANTONIĆ
TREĆI SAJAM ZADRUGARSTVA RS
OKRUGLI STO „EFEKTI SEOSKOG TURIZMA U RAZVOJU
POLJOPRIVREDE I ULOGA ZADRUGA“

Biblioteka
DOKUMENTA
3

Urednik
Jovo Bajić

Saradnici
Vidosav Đurđević
Ranko Preradović
Dragana Vinčić

Fotografije
Branislav Vlasenko
Milovan Antonić
Dragana Vinčić

Grafička oprema
Vedran Čičić

Lektor
Slobodanka Bajić

Milovan Antić

**TREĆI SAJAM
ZADRUGARSTVA RS**

**OKRUGLI STO „EFEKTI SEOSKOG TURIZMA U
RAZVOJU POLJOPRIVREDE I ULOGA ZADRUGA”**

Donji Agići, januar 2013.

Pripreme za Treći sajam zadrugarstva su završene

SADRŽAJ

ZAŠTO JOŠ JEDNA KNJIGA.....	11
-----------------------------	----

TREĆI SAJAM ZADRUGARSTVA RS 14.07.2012.

<i>Održan Treći sajam zadrugarstva RS:</i> KONTINUITET I POTVRĐIVANJE.....	15
<i>Milica Marinović:</i> DONJI AGIĆI.....	18
<i>Nada Nešković Raičić:</i> DOPRINOS GODINI ZADRUGARSTVA.....	20
<i>Branislav Dmitrašinović:</i> PODRŠKA JAČANJU SELA.....	23
<i>Zoran Kovačević:</i> OBNOVA ZADRUGARSTVA.....	24
NOVI ZADRUŽNI PROIZVODI.....	26

UČESNICI SAJMA

<i>Poljoprivredna zadruga „Agrojapra“:</i> U STALNOM USPONU.....	33
<i>OZZ „Agrouna“ – Donje Vodičevo:</i> U OSAM SELA 130 ZADRUGARA.....	36
<i>Pčelarska zadruga „Žalfija“ – Trebinje:</i> PREDSTOJI IZVOZ U EVROPSKU UNIJU.....	38
<i>Zemljoradnička zadruga „Gornji Ribnik“:</i> NOVI ZASADI KUPINE I MALINE.....	40

<i>ZZ „Obudovac” – Šamac:</i>	
DUVAN – OSNOVNI PROIZVOD.....	42
<i>ZZ „Tarevci”:</i>	
TRADICIJA U PROIZVODNJI RAKIJE.....	44
<i>PZ VIP „Krajina” – Laktaši:</i>	
OTKUP, PAKOVANJE I PRODAJA VOĆA	46
<i>OPZ „Skugrićanka” – Skugrić, Modriča:</i>	
UZGOJ RATARSKIH KULTURA.....	48
<i>Zadružni Savez Republike Srpske:</i>	
NA ISTOM ŠTANDU SEDAM ZADRUGA.....	50
<i>Pet poljoprivrednika iz Doline Japre na jednom mestu:</i>	
KOZJI SIR PORODICE GORONJA.....	52
PERSIN KAJMAK IMA STALNE KUPCE	54
TVRDI SIR TETKE MARIJE ŽIVKOVIĆ.....	55
POVRĆE IZ JURIĆA PLASTENIKA.....	56
ŠIRI SE ČULIĆA RASADNIK.....	58
MIRIS GALIĆA LJEKOVITOG BILJA	60
<i>Društvo pčelara Novi Grad:</i>	
RASPOLAŽU SA ČETIRI HILJADE KOŠNICA	61
KONČAR, PČELAR IZ JARUGE	63
UMJETNICE IZ PRIJEDORSKE „TEODORE”	65
METALAC KOS DRVETU UDAHNJUJE DUŠU.....	68

OKRUGLI STO
„EFEKTI SEOSKOG TURIZMA U RAZVOJU
POLJOPRIVREDE I ULOGA ZADRUGA”

<i>Uvodna riječ Milovana Antonića:</i>	
OSTVARENI POČETNI REZULTATI	73

<i>Prof. dr Drago Todić:</i> KORISTITI EVROPSKA ISKUSTVA	75
<i>Mr Vesna Mrdalj:</i> EFEKTI SEOSKOG TURIZMA U RAZVOJU POLJOPRIVREDE I ULOGA ZADRUGA	86
<i>Doc. dr Marija Knežević:</i> ULAGANJE U LJUDE I PRIRODU	91

Diskusija

<i>Mira Galić, apartmani „Galić” – Balkana kod Mrkonjić Grada:</i> PRUŽAMO USLUGE ZDRAVSTVENOG TURIZMA	98
<i>Dragi Žujo, direktor „Agroneretve” – Mostar:</i> ORGANIZOVANJE PO NORVEŠKOM MODELU	100
<i>Mr sci. Mirsad Hubanić, predsjednik Zadružnog saveza Federacije BiH: ZADRUGA MORA BITI DIREKTNO UKLJUČENA U RAZVOJ TURIZMA.....</i>	102
<i>Momir Kovačević, direktor Agencije za razvoj opštine Novi Grad: PREPOZNATI ČETIRI PRAVCA RAZVOJA</i>	104
<i>Mileva Tučić, agronom:</i> RAZVITAK TURIZMA SLOŽEN ZADATAK	106
<i>Branko Končar, pčelar:</i> DRŽAVA MORA DA „ODRIJEŠI KESU”	108
<i>Igor Sovilj, Udruženje „Promotur” Prijedor:</i> DRAGOCJENO ISKUSTVO „AGROJAPRE”	111
<i>Aleksandar Ostojić, dekan Poljoprivrednog fakulteta Banjaluka:</i> SVAKA REGIJA IMA NEŠTO SVOJE	116
<i>Dragana Šobot, Privredna komora Republike Srpske:</i> NEOPHODNA ODGOVARAJUĆA ZAKONSKA REGULATIVA	118
<i>Dana Marić, Ministarstvo trgovine i turizma RS:</i> NOVI POSTUPAK REGISTRACIJE SEOSKIH DOMAĆINSTAVA	121

<i>Milovan Antonić, direktor Poljoprivredne zadruge „Agrojapra“:</i> POSJETILI SU NAS I STUDENTI IZ ITALIJE	124
<i>Rajko Kulaga, predsjednik Zadružnog saveza RS:</i> SUOČAVAMO SE SA SUBJEKTIVNIM TEŠKOĆAMA	132
<i>Zoran Kovačević, pomoćnik ministra poljoprivrede u vodoprivrede u Vladi RS: TIMOVI STRUČNJAKA – PRODUŽENA RUKA MINISTARSTVA</i>	135

BIO JE TO ČOVJEK KAKVOG NE PAMTI JAPRANSKA DOLINA

SJEĆANJE NA ZADRUŽNOG PREGAOCA DRAGANA ANTONIĆA (1924 – 1983)	143
<i>Dušanka Ljepoja, poljoprivrednik iz Sokolišta:</i> TAKVI SE RIJETKO RAĐAJU	145
<i>Zaim Keranović, stolar iz Suhače:</i> ZASLUŽIO JE DA GA POMINJEMO DOK JE BOGA I NARODA	146
<i>Sulejman Čenanović, kovač iz Hozića:</i> GRADIO NAM JE PUTEVE, ŠKOLE I MOSTOVE	151
<i>Dragan Vujasin, poljoprivrednik iz Kršaljca:</i> VODIO NAS JE DA VIDIMO KAKO DRUGI ŽIVE	155
<i>Luka Vukojević, poljoprivrednik iz Čela:</i> U SVAKOM DOMU BIO JE DRAG GOST	157
<i>Emsuda Krilić, blagajnica Zadruge iz Donjih Agića:</i> POMAGAO JE SIROMAŠNIM LJUDIMA	159
<i>Drago Mutić, penzionisani učitelj i bivši direktor škole u Donjim Agićima: TEŠKO JE POBROJATI NJEGOVA DOBRA DJELA</i>	162
<i>Dragan Antonić u „Zadrugaru“ i „Oslobođenju“:</i> SELO JE ŽIVOTNO VEZANO ZA ZADRUGU	166
DVA DRAGANA – DVA DOBRA JARANA	168
ZAŠTO NE I SEOSKI TURIZAM	171

RIJEČ IMA DRAGAN ANTONIĆ	174
--------------------------------	-----

**ČLANCI MILOVANA ANTONIĆA
OBJAVLJENI U REVII „NAŠE SELO”**

NOVI ZAKONI ZA NOVI ZAMAH SELA.....	181
PROBLEMI U PROIZVODNJI MLIJEKA I KAKO IH PREVAZIĆI.....	185
KUDA IDE NAŠE SELO	192

**KNJIGE, KNJIŽEVNICI I IZLOŽBA
U ZADRUŽNOM DOMU „AGROJAPRE”**

SVJEDOČENJE O STAROM I NOVOM ZADRUGARSTVU	199
„ZADRUGARSTVO I ZDRAVA HRANA” MEĐU KORICAMA	203
POZDRAVNA RIJEČ – MILOVANA ANTONIĆA NA KNJIŽEVNOJ VEČERI U ZADRUŽNOM DOMU 27.09.2012.	206
DAROVANO 1200 KNJIGA.....	207
<i>Pozdravna riječ Milovana Antonića:</i> IDEJA O ČOPIĆEVOM KNJIŽEVNOM SELU	213
PODIĆI LITERARNO ETNO SELO U AGIĆIMA.....	216

„Gdje jedinstvo vlada – tu stanuje Bog”

(stara švajcarska izreka)

„Gdje je sloga – tu je Božiji blagoslov”

(iz Vukove riznice)

*„Zadruga je zvijezda vodilja koju svi narodi vide –
a udruživanje je zakon života i napretka”*

(narodna izreka)

ZAŠTO JOŠ JEDNA KNJIGA

Ohrabreni dobrim prijemom na koji su naišle naše prethodne knjige o zadrugarstvu i našoj zadruzi „Agrojapri” osmjelili smo se da vam ponudimo još jednu knjigu u kojoj ćemo nastojati da sa vama podijelimo naše stavove i naša razmišljanja o zadrugarstvu. Naša zadružna iskustva skupili smo prethodnih godina u Podgrmeču u Dolini Japre, gde nismo krenuli ispočetka. Prije „Agrojapre” na ovim prostorima postojala je Zemljoradnička zadruga Agiči koja je u decenijama posle Drugog svetskog rata mnogo uradila. U međuvremenu su, poslednjih godina, širom Republike Srpske, pa i Federacije BiH osnovane nove zadruge koje su svoj rad prilagođavale lokalnim iskustvima, ali su preuzimale i iskustva drugih. Tako se poslednjih godina skupilo izvesno znanje o zadrugarstvu koje mi nastojimo da predstavimo na našim sajmovima zadrugarstva.

Dijelimo uvjerenje, što potvrđuju primjeri širom Zapadne Evrope, da bez modernog zadrugarstva nema ni modernog sela, pa ni dobre, jevtine i zdrave hrane za cjelokupno stanovništvo. Bez toga nema napretka sela, pa ni cijeloga društva. Osim toga, ova zadruga već 12 godina prednjači u razvoju zadrugarstva. To su bili osnovni razlozi zbog kojih je Zadružni savez RS donio odluku da prihvata našu inicijativu i zahtjev da se u krugu zadruge „Agrojapra”, svake godine, tradicionalno održava Sajam zadrugarstva. Tako je i ove godine u Donjim Agičima, zajedno sa Zadružnim savezom organizovan Treći sajam zadrugarstva na kome smo prikazali ne samo „Agrojaprina” dostignuća, nego i rezultate brojnih zadruga širom Republike Srpske. Na našu veliku sreću, ovaj sajam je pokazao da je poslednjih godina formiran veći broj seoskih zadruga, a da je sve više seoskih domaćinstava koje proizvode hranu i traže prikladne načine da se učlane u neku od zadruga i tako obezbede prođu svojim proizvodima.

Naša najveća želja prethodnih godina, ali i ove godine, je da na sajam dovedemo predstavnike Vlade Republike Srpske. I u tome smo u potpunosti uspjeli. Ne samo što su predstavnici Vlade došli da vide šta mi to zadrugari radimo, nego su se uključili u naš rad, dali nam podršku, gdje zajednički nastojimo da nađemo najbolja rešenja za razvoj zadrugarstva.

Takav je i ovaj okrugli sto na kome se u okviru Trećeg sajma zadrugarstva govorilo o seoskom turizmu čiji bi se razvoj usklađivao sa zadru-

garstvom. Svakome korisnom i dobro urađenom poslu prethode realne ideje. Nadamo se da su ideje o razvoju seoskog turizma ostvarljive, zato smo u okviru Trećeg sajma zadrugarstva organizovali okrugli sto o seoskom turizmu. Ideje koje su tamo saopštene, a saopštili su ih i ljudi od nauke, ali ljudi koji u tome poslu imaju prakse, pa i oni entuzijasti koji tim poslom tek namjeravaju da se bave, ohrabruju nas da smo napravili polaznu poziciju za razvoj seoskog turizma.

Nosioci glavnog razvoja sela, zadrugarstva pa i seoskog turizma u većini primjera bili su pojedinci, entuzijasti, često i sanjari, koji su svojom istrajnošću, ugledom koji su imali u svojim selima stalno grabili naprijed, mijenjajući nabolje postojeću stvarnost. Takvih ljudi je bilo u prošlosti. Jedan takav čovjek postojao je i u Japranskoj dolini. To je Dragan Antičić, osnivač i dugogodišnji direktor Zemljoradničke zadruge Agići. O njegovom samoprijegoru i njegovim vrlinama svjedoče nam u ovoj knjizi njegovi savremenici, ljudi koji su ga poznavali, koji su sa njim saradivali i koji su sa njim gradili puteve, mostove i škole u Japranskoj dolini, a onda pomagali da se razviju i ojačaju seoska domaćinstva. O životu i radu Dragana Antičića svjedočila je i ondašnja štampa. Ovo poglavlje smo uvrstili u knjigu kako bismo ohrabрили današnje pojedince, entuzijaste da i oni danas krenu sličnim putevima.

Jedno poglavlje ove knjige čine naši novinski prilozi, analize i komentari objavljavani poslednjih mjeseci u reviji „Naše selo”, gdje smo iznijeli naše poglede na stanje zadrugarstva i ukazali na neke teškoće koje valja rješavati zajedno sa Vladom Republike Srpske. Uvjereni smo da će ovi radovi biti podsticajni za razmišljanje i traženje novih puteva i rješenja za razvoj zadrugarstva i sela.

Od samog početka zalagali smo se da u selu, pored razvoja zadrugarstva, treba razvijati i njegovati duhovni život seoskih ljudi, da oni treba da imaju u selu sve ono što ima i gradski čovjek. To je uslov da u selima ostanu mladi ljudi. Zbog toga smo obnovili Zadružni dom u Donjim Agićima, otvorili biblioteku, čitaonicu i muzej, a odnedavno, što svjedoči i posljednje poglavlje u ovoj knjizi, počeli smo da organizujemo i književne večeri.

Milovan Antičić

TREĆI SAJAM
ZADRUGARSTVA RS
14.07.2012.

Održan Treći sajam zadrugarstva Republike Srpske

KONTINUITET I POTVRĐIVANJE

U krugu Poljoprivredne zadruge „Agrojapra” u Donjim Agićima kod Novog Grada održan je Treći sajam zadrugarstva Republike Srpske, koji je otvorio pomoćnik ministra poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske Zoran Kovačević.

Kovačević je rekao da u svijetu zadrugarstvo ima značajnu ulogu i da je Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Srpske, imajući u vidu važnost organizovanja poljoprivrednih proizvođača, započelo brojne aktivnosti radi uspostavljanja i rehabilitacije zadrugnog sektora, među kojima je i usvajanje programa razvoja zadrugarstva.

On je dodao, iako Ministarstvo u okviru materijalnih mjera ima sredstva namijenjena za kapitalne investicije i realizaciju poslovnih planova, da je za sada mali broj zahtjeva iz zadruga.

Na sajmu su svoje proizvode, između ostalih, izložile zadruge „Agrouna” iz Donjeg Vodičeva, „Agrojapra” iz Donjih Agića, „VIP Krajina” iz Laktaša, „Ribnik” iz Ribnika, te „Skugrićanka” i „Tarevci” iz Modriče, Društvo pčelara iz Novog Grada, Udruženje žena „Teodora” iz Prijedora.

Kovačević je sa direktorom Poljoprivredne zadruge „Agrojapra” Milovanom Antonićem otvorio zadružnu pekaru „Vodenica”.

Direktor ove zadruge rekao je da je bilo logično da nakon izgradnje vodenice za proizvodnju integralnog brašna bude izgrađena i pekara i dodao da namjeravaju proširiti proizvodnju i da će i ove godine biti podržani od resornog ministarstva.

Za rekonstrukciju objekta i nabavku opreme, kao i dva kombija za prevoz proizvoda, prošle i ove godine uloženo je 120.000 KM, od čega je Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske obezbijedilo 49.000 KM.

Svaki dan 2.000 komada raznih vrsta hljeba i peciva distribuiše se u oko 15 prodavnica u Novom Gradu i isto toliko u Prijedoru. U pekari „Vodenica” otvoreno je devet samoodrživih radnih mjesta među kojima je i mjesto tehnologija za kontrolu kvaliteta proizvodnje i proizvoda.

U sklopu Sajma zadrugarstva, prije zvaničnog otvaranja, održan je okrugli sto na temu „Efekti seoskog turizma u razvoju poljoprivrede i uloga zadruga”.

Profesor banjalučkog Prirodno-matematičkog fakulteta Drago Todić, jedan od uvodničara, rekao je da danas milijardu međunarodnih turista godišnje turizmu donosi zaradu od 700 milijardi dolara, od čega je 10 odsto prihod od ruralnog turizma.

„Novogradska opština ima problem starosne strukture seoskog stanovništva sa prosjekom od 43 godine. Smatram da je razvoj ruralnog turizma jedan od načina revitalizacije tih područja”, rekao je Todić i dodao da Poljoprivredna zadruga „Agrojapra” treba da bude nosilac razvoja te grane zajedno sa opštinom Novi Grad.

Profesorka banjalučkog Poljoprivrednog fakulteta Vesna Mrdalj govorila je o povezanosti poljoprivrede i seoskog turizma, jer hrana ulazi u turističku ponudu a turizam je direktni potrošač poljoprivrednih proizvoda.

Direktor „Agrojapre” Milovan Antić rekao je da ova zadruga vodi i koordiniše aktivnosti seoskog turizma i dodao da je tokom prošle i ove godine zadrugu posjetilo 1.200 učenika osnovnih i srednjih škola i oko 500 studenata Poljoprivrednog i Prirodno-matematičkog fakulteta.

Predsjednik Zadružnog saveza Republike Srpske Rajko Kulaga rekao je da o važnosti zadrugarstva govori i činjenica da su Ujedinjene nacije 2012. godinu proglasile godinom zadruga pod sloganom „Zadružno preduzetništvo gradi bolji svijet”.

Sajam zadrugarstva Republike Srpske održan je u organizaciji Poljoprivredne zadruge „Agrojapra”, Zadružnog saveza Republike Srpske i opštine Novi Grad, a pokrovitelj je Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske.

DONJI AGIĆI

I ptice pjevaju u letu
da je to najljepše selo na svijetu.
Sa ponosom Donji Agići ime nosi
i njime se svako ponosi.

U ovom našem gradiću malom
svakom stanovniku što tu živi je drago
jer mi ovdje posjedujemo najveće blago.

Turisti nam sve više dolaze
i sa osmijehom Agiće obilaze.
Prije naše selo bez „Agrojapre” zadruga
nije imalo svoje zvijezde vodilje.

Sve što nam treba mi ovdje imamo
i svim se ponosimo
pa tako sa radošću posjetioce primamo.

Nema tog čovjeka koji je u Agiće došao
i sa puno oduševljenja nije pošao.
Nema koga nije ostavila
bez riječi Agićka ljepota
a posebno naš mlin na Japri
koji je i najveća divota.
I naša rijeka Japra
koja žubori srećom
i naša zelena polja
išarana cvijećem.

Ponosimo se
i raznim proizvodima našim
a pogotovo domaćim grmečkim hljbom
i oduševljenjem vašim.

Naše selo je razvijeno jako,
puno snage i truda u njega je uloženo.
Naravno nije bilo lako.

A sada sami uvjerite se i pođite Agićima svud
i vidjećete da se isplatio sav taj trud.

I u Agiće naše ko god da je pošao
uvijek će biti dobro došao.

Milica Marinović,
učenica devetog razreda Osnovne škole
„Branko Ćopić“, Donji Agići

Nada Nešković Raičić,

pomoćnik direktora „Agrojapre”

DOPRINOS GODINI ZADRUGARSTVA

Dobro došli, dragi naši gosti, prijatelji zadrugarstva i zadrugari.

Čast mi je i zadovoljstvo da u ime organizatora sajma PZ „Agrojapra” i Zadružnog saveza Republike Srpske, suorganizatora sajma Opštine Novi Grad i pokrovitelja sajma Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Vlade Republike Srpske i u svoje ime, pozdravim sve koji su došli da svojim prisustvom uveličaju ovu manifestaciju – Treći sajam zadrugarstva Republike Srpske, koji evo prerasta u lijepu tradiciju. Kao što vam je poznato Ujedinjene nacije su proglasile da se svake godine početkom jula obilježava u svijetu Dan zadruga. Osim toga Ujedinjene nacije su 2012. godinu proglasile međunarodnom godinom zadruga pod sloganom „Zadružno preduzetništvo gradi bolji svijet”, pa i mi danas ovde našim rezultatima i ovom zadružnom manife-

stacijom dajemo doprinos obilježavanju međunarodnog dana i godine zadruga.

Posebno želim da pozdravim naše uvažene goste. Predstavnik Ministarstva poljoprivrede Vlade RS Zorana Kovačevića, pomoćnika ministra poljoprivrede. Želim da se ovom prilikom zahvalim Ministarstvu poljoprivrede koje i u ovim kriznim vremenima, ima razumijevanje za nova pregnuća u poljoprivredi, za zadrugarstvo, a posebno za našu zadrugu „Agrojapru”.

Pozdravljam i predstavnika Ministarstva trgovine i turizma Vlade RS Danu Marić, načelnika za turizam u sektoru turizma i ugostiteljstva.

Pozdravljam predstavnike Poljoprivrednog fakulteta dekana Aleksandra Ostojića, magistre Vesnu Mrdalj, Gordanu Rokvić i Biljanu Uletilović, Dragu Todića, profesora doktora Prirodno-matematičkog fakulteta iz Banjaluke i dekana Fakulteta turizma iz Banjaluke profesoricu Mariju Knežević.

Srdačno pozdravljamo gospođu Drenu Kuridžu, načelnicu opštine Oštra Luka, predstavnike opštine Novi Grad, suorganizatora sajma, gospodina Branu Dmitrašinovića i gospodina Dragu Đurašinovića. Predstavnike Privredne komore Republike Srpske Draganu Šobot i Jovanku Salatić,

Pozdravljam predstavnike zadružnih saveza: Rajka Kulagu, predsjednika Zadružnog saveza RS, Mirsada Hubanića, predsjednika ZS FBiH, Slavka Dobrilovića, potpredsjednika ZS BiH.

Pozdravljam ljude koji nam pomažu da naši proizvodi dođu do kupaca i koji će nam, nadamo se, još više pomagati, predstavnike veleprodajnih organizacija direktora Boška Majkića iz Banjaluke, Dragog Žuju, direktora „Agroneretve” iz Mostara, Jovana Misojčića, direktora firme „Dadex” iz Mačvanske Mitrovice, kao i ostale naše poslovne partnere.

Srdačno pozdravljam i direktore novogradskih osnovnih škola, kao i drage nam goste sadašnje i bivše privredne i političke funkcionere, koji su takođe tokom svog radnog vijeka uložili velike napore i dali značajan doprinos u razvoju sela i poljoprivrede.

Pozdravljam i predstavnike „sedme sile”, i zahvaljujem im se što su danas ovdje sa nama.

Najsrdačnije pozdravljam naše drage goste – izlagače predstavnike poljoprivrednih zadruga: „Agroune” iz Novog Grada, „VIP Krajine” iz

Laktaša, „Ribnika” iz Ribnika, „Skugrićanke” iz Modriče, „Tarevci” iz Modriče, „Hane” iz Srebrenice, „Srebreničanke” iz Srebrenice, „Balatunke” iz Bijeljine, „Lovca” iz Bijeljine, „Slatine” iz Šamca, „Obudovca” iz Šamca, „Žalfije” iz Trebinja, Društva pčelara iz Novog Grada, Udruženja žena „Teodora” iz Prijedora, proizvođače ljekovitog bilja Miru i Ferdu Galić iz Mrkonjić Grada, proizvođača cvijeća i rasada Miroslava Čulića, proizvođače povrća Draženku Jurić iz Donjih Agića, proizvođača buradi Miroslava Kosa iz Kostajnice, proizvođača kozijeg sira Sinišu Goronju iz Donjih Agića, proizvođače kravljeg sira i kajmaka Persu Ličina iz Donjih Agića i Milu Živković iz Halilovaca, kao i posjetioce koji svojim prisustvom uveličavaju ovu manifestaciju.

Zahvaljujem se svima koji su učestvovali u organizaciji sajma ili na bilo koji način pomogli održavanju ove manifestacije.

Izuzetno smo počašćeni vašim sudjelovanjem na ovom sajmu i nadam se da ćemo se videti i iduće godine u još većem broju i još boljoj organizaciji.

Branislav Dmitrašinović,

načelnik Odjeljenja za privredu Opštine Novi Grad

PODRŠKA JAČANJU SELA

Opština Novi Grad kao suorganizator današnje manifestacije podržava sve aktivnosti koje su usmjerene na jačanje poljoprivrednih domaćinstava, kooperanata, zadruge, udruženja razvojnih organizacija opštinskih i vladinih institucija, a sve u želji da se jača zadrugarstvo i pozicije zadruge u kompletnom sistemu. Posebno želim da se zahvalim na pozdravu, a ujedno i na velikom trudu, direktoru Poljoprivredne zadruge „Agrojapra” gospodinu Milovanu Antoniću, koji je svojim nesebičnim zalaganjem mnogo učinio da smo danas u prelijepoj japranskoj dolini na Trećem sajmu zadrugarstva RS. Želja nam je da ova manifestacija u dogledno vrijeme dobije i međunarodni karakter.

Zoran Kovačević,

pomoćnik ministra poljoprivrede u Vladi RS

OBNOVA ZADRUGARSTVA

Sajam je zvanično otvorio Zoran Kovačević, pomoćnik ministra poljoprivrede u vladi RS. On je tom prilikom rekao:

„Zadovoljstvo mi je što mogu da vas pozdravim u ime ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske i u svoje ime i da vam poželim prijatno druženje ovdje u ovom prekrasnom ambijentu. Teško se obraćati na ovakvim skupovima i reći nešto originalno i skrenuti pažnju ili držati određenu koncentraciju, a ja ću reći samo nekoliko stvari koje se odnose na ono šta su zadruga i zadrugarstvo u svijetu a šta je to što se dešava kod nas i šta mi radimo na razvoju zadruga i zadrugarstva. Maloprije smo na okruglom stolu čuli brojne primjere i sve ono što se dešava kada je u pitanju sektor zadrugarstva i ono što je vezano za taj sektor, kao na primjer pružanje usluga seoskom turizmu. Čuli smo podatak da je negdje oko 800 miliona ljudi u

svijetu direktno vezano za sektor zadrugarstva. To je impozantna činjenica ali, kao brojne druge činjenice kada je u pitanju razvoj zadrugarstva, u razvijenim zemljama. Ako kažemo da je svaki treći stanovnik EU član barem jedne zadruge, to dovoljno govori na kojem stepenu i na kojem nivou se u Evropi i svijetu nalazi zadrugarstvo i kakav je odnos prema njemu. Oko 85 odsto farmera u razvijenoj Njemačkoj su članovi zadruge i onda se pitamo zašto je tako razvijena njemačka ekonomija. U Sjedinjenim Američkim Državama ima gotovo 50 hiljada registrovanih zadruga koje opslužuju oko 100 miliona ljudi, od toga su jedna četvrtina poljoprivredne zadruge. Evo da uzmemo primjer iz Slovenije gdje podaci govore da se ukupan prihod zadruga kreće oko 550 miliona evra, a Slovenija nije tako daleko. Na bazi svih tih činjenica, Ministarstvo je započelo brojne aktivnosti, zajedno sa Zadružnim savezom RS i sa zadrugama na uspostavljanju i rehabilitaciji zadružnog sektora koji je posrnuo. Brojne aktivnosti koje smo poduzeli proteklih pet - šest godina sve u cilju da vratimo zadruge i zadrugarstvo na onaj nivo na kojemu su bile prije rata. Moram reći da to ide jako teško uz mnogo napora, svjedoci ste brojnih aktivnosti koje zajednički obavljamo. Ono što ohrabruje su već brojni uspješni primjeri, a jedan takav primjer je i zadruga koja je danas domaćin ovom našem okupljanju. „Agrojapra” je primjer kako se može, koristeći sve resurse, doći do značajnog i zavidnog stepena razvoja. Veliki je uspjeh za bilo koju zadrugu imati 20 ili 30 zaposlenih. To je zaista uspjeh u bilo kojem selu, to je ono čemu mi težimo, i na čemu zajednički radimo i značajan dio sredstava iz budžeta je usmjeren na ostvarenje toga cilja. Svjesni smo i brojnih problema koji su vezani za te aktivnosti, ali smo svakako riješeni da nastavimo razvoj zadruga i zadrugarstva. Prošle godine smo usvojili program razvoja zadruga koji je sada za nas temeljni dokument po kojem ćemo zajedno sa svim drugim subjektima koji učestvuju, u narednom periodu raditi na realizaciji tog programa. Svjesni smo i svih problema i prepreka koji postoje, ali opredijeljenosti da radimo na tome ne manjka”.

Povodom puštanja u rad novog Agrojaprinog proizvodno-prerađivačkog pogona hljeba i peciva pekare „Vodenica” i prezentacije proizvoda potencijalnim kupcima prilikom probne proizvodnje

Novi zadružni proizvodi

- *Od žita iz vlastitih ambara i brašna mljevenog u vodenici na rijeci Japri, nova pekara u Donjim Agićima proizvodi tridesetak vrsta pekarskih proizvoda poput grmečkog seljačkog hljeba, grmečkog hljeba od integralnog pšeničnog brašna, grmečkog hljeba od kukuruza, pogače, bakinog hljeba ali i drugih specijaliteta spravljenih na starinski način, po receptima podgrmečkih domaćica*

U skladu sa savremenim trendovima i poznatim načelom da je neophodno zaokružiti proizvodni proces, ugledni proizvođač žitarica Poljoprivredna zadruga „Agrojpra” iz Donjih Agića kod Novog Grada

otvorila je u sklopu Trećeg sajma zadrugarstva RS proizvoda tehnički savršenu pekaru u kojoj se mijesi i peče hljeb i razna peciva. Novi kapacitet otvorio je zamjenik ministra poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske Zoran Kovačević i Milovan AntoniĆ, direktor "Agrojapre".

Ono što je svakako najvažnije za proizvodnju razliĉitih vrsta hljeba i peciva u novom pogonu koristi se brašno koje je samljeveno u ovdašnjoj vodenici potoĉari i od Źita iz vlastitog ambara. Kao što je poznato, veliki broj provjerenih kooperanata ove zadruge bavi se proizvodnjom svih vrsta Źitarica kao što su pšenica, kukuruz, raŹ, heljda...

Pošto vrijedni domaćini na sve misle zadruga je na rijeci Japri podigla vodenicu ĉiji kapacitet zadovoljava ovdašnje potrebe i u stanju je da samelje dovoljno brašna koje je osnovna sirovina za ovu pekaru.

- Pekara koju smo sveĉano otvorili spada u red najsavremenijih kapaciteta kao posljednja tehnološka inovacija. U pekari smo otvorili devet novih radnih mjesta i zaposlili nekoliko mladih ljudi, te u isto vrijeme iz ove pekare na lokalno trŹište opšine Novi Grad i Prijedor, u

ukupno oko 40 prodavnica, plasiramo hljeb i peciva kakvih još po kvalitetu nema u našem okruženju. Tehnologija koja se koristiti u proizvodnji podrazumijeva upotrebu prirodnih sastojaka tako da će naši kupci imati priliku da kupuju i koriste hljeb koji je zaista neprevaziđenog domaćeg kvaliteta - rekao je na svečanosti prilikom otvaranju pekare, Milovan Antičić, direktor Zadruge "Agrojapra".

Brojni gosti i zvanice koji su prisustvovali svečanom činu otvaranja ovog savremenog pogona su imali priliku da probaju pekarske proizvode i puni su hvale za njihov okus i kvalitet.

U novoj pekari proizvodi se tridesetak vrsta pekarskih proizvoda kao što su grmečki seljački hljeb, grmečki hljeb od integralne pšenice, grmečki hljeb od kukuruza, grmečki hljeb od miješanih žitarica, hljeb od integralne heljde, domaći crni hljeb sa sjemenkama, vodenički hljeb, bijeli klasični hljeb, pogača, bakin hljeb, petnjaci ili kajzerice i nekoliko vrsta kifli, raznog peciva i kroasana.

- Glavna odlika ovih proizvoda je ta da se mijese od integralnog brašna samljevenog u našoj vodnici i bogati su proteinima, mineralima, celuloznim vlaknima i vitaminima jer se proizvode od najkvalitet-

Nakon uspješne prezentacije novih proizvoda - Milovan Antoni^ć, direktor zadruga sa saradnicima i Milom Gvozdenom, predsjednikom Upravnog odbora zadruga

nijeg brašna. Za početak očekujemo da se ustalimo na tržištu u okolini, a svjesni smo da to možemo samo ako budemo održavali visok kvalitet naših proizvoda. Okus, miris i boja naših proizvoda daju nam pravo da se nadamo da će postati prepoznatljivi i sve traženiji na probirljivom tržištu. Naš poslovni moto i stalna obaveza podrazumijevaju da održavamo visok nivo kvaliteta proizvoda i da ni u kom slučaju ne dozvolimo da on bude doveden u pitanje. Sa ovim hljebom na tržište odlazi ukus plodne japranske doline, koja je oduvijek bila poznata kao mjesto gdje se zdravo jelo - posebno je naglasila tehnolog Dragana Vinčić, koja je u zadruzi zadužena da vodi i kontrolira novoinstalirani kapacitet pekare.

Poljoprivredna zadruga "Agrojapra" zapošljava nekoliko mladih visokoobrazovanih stručnjaka i omogućila im je da se dokažu na projektima kao što je nabavka i instaliranje ove pekare. U zadruzi vjeruju da će ovi mladi kadrovi unaprijediti rad zadruge a time i kvalitet život stanovnika japranske doline podići na viši nivo jer će lakše moći plasirati svoje proizvode.

V.Đ.

UČESNICI SAJMA

Poljoprivredna zadruga „Agrojapra”

U STALNOM USPONU

PZ „Agrojapra”, Donji Agići kod Novog Grada, osnovana 2000. godine, djeluje na velikom prostoru Podgrmeča u dolini rijeke Japre. Svoju djelatnost zadruga je raširila na 23 podgrmečka sela, gdje je uključila 255 zadružnih domaćinstava – zadrugara i na posjedima seljaka razvila i razvija primarnu poljoprivrednu proizvodnju. Zadruga je uporedo podigla i proizvođačke pogone, posjeduje poljoprivrednu apoteku, pogon za proizvodnju hladno cijedenog bundevinog i suncokretovog ulja, mini sušaru, mini hladnjaču, vodenicu na rijeci Japri, restoran, benzinsku pumpu, mini market i stočnu pijacu. Izgrađen je i novi zadružni dom u kome je biblioteka sa čitaonicom, gde je smješten centar za obrazovanje zadrugara, etno - muzejska postavka sa predmetima koji svjedoče o nekadašnjem životu u dolini Japre i izložba o razvoju zadrugarstva u ovom kraju. Zadruga se javlja i kao izdavač, do sada je izda-

la tri knjige koje se bave zadrugarstvom ne samo kod nas nego i na evropskim prostorima i gdje su iznesena iskustva „Agrojapre”.

Podstičući razvoj tradicionalne proizvodnje uslovljene klimatsko geografskim područjem Podgrmeča kao što su ratarstvo, stočarstvo, voćarstvo i pčelarstvo, Zadruga ulaže posebne napore za uzgoj rasnih mliječnih krava, organizujući otkup mlijeka, podstiče proizvodnju tradicionalnih sorti voća i povrća, kao i bundevinih sjemenki, a proizvodi od voća prerađuju se i pakuju u sopstvenim pogonima.

Od osnivanja PZ „Agrojapra” je u stalnom usponu. Godine 2007. pojavila se na tržištu sa deset sopstvenih finalnih proizvoda: hladno cijedena ulja – djevičansko ulje od bundevinog sjemena i suncokretovo ulje, kao i salatno ulje, zatim integralno pšenično i raženo brašno, domaće kukuruzno brašno, brašno od bundevinog sjemena, pržene i pakovane, ali i sirove bundevine sjemenke, sušena i pakovana podgrmečka šljiva. Krajem 2010. godine Zadruga je izašla na tržište sa još dva nova proizvoda zdrave hrane: čipsom od jabuka i heljdinim integralnim brašnom. Godinu dana kasnije predstavljeni su novi proizvodi u modernim pakovanjima – suva šljiva bez košpica, oljušteni lješnik i sušeno voće. U prvom polugodištu 2012. godine u novoizgrađenoj zadrudnoj pekari krenula je probna proizvodnja hljeba i peciva koji se mijesi od domaćeg integralnog brašna od domaćih žitarica, samljevenog između dva mlinska kamena, u zadrudnoj vodenici koju pokreće voda rijeke Japre. Danas ova zadruga zapošljava 30 radnika među kojima su i tri mlada diplomirana inženjera agronomije i prehrambene tehnologije, rekao nam je Milovan Antonić, direktor ove Zadruge, jedne od najuspješnijih u Republici Srpskoj.

Kakav je bio kvalitet tih proizvoda PZ „Agrojapra” potvrđuju priznanja koja su stigla tokom 2007 i 2008. godine sa međunarodnih sajmova i smotri poljoprivrednih proizvoda. Godine 2009. na Međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu i „Agrojapra” je osvojila značajna priznanja: „Šampiona kvaliteta u grupi hladno cijedenih ulja za suncokretovo ulje” i „Veliku zlatnu medalju za kvalitet djevičanskog ulja od bundevinog sjemena”. Proizvodi „Agrojapre” imali su zapažen nastup i u Frankfurtu na Majni na Međunarodnom sajmu zdrave hrane u novembru 2009. godine.

PZ „Agrojapra” nesebično dijeli svoja iskustva i sa drugim zadrugama, ali i svim onim selima koja žele da razvijaju zadrugarstvo. U

Donjim Agićima, u krugu Zadruga, organizovan je Prvi sajam zadružnih proizvoda Republike Srpske 4. jula 2010, a 23. jula 2011. godine organizovan je sajam „Zadrugarstvo i zdrava hrana”. Na ovim skupovima okupili su se pored zadrugara i političari, naučni radnici. U okviru Prvog sajma zadružnih proizvoda RS organizovan je i naučni skup „Mjesto i uloga zadruga u agrarnom i ruralnom razvoju” na kome su svoja izlaganja podneli i naučni radnici, poljoprivrednici i političari koji se bave pitanjem razvoja sela, a na drugom sajmu tema okruglog stola bila je „Pripreme zadruga za nastup i osvajanje domaćeg i stranog tržišta”. Na ovogodišnjem Trećem sajmu održan je okrugli sto na temu „Efekti seoskog turizma u razvoju poljoprivrede i uloga zadruga”.

PZ „Agrojapra” postala je u neku ruku i nastavna i naučna baza. Donje Agiće, pored učenika osnovnih škola iz okolnih mjesta, posjećuju i učenici srednjih škola, ali i studenti Poljoprivrednog i Prirodno - matematičkog fakulteta Banjalučkog univerziteta koji ovde dolaze na praksu.

OZZ „Agrouna“ – Donje Vodičevo

U OSAM SELA 130 ZADRUGARA

I na ovogodišnjem Trećem sajmu zadrugrstva u Donjim Agićima lijep štand i još ljepšu izložbenu postavku imala je Opšta zemljoradnička zadruga „Agrouna“ iz Donjeg Vodičeva, koje pripada opštini Novi Grad. Ovo je već treće predstavljanje ove zadruge jer su bili učesnici i oba prošla sajma zadružnih proizvoda koji je uspješno organizovala „Agrojapra“.

Ovu danas uspješnu zadrugu osnovalo je osam uglednih domaćina ovog lijepog potkozarskog sela oktobra 2005. godine.

„Nalazimo se u plemenitom Potkozarju čija prostranstva obuhvataju 190 kvadratnih kilometara površine netaknute prirode na nadmorskoj visini između 150 do 461 metar, bogato je prirodnim potocima i izvorima zdrave pitke vode. Ovo područje idealno je za razvoj poljoprivredne proizvodnje a posebnu prednost daje razvijena stočarska proizvodnja koja je izvor organskog đubriva i samim tim glavni faktor uzgoja eko -

proizvoda. Na ovom sajmu koji svesrdno podržavamo mi smo se predstavili hranom za pčele, satnim osnovama i novim pakovanjima meda. Iako je ova godina bila vrlo slaba za proizvođače meda i pčelinjih proizvoda, nadamo se da neće opasti broj pčelinjih društava u našoj zadrugi. Prošle godine smo izvezli oko 100 tona jabuka iz naših voćnjaka a plan za ovu godinu je dvostruko veći. Na našem području živi 4000 stanovnika u 1316 domaćinstava u osam sela među kojima je sada 130 naših zadrugara. Uz pomoć naših partnera realizujemo i kreiramo nove projekte u svrhu renesanse zadružnog modela koji svojim aktivnostima u potpunost stavlja u funkciju seljaka da bi on kvalitetnije i bolje živio i djeluje u pravcu otvaranja novih radnih mjesta i napretku naše zajednice”, rekao je direktor Zadruga „Agrouna” Marinko Kostadinović.

Kostadinović naglašava je vrlo ponosan na rezultate koje postižu zadruge u opštini Novi Grad. Dodaje da je ova godina bila posebno teška zbog nezapamćenih sušnih perioda, jer su takvi nepovoljni uslovi uticali na prinose. Naglašava da svi koji imaju namjeru da se bave voćarstvom, povrtlarstvom, rasadničkom proizvodnjom, moraju iznaći načina da navodnjavaju površine na kojima će se odvijati njihova proizvodnja, jer se time smanjuju rizici koji su mnogobrojni u proizvodnji na otvorenom.

Pčelarska zadruga „Žalfija”, Trebinje

PREDSTOJI IZVOZ U EVROPSKU UNIJU

Na zajedničkom štandu Zadružnog saveza RS mogli su se vidjeti i proizvodi po kojima je prepoznatljiva Pčelarska zadruga „Žalfija” iz Trebinja. Ova zadruga koja je postala lider u pčelarskoj djelatnosti Hercegovine osnovana je prije sedam godina, i imala je tek pet-šest osnivača, a danas ih ima desetak puta više. Na sajmu u Donjim Agićima predstavili su hercegovački med, satne osnove, pogače za prihranu i drugi materijal koji se koristi u pčelarstvu. Ova zadruga svoje liderstvo u pčelarstvu Hercegovine dokazuje i gradnjom regionalnog pčelarskog centra.

Izgradnjom regionalnog centra, pčelari istočne Hercegovine dobiće jedan objekat koji će ispunjavati sve uslove predviđene svjetskim standardima i omogućiti izvoz meda u zemlje EU tako da će pčelar-

stvo ove regije postati prepoznatljivo na širim prostorima. Pčelarska zadruga „Žalfija”, Trebinje, nosilac je cijelog projekta, svakim danom je sve prepoznatljivija u zemlji i inostranstvu, ima 63 zadrugara, pet stalno zaposlenih radnika i deset sezonaca, a otvaranjem Centra biće stvoreni uslovi za zaposlenje još toliko radnika.

Ukupna vrijednost ovog jedinstvenog objekta u BiH je oko dva miliona maraka, a dio finansijskih sredstava obezbijeđen je uz pomoć italijanske nevladine organizacije „Oxfama” i projekata USAID „Farma”. Oko 1 500 pčelara sa područja istočne Hercegovine sa četrdesetak hiljada pčelinjih društava u prosjeku u posljednjih pet godina proizvede godišnje oko 400 tona visokokvalitetnog meda, koji su do sada plasirali na područje Srpske i BiH, a prema najavama, stvaraju se uslovi da se uskoro izvozi i za zemlje EU.

Zemljoradnička zadruga „Gornji Ribnik“

NOVI ZASADI KUPINE I MALINE

Već treću godinu zaredom jedan od najposjećenijih i najprivlačnijih štandova na sajmu u Donjim Agićima je je izložbeni prostor Zemljoradničke zadruge „Gornji Ribnik“. Ova uspješna zadruga je osnovana davne 1949. godine, a osnovala ju je grupa seljaka i tada je ona nosila naziv Seljačka zemljoradnička zadruga. Od 1957. godine nosi naziv Zemljoradnička zadruga „Gornji Ribnik“ i pod tim nazivom egzistira do danas. Osnovna djelatnost na početku rada bila je trgovina i ugostiteljstvo, a danas je to poljoprivreda koja joj je trenutno i osnovna djelatnost.

„Korišćenjem vlastitih resursa kao što je rijeka Ribnik prije 20 godina ZZ „Gornji Ribnik“ je sagradila ribogojilište kapaciteta 500 tona pastrmke na godišnjem nivou. Ribnjak je jedan od najsavremeni-

jih i najvećih ribnjaka ovakvog tipa na području ne samo Republike Srpske već i cijele Bosne i Hercegovine. Bavimo se i voćarstvom, imamo zasade jagodičastog voća u površini od četiri hektara sa stalnom tendencijom širenja kako na vlastitim parcelama tako i u kooperaciji sa zainteresovanim građanima. Renovirali smo stari objekat magacina u Rastoci koji je bio izgubio svaku građevinsku vrijednost a danas je u njemu moderna farma brojlera, a objekat stare prodavnice adaptiran je u klaonicu koja sada zadovoljava osnovnu djelatnost, tj. klanje, peradi iako je još u fazi izgradnje. Zadruga ima i hladnjaču i to od 100 i minus režima kapaciteta 50 metara kubnih, a u procesu izgradnje je još jedna veća hladnjača kapaciteta 70 metara kubnih. Imamo i restoran društvene ishrane, otkupnu stanicu, poljoprivrednu apoteku, salon namještaja i mali mašinski park. U zadrugi je zaposleno 20 radnika u stalnom radnom odnosu. Sa sadnjom jagodičastog voća smo počeli 2005. godine kada smo, u saradnji sa opštinom Ribnik, pokrenuli prve pilot zasade i tu je zemljoradnička zadruga prednjačila i bila uzor drugim proizvođačima jer im je predstavljala garant za otkup a samim tim i sigurnost da i oni sami podignu svoje vlastite zasade kupine i maline. Od tada pa sve do danas, svake godine su se povećavali zasadi pod malinom i kupinom, tako da danas imamo preko 20 kooperanata i vlastite zasade od preko jednog hektara”, rekao je direktor zadruge Mirko Pucar.

U ranijem periodu znatno više kooperanata odlučivalo se za sadnju malina zbog veće cijene i sigurnijeg tržišta, ali danas je situacija znatno izjednačenija i stanovništvo se sve više zanima za podizanje zasada kupine. Na sve ovo je uticala ideja o proizvodnji kupinovog vina, jer u budućnosti planiraju da vino od kupine bude brend kako ove zadruge, tako i cijele opštine Ribnik. U zadrugi su prije dvije godine počeli s eksperimentalnom proizvodnjom vina od kupine i likera od maline i oba proizvoda naišla su na dobre ocjene potrošača. Svake godine se povećava i modernizuje proizvodnja vina i povećavaju se kapaciteti. Rod maline je ove godine bio značajno manji od očekivanog jer je u toku zime usled mraza došlo do izmrzavanja rodnihi pupoljaka na području cijele opštine što je prinos umanjilo za polovinu.

ZZ „Obudovac”, Šamac

DUVAN – OSNOVNI PROIZVOD

Na zajedničkom štandu Zadružnog saveza Republike Srpske izloženi su i proizvodi ZZ „Obudovac” iz Šamca. Ovo je jedna od najstarijih zadruga jer je prvi put registrovana davne 1947. godine, a u sklopu zadruge je formirana i seljačka radna zadruga 1949. godine i radili su do 1953. godine. Poslije su se konstituisali u drugu zadrugu, to jest ZZ „Simo Petrović” i pod tim imenom rade punih pet godina. Pod jesen 1958. godine integriše se sa ZZ „Šamac”, a dvije godine kasnije prerašta u poljoprivredni kombinat. Nakon samo godinu dana izlazi iz kombinata i registruje se pod današnjim imenom ZZ „Obudovac”. Pred početak poslednjeg rata bili su jedna od najvećih i najuspješnijih zadruga sa vrlo razvijenom ratarskom proizvodnjom i proizvodnjom duvana. U ratarskoj proizvodnji sijali su pšenicu, kukuruz, šećernu repu i soju i na

svojim parcelama ostvarivali visoke prinose što je davalo i dobre poslovne rezultate. U stočarskoj proizvodnji su imali tov bikova, svinjogojstvo i živinarstvo koje je bilo na zavidnom nivou.

„Danas nam je osnovna proizvodnja ugovaranje sadnje duvana. U ovoj godini smo imali ugovorenu proizvodnju ove tradicionalne kulture našeg kraja na 208 hektara, od toga sorte virdžinija 120 hektara i 86 hektara berleja. Očekivali smo prinos od oko 400 tona, ali zbog suše rod je umanjen za 40 odsto, tako da će ova godina ostati zabilježena kao jedna od onih za koju se kaže ne ponovila se. Ni najstariji poljoprivrednici ovog kraja ne pamte da je ovoliko dugo bilo bez padavina a suša je gotovo prepolovila sve ratarske i povrtlarske kulture koje se ne navodnjavaju izuzev strnih žita koja su ranije spremljena u silose”, kaže Pero Živković, direktor ZZ „Obudovac“.

Redovni su posjetioci svih poljoprivrednih sajmova kako u Republici Srpskoj tako i u njenom okruženju. Na sajam u Donjim Agićima su došli po pozivu domaćina i organizatora sajma i izražavaju svoje zadovoljstvo kako organizacijom tako i prisustvom drugih zadrugara, a oduševljeni su temama na okruglom stolu koji je održan u okviru ove saajmske manifestacije za koju domaćini rekoše da će postati tradicionalna.

ZZ „Tarevci”

TRADICIJA U PROIZVODNJI RAKIJE

Na sajmu u Donjim Agićima je pokazana i prezentirana cijela paleta rakija koje proizvodi Zemljoradnička zadruga „Tarevci”. Široka i šarenolika paleta lijepo flaširanih rakija pobudila je interesovanje posjetilaca sajma, a bilo je i probanja uz obavezno klimanje glavom, kao znak da su gucnuli dobar a neki kažu i odličan gutljaj prave domaće rakije one koja se koristi na prelima.

U blizini Modriče u mjesnoj zajednici Tarevci davne 1946. godine osnovana je Zemljoradnička zadruga „Tarevci” koja je bila jedna od prvih u tadašnjoj Jugoslaviji, a prva u BiH. Glavni proizvod je bio rakija, jer je ovo izuzetno voćni kraj, šljivici su ovdje najčešći, kažu i ponajbolji u cijelom kraju. Mjesna zajednica ima dugu tradiciju u uzgoju šljive i proizvodnji rakije, koja je najpoznatiji i priznati proizvod ovog kraja.

Svako domaćinstvo ovdje ima šljivike što je veliki potencijal koji daje dobre rezultate.

„Kao i svugdje u svijetu i kod nas važi pravilo da se mora pridržavati standarda u proizvodnji rakije, što podrazumijeva poštovanje određenih tehnoloških normi kao i sve ostalo. Potrebno je dosta i znanja i volje da se dobije dobar proizvod, odnosno proizvod koji će imati svoje tržište i biti prepoznatljiv. Mi u Tarevcima pod jesen organizujemo Dan rakije, to je postala tradicija. Tada smo domaćini velikom broju gostiju i pored dokazivanja gostoprimstva pokazujemo kakve su nam namjere u budućnosti. Na taj način skrećemo pažnju da smo ozbiljan proizvođač i da nam je namjera da rakija bude brend koji će biti naša ulaznica u vrijeme koje dolazi”.

PZ VIP „Krajina”, Laktaši

OTKUP, PAKOVANJE I PRODAJA VOĆA

Štand koji je plijenio bogatstvom proizvoda na Trećem sajmu u Donjim Agićima pripadao je Poljoprivrednoj zadruzi „VIP Krajina” iz Laktaša. Kažu da je osnovana u martu 2009. godine. Osnivači su iskusni poljoprivredni proizvođači sa dugogodišnjim iskustvom u oblasti poljoprivredne proizvodnje. Zadruga se bavi otkupom, pakovanjem i prodajom svježeg voća i povrća. Svježe voće i povrće se otkupljuje od preko 200 proizvođača sa područja Lijeve polja a prodaja je raširena i na zemlje u okruženju, to jest na Hrvatsku, Crnu Goru, Srbiju i Austriju.

Poljoprivredna zadruga „VIP Krajina” Laktaši je osnovana zbog plasiranja tržišnih viškova voća i povrća sa područja Potkozarja i Lijeve polja. Zadruga trenutno ima 80 kooperanata i oko 60 povremenih dobavljača voća i povrća. Proizvode svojih kooperanata Zadruga plasira na domaće i inostrano tržište putem veleprodaje i preko megamarketa.

„Misija i cilj Zadruga je uvezivanje proizvođača sa tržištem i to je uvijek prvi korak koji je potrebno napraviti u cilju opstanka proizvođača i unapređenja proizvodnje. Prilagođavanje tržištu je osnovni temelj za dugoročniju saradnju između proizvođača i tržišta. Podizanje nivoa svijesti proizvođača, proširenje proizvodnih kapaciteta, povećanje produktivnosti su samo neki od ciljeva Zadruga. Dugoročna ugovorna veza između proizvođača i Zadruga kao i ugovorna veza između Zadruga i lanaca marketa je osnovni cilj. Obuhvatiti više različitih proizvoda, obezbjediti kvalitetna pakovanja i organizovati distribuciju proizvoda prema zahtjevima kupca su zadaci koji se postavljaju pred proizvođače. Proizvođači samostalno nisu u mogućnosti da ispune ove zadatke. Povezani, opremljeni, tržišno informisani proizvođači sigurno imaju veće mogućnosti. Našim kooperantima pružamo stručnu pomoć i podstičemo poljoprivrednu proizvodnju tako što im obezbjeđujemo sjemenski i sadni materijal, mineralno đubrivo, zaštitna sredstva, a plasman proizvoda im je obezbijeđen”, rekao je Nevenko Granolić, direktor Zadruga.

Što se tiče strukture otkupa poljoprivrednih proizvoda od voćarskih kultura se otkupljuje i na tržište šalju jabuka, kruška, šljiva, breskva, trešnja, a od povrćarskih kultura krompir, luk, lubenica, kupus, paprika, paradajz i mrkva. Zadruga posjeduje liniju za sortiranje i pakovanje svih vrsta poljoprivrednih proizvoda pa je u prednosti u odnosu na pojedince koji svoje proizvode mogu plasirati samo kao rinfuz bez egalizovanog pakovanja koji je sve više tražen. Zadruga posjeduje i automatsku pakirnicu za pakovanje krompira i luka i samim tim su kooperanti oslobođeni troškova pakovanja.

OPZ „Skugrićanka”, Skugrić – Modriča

UZGOJ RATARSKIH KULTURA

U okviru štanda koji je pripadao Zadružnom savezu Republike Srpske proizvode iz svog proizvodnog programa izložila je i OPZ „Skugrićanka” iz modričkog sela Skugrić. Zadruga je osnovana 8.2.2008. godine. Spoznavši sve prednosti zadrugarstva i udruživanja, osnivači, šest drugara, prijatelja, a i rođaka, odlučili su se na jedan smio i hrabar korak jer svaki početak je izuzetno težak. Svi su ozbiljni poljoprivredni proizvođači, posjeduju oko 30 ha vlastitog obradivog zemljišta i svu neophodnu mehanizaciju za obradu i daleko većih površina, planiraju da iz godine u godinu te površine povećavaju ali i prinose na njima.

Zadruga posjeduje pet hektara zasada šljive i oko jedan i po hektar jabuke u intenzivnom zasadu. Za obavljanje svoje djelatnosti koriste 57 hektara zemljišta u zakupu od Ministarstva poljoprivrede koje su dobi-

li na osam godina i još oko pet hektara zakupa od fizičkih lica, što je skuplji zakup. Na zakupljenom, a i većem dijelu vlastitog zemljišta, proizvodimo skoro sve ratarske kulture: kukuruz, pšenicu, ječam, ovas, tritikale, soju, djeteline, trave, a od ove godine i šećernu repu. Sva ova proizvodnja je temelj za jednu ozbiljnu stočarsku proizvodnju

Zadrugari planiraju koristiti energiju iz bio-obnovljivih izvora, a to su žetveni ostaci pomenutih kultura za zagrijavanje farmi, staklenika, plastenika, a i porodičnih kuća i na taj način unijeti novi kvalitet u svoje poslovanje. Radi kvalitetnije i pravovremene obrade zemljišta odlučili su se za nabavku još tri nova traktora, dva po 100 konjskih snaga i jedan od 50 konjskih snaga. Novi traktori su imovina zadruge, a njihova nabavka se pokazala zaista opravdanom jer su ispunili i daleko nadmašili očekivanja u pogledu učinka i kvaliteta rada.

Zadružni savez Republike Srpske

NA ISTOM ŠTANDU SEDAM ZADRUGA

Na štandu Zadružnog saveza Republike Srpske na Trećem sajmu zadrugarstva Republike Srpske održanom 14. 7. 2012. godine u PZ „Agrojapra” Donji Agići, opština Novi Grad predstavljeni su proizvodi zadruga–članica čiji predstavnici nisu bili u mogućnosti da prisustvuju Sajmu zadrugarstva.

PZ „Lovac” iz Bijeljine se predstavila rakijom šljivovicom, travari-com i začинима.

ZZ „Balatunka” iz Bijeljine predstavila se programom prerade i go-tovih proizvoda od povrća.

ZZ „Obudovac” iz Šamca predstavila je duvan.

ZZ „Slatinka” iz Šamca predstavila je duvan.

PZ „Srebrenica” iz Srebrenice predstavila je voćna vina od višnje, maline i kupine.

PZ „Hana” iz Srebrenice na štandu je imala izložen livadski med, džem od šumskih jagoda, borovnica i malina.

PZ „Žalfija” iz Trebinja predstavila se hercegovačkim medom, satnim osnovama i pogačama.

Šest poljoprivrednika iz Doline Japre na jednom mjestu

KOZJI SIR PORODICE GORONJA

I na Trećem sajmu zadrugarstva RS proizvoda kao i na prošlogodišnjem Drugom sajmu zadržnih proizvoda i zdrave hrane privukao je štand na kojem su bili izloženi proizvodi od kozijeg mlijeka. Pažnju posjetilaca je privukao štand na kojem se probao kozji sir, a svi koju su ga probali uputili su riječi hvale za ukus ovog vrlo cijenjenog proizvoda koji spada u svjetske delikatese. Ovaj cijenjeni sir proizvodi se u pitomini Japranske doline u neposrednoj blizini zadruge „Agrojapra” u Donjim Agićima, u zaseoku Vranovica gdje se nalazi porodično imanje Siniše Goronje. Ovaj mladi čovjek zajedno sa majkom Savkom i suprugom Slobodankom odlučio je da se bavi kozarstvom. Danas ima dvadesetak muznih koza sanske pasmine i od njihovog mlijeka proizvodi vrlo traženi koziji sir.

„Sve je počelo da tako kažem slučajno, a danas već razmišljamo da širimo matično jato i da se ozbiljno upustimo u kozarstvo. Moram istaći da koze nisu zahtjevne što se tiče ishrane, a njihovo mlijeko je vrlo cijenjeno. Jedan litar kozijeg mlijeka na tržištu vrijedi najmanje kao tri litre kravljeg mlijeka pa je to dovoljan razlog da se razmišlja o unapređenju kozarstva u Japranskoj dolini. Moja majka po samo njoj znanoj tehnologiji proizvodi odličan koziji sir, napominjem da je to mišljenje svih koji su ga probali, koji se odlično prodaje i izvrsnog je kvaliteta. Namjera mi je da proširim ovu proizvodnju jer smo zadovoljni dosadašnjim rezultatima”, kaže Siniša Goronja.

Goronja napominje da je za sir od 1,8 kilograma potrebno 11 litara kozijeg mlijeka, a da cijena kilograma ovako spravljenog sira na tržištu košta oko 20 KM, što je svakako cijena koja stimulise proizvođače i realno je očekivati da se ova proizvodnja povećava, a naročito kada se zna da postoji dovoljna potražnja na sve izbirljivijem tržištu. Činjenica da je u EU cijena kilograma ovako spravljenog sira dva puta veća daje nadu da je kozarstvo grana koju treba razvijati. I drugi proi-

zvodi od kozijeg mlijeka kao što je jogurt, surutka su traženi što je dodatni podsticaj za razvoj kozarstva.

„Kozji sir je lako probavljiv, a dokazano je da pomaže u liječenju alergijskog bronhitisa, a i snažan je faktor u obnavljanju plućnih stanica, jača imunitet, a bogat je izvor minerala. Pored toga on je vrijedan izvor visokokvalitetnih i lako probavljivih bjelančevina, a neke studije pokazuju da ima i antikarcinogena dejstva. Ima ga kremastog, mrvljivog, ili polutvrdog, a ima blagu aromu. Nema puno masnoće, što ga čini izvrsnim izborom”, kaže Goronja, koji na svoj proizvod vrhunskog kvaliteta može da bude ponosan.

PERSIN KAJMAK IMA STALNE KUPCE

Kaže se da jedno seosko domaćinstvo mora mnogo raditi da bi se preživjelo. Takvo je i domaćinstvo u kojem živi i radi tridesetpetogodišnja Persa. Na porodičnom imanju koje se bavi isključivo poljoprivrednom proizvodnjom imaju tri krave i 50 dunuma zemlje. Od mlijeka proizvode tvrde sireve, meke sireve, sireve za pitu kao i kajmak, i prodaju ga poznatom kupcu. Sir je jedan od proizvoda poznatih u ovom kraju.

„Ja imam stalnog kupca za sve što proizvedem što svakako govori da radim kvalitetan proizvod. Cijena bi mogla biti i bolja, a

da je bolja, proširivala bi se i proizvodnja. Malo seosko domaćinstvo mora svaštariti da bi se preživjelo. Potrebno je mnogo truda uložiti i što se ono kaže kasno lijegati a rano ili još ranije ustajati i posla se prihvatati”, kaže Persa.

Persin brat Petar, inače ratni vojni invalid, sa puno ljubavi i umijeća pravi suvenire od drveta. Posebnu pažnju privlači poznati sto tronožac koji je jedan od najstarijih dijelova namještaja u svakom seoskom domaćinstvu. Ovaj dio namještaja seoskog domaćinstva je konstrukcijski najsavršeniji sto za sjedenje jer može da stoji na neravnim terenima, a gdje ravnog u Podgrmčju ima reći će vam kršni ljudi ovog kraja. Čutljivi majstor kaže da mu je izlaganje na ovom sajmu rijetka prilika da se predstave domaći proizvodi. Dodaje da potencijalni kupci mogu da vide šta se ovdje radi ali i da probaju domaće proizvode iz ovog kraja koji se prave po recepturi koja se prenosi sa koljena na koljeno.

TVRDI SIR TETKE MARIJE ŽIVKOVIĆ

Na ovom Sajmu zadrugarstva pored iskusnih izlagača našla se i Dejana Pauković iz Donjih Agića koja ima samo 11 godina, a hrabro je stala za štand. Lijepa i ljupka izložila je i predstavila tvrdi podgrmečki kravljji sir koji se proizvodi u domaćinstvu njene tetke, u Halilovcima, Marije Živković. Mala Dejana je sa ozbiljnošću ali i šarmom, kakvog

nemaju ni njene starije kolege izlagači, promovisala i ponudila na degustaciju sir koji se generacijama pravi u Marijinom domaćinstvu. Lijepo objašnjavajući s ozbiljnošću odrasle osobe, kaže da tetkin sir bez reklame nalazi put do svojih kupaca. I još tvrdi da oni koji ga jednom kupe i probaju uvijek se vraćaju po još. Imanje porodice Živković je klasično podgrmečko domaćinstvo, koje se bavi i živi isključivo od poljoprivrede i koje svoj budžet puni između ostalog proizvodnjom i prodajom tvrdog kravljeg sira.

POVRĆE IZ JURIĆA PLASTENIKA

Draženka Juric, diplomirani sanitarni inženjer, stažista u opštini Novi Grad, na zadružnom sajamskom štandu izložila je proizvode koji se proizvode u domaćinstvu njenih roditelja, koji se bave plasteničkom proizvodnjom. Na lijepom štandu izložena je prekrasna paprika i i kru-

pan paradajz, a reče nam da se takođe bave i proizvodnjom kupusa na otvorenom.

„Naša plastenička proizvodnja je zastupljena na površini od 350 metara kvadratnih. Godišnje proizvedemo oko dvije tone paprike i 500 kg paradajza, a kupus sadimo na otvorenom na površini od četiri dunuma. Nije teško prodati naše proizvode, a najčešće prodamo u samom domaćinstvu jer lokalnom stanovništvu je poznat kvalitet paprike, paradajza kao i kupusa koji se proizvodi u ovom domaćinstvu”, kaže Draženka.

Pored prodaje na kućnom pragu, kako se to kaže, distribucija se vrši i po okolnim selima odakle se naručuje roba a vrijedni domaćini je isporučuju. Najveći dio proizvodnje se proda i ostvare prihodi koji dopune kućni budžet, a jedan dio se iskoristi za vlastite potrebe domaćinstva. Relativno se kratko bave ovom proizvodnjom ali iz godine u godinu povećavaju površine pod usjevima jer kvalitet proizvoda nalazi svog kupca koji ne mora da odlazi u Novi Grad 20 kilometara da bi obezbijedio kvalitetnu zimnicu.

ŠIRI SE ČULIĆA RASADNIK

Jedan od onih čiji je štand na sva tri do sada održana sajma ukra- sio i obogatio ovu sajamsku manifestaciju je Miroslav Čulić iz Donjih Rakana kod Novog Grada. Ponosni vlasnik se rado prisjeća da je počeo prije petnaest godina na pedeset metara kvadratnih proizvodnju cvije- ća i povrća u plasteniku. Velikim radom i trudom cijele svoje porodice iz godine u godinu povećavao je površinu i danas sadni materijal, po- vrće i cvijeće gaji na preko hiljadu kvadratnih metara. Njihova godišnja proizvodnja nadmašila je cifru od sto hiljada komada sadnog materi- jala. Rade na vrlo savremen način jednak onome u svijetu i Evropi.

„Ovo je isplativa proizvodnja koja, do duše, iziskuje mnogo rada i znanja jer se po jednom kvadratnom metru dobije daleko veća dobit, petorostruko više nego u bilo kojoj ratarskoj ili voćarskoj proizvodnji. Naročito je isplativa proizvodnja rasadnog materijala povrtlarskih kul- tura, koje ja proizvodim na 300 metara a taj dio je obezbijeđen podnim

grijanjem. Usavršavao sam se u ovoj proizvodnji i već posjedujem dva sertifikata za proizvodnju rasadnog materijala, ukrasnog drveća, povrća i cvijeća. Ove godine sam uveo novost, a to je proizvodnja rasada duvana, proizveo sam pet hiljada strukova i podijelio svojim kooperantima. Imam povratnu informaciju da je duvan odličan i namjera mi je da i ubuduće to radim. Želja mi je da moja proizvodnja preraste u stakleničku i na tom planu intezivno radim”, kaže Čulić ističući da nije poljoprivredne struke ali se i te kako osposobio za ovu specifičnu vrstu proizvodnje.

U plastenicima je zaposlena cijela četvoročlana porodica Čulić, a u vrijeme sezonskih poslova posao u plastenicima nađe još četiri do šest radnika. Želja ove vrijedne porodice je da uskoro njihova proizvodnja dostigne 500 hiljada komada sadnog materijala što bi im dalo potpunu sigurnost i omogućilo da se sadašnji sezonski radnici prime u stalni radni odnos.

„Mi u RS možemo proizvesti dovoljno sadnog materijala i cvijeća za naše potrebe, mora se smanjiti uvoz ovih artikala i tako omogućiti da se postojeća proizvodnja proširuje. Znamo da iz inostranstva ulazi mnogo cvijeća za šta se nepotrebno izdvajaju velika sredstva. Ukoliko bi podsticajnim mjerama nama bilo pomognuto da se osavremenjavamo, taj uvoz bi bio eliminisan. Pratim sva tehnološko-tehnička dostignuća u proizvodnji kojom se bavim i spreman sam odgovoriti na sve izazove. Važno je istaći da su naši proizvođači slabo edukovani i na tom polju se mora raditi jer bez stručnjaka nema proizvodnje koja može da bude ravnopravan takmac na tržištu”, kaže Miroslav.

Supružnici Čulić Miroslav i Slavica uglas kažu da su vrlo sretni jer znaju da će ova proizvodnja i dalje biti zastupljena u njihovoj porodici jer njihov sin Veljko je kao životno opredjeljenje izabrao da se bavi proizvodnjom i sada je student Poljoprivrednog fakulteta u Banjaluci, a ni kćerki Miroslavi nisu mrski i nepoznati poslovi oko proizvodnje cvijeća i rasadnog materijala. Prelijepi štand na sajmu je ukrasio budući poljoprivredni stručnjak Veljko, sin vlasnika, koji je kao životni poziv izabrao poljoprivredu jer je ljubav prema njoj nasledio od svojih roditelja.

MIRIS GALIĆA LJEKOVITOG BILJA

Prvi put na sajmu su se pojavili skupljači ljekovitih trava iz Mrkonjić Grada bračni par Mira i Ferdo Galić. Gospođa Mira je doktor, a njen suprug Ferdo je agronom i veliki je poznavalac ljekovitog bilja. Oko štanda koji je na planinske trave mirisao zaustavljali su se svi posjetioci i postavljali mnogo pitanja mogao se vidjeti veliki broj prirodnih čajeva spremljenih od ljekovitih trava koje obilno rastu u okolini Mrkonjić Grada.

„Mi imamo vlastite apartmane na Balkani kod Mrkonjić Grada, što znači da se bavimo seoskim turizmom. Poštujemo naše goste i prilikom boravka kod nas dajemo zdravu hranu gostima, jer smo i mi smo konzumenti iste. Mi smo sakupljači i proizvođači lekovitog bilja i pravimo čajne mješavine za razne bolesti. Sakupljamo šumske plodove, pravimo džemove, sokove, slatko, kupinovo vino, jabukovo sirće, voćnu turšiju i lekovite rakije. Sakupljači smo gljiva kojih na planini Lisini ima

u izobilju. U našem gradu se održava i manifestacija Dani gljiva na kojoj i mi uzmemo aktivno učešće. Naši gosti često konzumiraju jela od raznih vrsta gljiva koje imaju izvrsne ukuse pa su za jela od njih česte riječi hvale i divljenja. Pored ovoga, gost u našoj kući može da nauči i prepozna lekovito bilje uz stručnu pomoć mog supruga, koji je agronom. Uz njega sam i ja zavolela bilje, naučila i razvili smo porodični biznis spravljanje i pripremanje raznih čajeva”, rekli su supružnici Galić.

Prisustvom ovog proizvođača obogaćen je sajam u Agićima jer su mnogobrojni posjetioци dobili mnogo informacija o ljekovitom bilju, gljivama, čajevima, voćnom sirćetu, i još o mnogo čemu što se može uzeti iz prirode umjesto da se kupi u trgovini, što je uglavnom sumnjivog kvaliteta.

Društvo pčelara Novi Grad

RASPOLAŽU SA ČETIRI HILJADE KOŠNICA

Na sajmu je bio i štand Društva pčelara „Novi Grad” iz Novog Grada. Ovo uspješno društvo je osnovano 1997. godine radi lakšeg ostvarivanja prava pčelara u institucijama Republike Srpske kao i drugim organizacijama koje se bave pitanjima iz oblasti pčelarstva. Društvo je uzelo učešće na ovogodišnjoj manifestaciji kao i na prošlogodišnjem Sajmu zadrugarstva i zdrave hrane koja je održana u Donjim Agićima u organizaciji Poljoprivredne zadruge „Agrojapra” iz Donjih Agića i Regionalne privredne komore iz Prijedora.

„Trenutno Društvo ima pedesetak članova koji u svom posjedu imaju oko četiri hiljade pčelinjih društava. Društvo je učlanjeno u Savez udruženja pčelara Republike Srpske. Društvo se finansira isključivo od članarine naših članova. Do sada smo realizovali projekat pomoći malim pčelarima i pčelarima početnicima a pomoć se sastojala u nabavci opreme, pčelinjih društava i edukaciji iz oblasti pčelarstva. Sa organizacijom „Farma” iz Sarajeva realizovali smo dva besplatna predavanja a očekujemo da će se u narednom periodu nastaviti saradnja sa ovom organizacijom. Već četvrtu godinu u našem gradu se organizuje manifestacija Dani pčelarstva, voćarstva i plodova sela na kojoj su u najve-

ćem broju izlagači pčelari iz naše i susjednih opština. Dalji planovi Društva su: omasovljenje Društva i realizacija programa međugranične saradnje sa ciljem obezbjeđenja sredstava iz IPA fondova Evropske unije, obezbjeđenje otkupa meda i drugih pčelinjih proizvoda. Moramo jačati saradnju sa institucijama u Republici Srpskoj i potencijalnim donatorima te dati pun doprinos organizovanju rada škole pčelarstva. Strogo se moramo pridržavati Zakona o pčelarstvu i razvijati saradnju sa susjednim udruženjima te uzimati učešće na manifestacijama pčelarstva u našoj opštini i u bližem okruženju”, rekao je predsjednik Društva pčelara Miloš Odžić.

Sve aktivnosti Društva su uslovljene dobrom organizacijom, spremnošću svih pčelara da daju svoj doprinos u realizaciji planskih dokumenata, primjenom zakonskih rješenja iz ove oblasti i spremnosti državnih institucija da materijalno podrže i pomognu pčelarstvo u cjelini shvatajući kolika je njegova vrijednost i potreba.

KONČAR, PČELAR IZ JARUGE

Na Trećem sajmu zadrugarstva u Donjim Agićima po prvi put se pojavio pčelar Branko Končar, koji reče da je njegov pčelinjak smješten na blagim padinama planine Kozare na proplanku iznad Kozarca u selu Jaruge, u zagrljaju bajne prirode i mirisa gorskih trava.

Prekrasno uređeni pčelinjak od dvjesta pčelinjih društava je posao za cijelu porodicu, jer oko pčela uvijek ima dovoljno posla. Ovaj nada-leko poznati ljubitelj kako kaže svemogućće pčele njome se bavi već 15 godina a prije toga je još isto toliko vremena učio o pčelama i pčelarstvu. A danas je ne samo vrsni pčelar već je, da tako kažemo, i jedan od najpoznatijih koji liječe pčelinjim ubodom.

„Kada radiš oko pčela onda je potrebno da si čist, to jest da si dobro raspoložen i da njima prilaziš sa ljubavlju. Mora se znati da pčele imaju vrlo organizovano društvo i da se smatra da je za jedan kilogram meda potrebno čak 14 hiljada puta napustiti košnicu i u nju donijeti pelud. Pčelinjak se postavlja u neku zavjetrinu da bi bio zaštićen od vjetrova i jačih vazдушnih strujanja, u toku ljeta da se nalazi u šare-

noj hladovini. Nije dobro da to bude debeli hlad. Otvori, ili leta kako ih zovemo, na košnicama iz kojih one izlijeću treba okrenuti u rasponu jugoistok–jugozapad. Zemljište na kom su košnice treba biti ocjedito čime se sprječava truljenje košnica, plijesan saća i bolest nozemoza. Idealno bi bilo ako bi se u blizini pčelinjaka nalazila neka rječica ili potok, a ukoliko je to nemoguće ostvariti, potrebno je obezbjediti pojlja sa pijaćom vodom,“ kaže Končar.

Ovaj nadareni pčelar, koji je jedno vrijeme bio i predsjednik Udruženja pčelara RS, je uz proizvodnju meda razvio i proizvodnju i ostalih pčelinjih proizvoda. Jedna košnica u dobroj godini može da donese do trideset kilograma meda, na žalost ove poslednje godine nisu dobre za pčelare jer je zbog raznih okolnosti prinos vidno umanjen.

„Najbolje područje za pčelarenje u RS je Hercegovina, to je raj za ovo zanimanje a što se tiče meda smatramo da je najbolji med od kestena. Kestenom su bogate šume oko Kostajnice. I ja na tom području imam 20- ak košnica a svake godine još makar toliko odvezem tamo na ispašu. Med od kestena ima tamniju boju malo opor ukus ali je izvrsan. Kod nas još ne postoji kultura konzumiranja meda to je problem koji moramo riješiti edukacijom stanovništva stalnom pričom o korisnosti pčelinjih proizvoda”, kaže Končar.

Ovaj šezdesetpetogodišnji pčelar već četrnaest godina svakodnevno uzima med i sve druge pčelinje proizvode i zahvaljujući tome, kako kaže, rešio se čestih mišićnih neuralgija, vrlo neprijatnih išijalgija, čestih hipoglikemija i noćnih mokrenja. Branko Končar dodaje da je u poslednjih trinaest godina sačuvao fundus oka i nivo dioptrije i da povremeno koristi metode „med u oko” i „pčelinji ubod u slepoočnicu”, da se potpuno oslobodio edema i da je otporan na viruse.

„Dijabetičarima se preporučuje 40–50 grama meda dnevno, i to četiri do pet puta po 10 grama, što je jedna kafena kašika, pola sata pre, ili dva sata posle obroka”, kaže Končar. On dodaje da dijabetičari na početku svakog godišnjeg doba, tri do četiri nedelje, treba da uzimaju mešavinu meda i svežeg polena, mešavinu meda i matičnog mleča, seme koprive u medu i 20 – 30 odsto alkoholnih ekstrakt propolisa. Končar kaže da su istraživanja o tome kako med utiče na dijabetičare sprovedena u Rusiji, Rumuniji, Bugarskoj, Egiptu i Švajcarskoj. Prema njegovim rečima, kada je reč o dijabetičarima, neopravdano je stavljen znak jednakosti između meda i šećera.

UMJETNICE IZ PRIJEDORSKE „TEODORA”

Na sajmu je posebnu pažnju privukao štand Udruženja žena „Teodora” na kojem su Prijedorčanke izložile „svojih ruku djela”, to jest prelijepu ručne radove u koje je utkana ljubav i ljepota stvaranja. Udruženje je nestranačko, nevladino i neprofitno udruženje lica koja se bave djelatnostima kućne radinosti i drugim srodnim djelatnostima. Polje djelovanja je promocija i njegovanje tradicije uz očuvanje kulturnog nasljeđa sa naglaskom na unaprijeđenje uslova obavljanja kućne radinosti, sa motivima i specifičnostima etno-elemenata Potkozarja i jačanje podrške samozapošljavanju, poštujući principe multietičnosti i multikulturalnosti.

U područje djelovanja izdvaja se organizovanje seminara, kurseva, obuka i radionica edukativnog i stručnog karaktera iz sledećih djelatnosti: kursevi tkanja, šivenja, pletenja, veza i drugih sličnih poslova u skladu sa interesovanjem članova. Udruženje radi na uspostavljanju i unapređenju saradnje sa sličnim udruženjima i organizacijama, institu-

cijama i javnim sektorom u zemlji i inostranstvu, uz rad na zaštiti i očuvanju tradicije i zalaganja kod nadležnih organizacija i institucija. Jedan od zadataka je učestvovanje u programima očuvanja starih zanata, kućne djelatnosti i multikulturne baštine na području opštine Prijedor i drugih potkozarskih opština.

Vizija Udruženja je zaštita i očuvanje tradicije narodnog blaga Potkozarja, podizanje kvaliteta života porodice i pojedinca, jačanje samopouzdanja i osnaživanje žene i omladine. Misija je stvaranje boljeg ambijenta za jačanje snage žene i njene ličnosti. Povezati mladost i iskustvo, spojiti tradicionalno i savremeno. Ciljne grupe su žene koje spadaju u socijalno i ekonomsko ugroženu kategoriju, žene žrtve nasilja u porodici, samohrane majke, omladina i djeca. Evo nekih od najznačajnijih članica ovog društva čiji radovi ukrasili su štand na sajmu u Donjim Agićima.

Najaktivnije članice „Teodore”

Snježana Latinčić je i predsjednica udruženja, pored slikanja na staklu bavi se i izradom nakita. Slikanje na staklu je odmor za dušu, inspiraciju nalazi svugdje gdje ima ljepote, sklada i odmjerenosti. Staklo je plemeniti materijal koji se uz svjetlost odlično uklapa sa kamenom, vodom, zelenilom i cvijećem. Uživa i u izradi ručno rađenog nakita od polimerne gline popularnog naziva fimo-mase. Kada se počela baviti izradom nakita, nije to uzimala za ozbiljno već je pokušala ispuniti svoje slobodno vrijeme. Međutim, to je danas njena ljubav i opsesija. Njen zanimljivi i šareni nakit u potpunosti je urađen ručno i svaki rad je unikatan i jedinstven. Sav svoj osjećaj i emocije ispoljava kroz nakit i slikanje na staklu.

Natašu Antonić ručni rad odmara i opušta. Njen omiljeni rad je vez na platnu i u tome uživa. Voli da veze na platnu koje se lako može oprati, iskuvati i uštirkati jer kad se izveze neki motiv on dođe do izražaja tek kad dobije potpuni tretman. Svoje radove je izlagala na mnogim izložbama, osvajala nagrade. Bila je angažovana na nekoliko radionica gdje je obučavala mlade žene i djevojke tehnikama veza, heklanja i pletenja.

Ručni radovi su velika ljubav Branke Marijanović. Ona koristi dvije vrste veza – pokrsticu i puni. Odlučila je da se nesebično posveti očuvanju tradicionalnih vrijednosti i ljubavi prema narodnoj baštini i

pokaže kakvo nacionalno blago posjedujemo. Cilj joj je da se očuvaju stari tradicionalni zanati i promoviše njihov značaj kao doprinos razvoju kulture, turizma i ekonomskom potencijalu naše opštine.

Milica Knežević se bavi štrikanjem odjevnih predmeta, voli da štrika i to je ispunjava, pored štrikanja šije, hekla, kuva. Štrika džempere, pulovere, kape, šalove, priglavke, čarape, nastoji raditi sve što je opušta. Ako želite štrikanu kapu, šal, uzmite vunu, igle za pletenje i uz malo dobre volje to vam je sve što je potrebno. I jedan od najlakših načina je da zamolite nekoga ko zna štrikati da vam to pokaže.

Ivanka Vranješ radi dekupaž tehniku, ali je njena ljubav i pakovanje poklona. Pokloni su oduvijek više od materijalnog u njima, oni pokazuju našu pažnju, ljubav i zahvalnost. Ne postoje jasno standardizovana pravila za pakovanje koja bi se mogla primjeniti na sve situacije, na sve ljude i na sva mjesta na planeti. Kultura poklanjanja dio je kulture jednog podneblja, jedne države, naroda ili nacije u određenom vremenu. U euforiji potrage za pravim poklonima, nemojte nipošto zaboraviti na ambalažu. Kupljeni poklon mora biti lijepo spakovan, to će mu podići vrijednost (estetsku i svaku drugu). Priprema poklone za rođendane, rođenje djeteta, krštenja, Novu godinu, slave, vjenčanja, 8. mart, godišnjice i poslovne poklone. Većina firmi njeguje dobar običaj – poklanja svojim partnerima poklone, neki to rade preko cijele godine, a posebno povodom početka i završetka velikih projekata, objavljivanja važnijih događaja u poslovanju ili značajnijih datuma i godišnjica za firmu. Važan cilj poklanjanja je održavanje dobrih poslovnih kontakata sa svojim klijentima i stvaranje poslovnog imidža firme.

Stoja Zrnić bavi se tkanjem na tkalačkom razboju i izrađuje tkani ne na tradicionalan način, koji je gotovo nestao iz naših domova. Takođe obučava mlađe naraštaje tehnikama tkanja na tkalačkom stanu. Tkanje na ručnim razbojima nije samo emotivna asocijacija na prošlost već postoji kulturna potreba našeg vremena za kreativnim radom. Tkanje je naša kulturna baština i naša tradicija, istorijski kontinuitet koji nas povezuje sa prošlošću i daje inspiraciju za sadašnjosti budućnost. U našem narodu tradicija tkanja je duga, a sačuvani primjerci ručnog tkanja spadaju u vrhunski domet u narodnom stvaralaštvu. Tkaju se razne stvari: biljci, torbe, krpice, pregače, ponjave, prostirke, ćilimi i još mnogo toga.

METALAC KOS DRVETU UDAHNJUJE DUŠU

Gdje god da pokaže svoja ostvarenja, bačvar i narodni rezbar Slobodan Kos, čovjek u podmakloj životnoj dobi, izaziva pažnju i divljenje onih koji, ubrzo, osjete tu njegovu predanost novom opredjeljenju. Bilo da je riječ o burićima, bačvama, kosištima, vodijerima ili preslicama i ukrasnom rezbarstvu koje ostvaruje ne samo na kućanskim predmetima nego i kućnoj drvenariji, iskazuje se ta njegova ljudska toplina i snaga iskazivanja načinom doslovnog prenošenja svega što oko sebe vidi i osjeća. Te drvogravure na raznim predmetima kazuju da je riječ o čovjeku koji tačno zna koliko može i šta hoće kada je riječ o udahnjivanju duše drvetu.

- Skoro da i nema drveta koje nije za ove poslove, osjetio sam to za ove nekoliko godine, koliko sam u ovom poslu. Inače, po obrazovanju i životnom opredjeljenju sam metalac, ali shvatio sam da je drvo, čak, čvršće i od onog mog metala, kojem sam negda žrtvovan. Pored izrade raznih posuda od drveta kao što su buradi, bačve, od malih pa do velikih ja se bavim i ukrasnim rezbarstvom drveta, ja to više volim raditi, ali ga ljudi manje traže jer je to skup rad – veli maestro Slobodan Kos, pokazujući upravo završenu preslicu koja će, koliko sutra, postati rarietom neke seoske porodice i porodične manufakture. Učinio je da spoji ugodno sa korisnim: otkrivajući ljubav prema drvetu, izrađujući te početne komade, nastojao je Slobodan Kos da pravi predmete od koristi za svakoga. Kace, burad, burići, vodijeri, preslice i slično samo su dio te njegove, kako veli, proizvodne „palette”. Inače, može sve: šta oči vide, to ruke izrasle iz duše i ostvare!

- Dođu mi često naručioc i kaca, pa izraze želju šta i kakvo bure ili kacu žele. Ja se prihvatim alata i posla da kupcu želju ispunim i niko sretniji od mene kada vidim da je kupac zadovoljan. Rado bih nekoga podučio ovom pomalo neobičnom zanatu ako se to može nazvati zanatom. Bilo bo dobro da ga ko izuči jer uvijek će trebati buradi da u njima rakija „užuti” kako to naš narod kaže. Kada me pitaju zašto sve ovo radim odgovorim im da drvetu dušu udahnujem a popravljam svoj kućni budžet jer je penzija mala i skromna. A bačvarstvo nije samo puki zanat on je pomalo i umjetnost, i svako bure je unikatno i po veličini i po izgledu pa čak kazu i po svojstvu, jer zavisi od kojeg je drveta. Šteta je da je ovaj posao malo vrednovan, a lijep je to i zanimljiv posao, i ne znam gdje već nema mojih rukotvorina – kaže rezbar Slobodan Kos dok nam pokazuje svojih ruku dijela. Radostan je, veli, jer ima sasvim dosta posla. Ne može, čak, sve ni prihvatiti, jer ponuda je mnogo, a ruke su samo dvije. I život je jedan, veli, valja mu katkada povlađivati, samo da traje. Sve što ostvari, on registruje na svoj način, zavodeći „u teftere” kod koga je koja kaca, gdje je bure ili gdje su ti prekrasni burići završili. Ovo tim prije što u toku rada, od narudžbe do „krajnjeg proizvoda”, on naprosto postaje prijatelji naručioca koji ga posjećuje i zagleda šta je uradio i dokle stigao majstor Slobodan. A on je, veli, samouk ogrezao u volju i samoprijegor, pa na taj način oni komuniciraju. Malo se ko požali na izrađeno, a o primjedbama da se i ne govori.

- Imam želju ovo svoje stečeno rezbarsko znanje pretočiti, možda, u neke sakralne predmete. Možda neke vitraže, crkvene postamente i slično, ali ću se, vjerujte i u tome ogledati. Mislim da bih uspio, jer ništa do sada u životu nisam zamislio a da nije bilo i ostvareno – dodaje na kraju rezbar Slobodan Kos.

OKRUGLI STO
„EFEKTI SEOSKOG TURIZMA U
RAZVOJU POLJOPRIVREDE I
ULOGA ZADRUGA”

Uvodna riječ

Domaćin Milovan Antičić, voditelj okruglog stola

OSTVARENI POČETNI REZULTATI

Najprije dozvolite da vas u ime domaćina i organizatora ovog Sajma najsrdačnije pozdravim i zaželim da se ugodno osjećate u našem kraju. Drago mi je što su ovdje danas sa nama predstavnici Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede i Ministarstva trgovine i turizma Vlade RS, predstavnici Privredne komore, zadružnih saveza BiH, FBiH, RS, predstavnici banjalučkog univerziteta i fakulteta sa kojim saradujemo, naši uvodničari magistar Vesna Mrdalj i profesor doktor Drago Todić, kao i predstavnici turističkih udruženja, istaknuti privrednici, direktori zadruga i turistički uposlenici koji su u svom radu već ostvarili početne rezultate.

Opredijelili smo se da temu „Efekti seoskog turizma u razvoju poljoprivrede i uloga zadruga” razmatramo na ovom okruglom stolu prije svega što smatram da seoski turizam ima veoma važnu ekonomsku funkciju zato što su gosti seoskog turizma direktni potrošači poljoprivrednih proizvoda, a na indirektan način doprinose i razvoju drugih djelatnosti.

Seoski turizam je važan i u kulturnom, obrazovnom i multikulturalnom smislu jer doprinosi upoznavanju i zbližavanju sa drugim ljudima i narodima.

Funkcionalne veze posredstvom seoskog turizma, dakle, proizvode brojne pozitivne efekte koji se mogu odraziti na ekonomski, demografski, kulturni i saobraćajni razvoj.

Seoski turizam važan je i zato što može da pomogne razvoju zadugarstva a zadruge pomažu razvoju poljoprivrede i sela. Ovo ističem zato što se u bivšoj Jugoslaviji i zemljama jugoistočne Evrope desila pljačkaroška – zločinačka privatizacija u kojoj su milioni ljudi ostali bez posla. Tom i takvom privatizacijom uništeni su poljoprivredni kombinati i razorene zadruge pa se seljaci bez zadruga teško mogu organizovati. Poljoprivrednim proizvođačima teško se nositi sa brojnim posrednicima, preprodavcima i švercerima. Zato smatram da su nam zadruge potrebne kao veoma društveno - korisne organizacije i da dobro organizovanim zadrugama možemo uz adekvatnu podršku društva i države, da razvijamo selo, poljoprivredu kao i seoski turizam.

Zato mislim da treba brže i sistematičnije da se bavimo razvojem seoskog turizma kao jednim od važnih generatora poljoprivrednog i ekonomskog razvoja.

Ovom temom želimo da skrenemo pažnju naše cjelokupne javnosti, institucija, struke, nauke i prakse na važnost seoskog turizma i potrebu sačinjavanja posebnog programa ili strategije razvoja seoskog turizma kao važne komponente održivog razvoja RS i BiH.

Uvodno izlaganje

Prof. dr. Drago Todić, Prirodno-matematički fakultet, Banjaluka

KORISTITI EVROPSKA ISKUSTVA

Turizam je danas jedna od vodećih svjetskih privrednih grana i predstavlja važan ekonomski, sociološki i ekološki faktor društva. U početku svog razvoja imao je obilježje elitnog turizma samo za bogate članove društva da bi se transformisao u masovni, a danas u specifične oblike turizma. Nastaju novi oblici turizma prilagođeni željama i potrebama svakog pojedinca. Prema procjenama Svjetske turističke organizacije, turizam će doživjeti napredak do 2020. godine. Turistička tražnja će ići ka eko-turizmu, kulturnom turizmu, tematskom turizmu, kružnim putovanjima i avanturističkom turizmu.

Prema ovim procjenama, turizam će se bazirati na korišćenju različitih prirodnih i antropogenih resursa. U ta područja se posebno ubrajaju seoska područja čija je osnovna djelatnost poljoprivreda nezaobi-

lazna kao osnovni snabdjevač hranom, sirovinama i radnom snagom, te kao nosilac razvoja ruralnog turizma i motiv turističkih kretanja ljudi. Ruralni prostor predstavlja suprotnost urbanom prostoru. To je prostor koji izvorno služi kao životni radni prostor poljoprivrednika, te cjelokupan obrađeni, neobrađeni i naseljeni prostor izvan grada. Kod nas se vrlo često poistovjećuju seoski i ruralni turizam i najveći broj autora ne pravi terminološku i suštinsku razliku. Pod nazivom seoski turizam se danas u Srbiji označavaju tri turističke ponude:

- za turizam na gazdinstvu,
- sve vrste turizma koje se javljaju unutar područja sela i
- sve vrste turizma koje se javljaju u cjelokupnom vangradskom (ruralnom) prostoru.

Glavni razlog terminoloških dilema leži u tome što u srpskom jeziku ne postoji odgovarajuća zajednička riječ za sveukupni vangradski prostor, koji bi izdvojio dio sela, naime naseljenog dijela, i ostalog vangradskog prostora. Pridjev seoski je nastao od imenice selo, i ne može se protezati na cio vangradski prostor te u tom smislu upotreba termina ruralni postaje prikladnija odrednica (iako je tuđica), koja se odnosi na ukupan vangradski prostor i pojave koje se u njemu javljaju (Todorović, Štetić, 2009).

Postoji više definicija ruralnog turizma kao što je definicija Vijeća Evrope (1986): „Ruralni turizam je turizam koji obuhvata sve aktivnosti u ruralnom području, a najvažnije karakteristike takvog turizma su mirna sredina, očuvana životna sredina, odsutnost buke, komunikacija sa domaćinima, domaća hrana i upoznavanje seljačkih poslova”. Međutim, za nas je prikladnija definicija domaćih autora da ruralni turizam predstavlja zadovoljavanje domaćih i inostranih gostiju u ruralnim područjima, sa lokalnim i regionalnim privlačnostima. Kreatori ruralnog turizma moraju biti svjesni činjenice da turista u ruralnom prostoru kupuje doživljaj a kući nosi sjećanje i po koji suvenir.

Shvatimo li novogradska sela kao zone izvan obuhvata građevinskog područja grada, tada se svaka turistička aktivnost u tim područjima može označiti kao oblik ruralnog turizma. Sam pojam ruralnog turizma ima nešto šire značenje nego seoski turizam, eko-turizam ili agro-turizam. Ruralni turizam pored sela obuhvata i nenastanjena po-

dručja u kojima se obavlja ili se nekad obavljala poljoprivredna aktivnost (ratarstvo i stočarstvo), kao i napuštena područja koja su u prošlosti bila nastanjena. Ovo je bitno imati na umu kada se govori o transformaciji ruralnih područja u turističke destinacije.

Evropska iskustva o razvoju ruralnog turizma diferenciraju **ruralni turizam** – Rural Tourism (francuski - Tourisme rural, italijanski - Turismo rurale, španski - Turismo rural, njemački - Fereien auf dem Land, slovenački - Turizem na podeželju) i **turizam na seoskim imanjima** – Farm Tourism (francuski – Tourisme a le ferme, italijanski – Agriturismo, španski – Agroturismo, njemački – Urlaub Ferien auf dem Bauernhof, slovenački – kmečki turizem).

Najbolji primjer razvoja ruralnog turizma je Austrija od 50-ih godina XX vijeka do danas. Prva faza razvoja ovog vida turizma bila je samoinicijativnost alpskih sela Austrije. Bio je to izabran prostor, zimi gotovo odsječen od svijeta, sa poljoprivrednom proizvodnjom koja se nije više mogla mjeriti sa komercijalnom i industrijskom poljoprivredom ostalih razvijenih zemalja. Nastala je depopulacija i zaostajanje u razvoju. Nakon izvršenih analiza, u sklopu nacionalne strategije za razvoj depopulacionih područja, ruralni prostor Alpa počinje se revitalizovati u čemu je prednjačio ruralni turizam i njemu komplementarne djelatnosti.

Novе djelatnosti omogućile su dodatne prihode koji su kompenzirali manjak prihoda od poljoprivrede. Počinje izgradnja komunalne infrastrukture, zaustavljeno je iseljavanje stanovnika, a uz kontakte s turistima ponovo je oživela privreda i kulturni život, i to u simbiozi starog i novog, tradicionalnog i modernog. U Alpe se vratio život (Lukić A., 2000).

Turizam u ruralnim krajevima Evrope danas je važan element ukupne turističke ponude i razvoja ruralnih prostora. Naglo se razvilo prostorno uređenje i valorizacija gospodarskih resursa, nove smjernice razvoja poljoprivrede i šumarstva, zaštite životne sredine, kao i kulturno - građevinskog nasljeđa. Ruralni turizam postaje važna karika u lancu razvoja ruralnih prostora.

Ruralna područja novogradske opštine mogu se transformisati u turističke destinacije u nekoliko modela. Prvu podršku moraju dati lokalne zajednice, opština i mjesne zajednice, seoskim imanjima čiji vla-

snici treba da prihvate izazov ove značajne djelatnosti. Za smještaj i prehranu turista u početku treba ponuditi postojeće ili skromno adaptirane stambene objekte, te jela i pića iz vlastite proizvodnje. Sve poslove oko turista treba da obavljaju članovi seoskih domaćinstava u dogovoru sa turističkom organizacijom opštine. U početku to mogu biti manje zahtjevni gosti koji prihvataju nešto lošiji smještaj i koji nemaju posebne prohtjeve za ishranu. Domaćini treba da upoznaju turiste s vjerskim običajima, izvornim zanatima, pečenjem rakije, pčelarstvom uz izvorne muzičke instrumente i pjesmu. Gostima treba ponuditi i rad u polju, ukoliko to žele, i to: vršidbu, kosidbu, kupljenje sijena, berbu, prevoz plodova, lov, ribolov, tkanje, izradu narodne nošnje, pletenje, vezenje i sl. Trajanje može biti od jednog dana, vikenda, sedmice do četrnaestodnevno aranžmana. Treba koristiti evropska iskustva, domišljatost i privatnu inicijativu pojedinaca i grupa.

Razvoj ruralnog turizma u Evropi i okruženju

Razvoj turizma u ruralnim prostorima, pogotovo rekreacija, razvija se u evropskim zemljama i SAD od sredine 60-ih godina prošlog vijeka. Osnovu za to dalo je povećanje slobodnog vremena i nagla individualna motorizacija. Taj razvoj najprije se odnosio na vrijeme vikenda i državnih praznika, dok su godišnji odmori korišćeni za odmor u primorskim ili planinskim odmaralištima. Prema sprovedenim istraživanjima, veću sklonost ka ruralnom turizmu imali su obrazovaniji ljudi. Na drugoj strani, radnička klasa radije je provodila odmor u urbanim gradskim sredinama.

Uporedo s tim, jača naučno interesovanje za ruralni turizam. Za početni razvoj značajna je bila samoinicijativnost preostalog ruralnog stanovništva uprkos snažnoj depopulaciji sela. Značajno je napomenuti da su ljudi, već tada, osjetili potrebu za čistom prirodom i mirom u ruralnim prostorima. Pionirski poduhvat u ovoj oblasti preduzela je Austrija u alpskim selima koja su bila izolovana prostor, zimi gotovo odsječena od svijeta. Izvršena je strateška analiza za razvoj depopulacionih područja u cilju revitalizacije i razvoja nepoljoprivrednih djelatnosti u selima. U tome najveću je ulogu odigrao ruralni turizam i njemu komplementarne djelatnosti. Počinje revitalizacija sela kroz izgradnju komunalne infrastrukture i uslužnih djelatnosti. Kontakt sa turistima oživljava život u ruralnim prostorima, u simbiozi tradicionalnog i modernog. Zaustavljen je pad broja stanovnika i kompenzovan manjak prihoda od poljoprivrede. Istim stopama krenule su Velika Britanija, Škotska i ostale zemlje Evropske unije. Provedena su obimna istraživanja koja su usmjeravala razvoj ove nove grane privrede isključivo u oblastima primarne djelatnosti. Produžena je turistička sezona na gotovo čitavu kalendarsku godinu što je uslovalo zaustavljanje depopulacije kroz dodatni prihod. Povećana je i sezonska zaposlenost kroz povećanje smještaja i prehrane turista, posebno u zimskom periodu kroz zimske sportove.

Danas su ti prostori važan segment ukupne turističke ponude, a osigurani su i egzistencijalni uslovi života stanovništva ruralnih prostora. Osigurana je pravovremena valorizacija privrednih resursa u oblasti poljoprivrede i šumarstva, zaštite životne sredine, kulturno-arhitekton-

skog nasljeđa i zaštite ruralnog pejzaža. U Evropi danas ima preko dva miliona ležaja i 200.000 registrovanih pružalaca usluga u ruralnom turizmu. Godišnji prihod se već kreće oko 30 do 60 milijardi evra.

Zbog velikog značaja u ruralnim prostorima, ruralni turizam predstavlja nezaobilaznu kariku u lancu održivog razvoja. Njegov koncept je u stalnoj promjeni u skladu sa interesovanjem turista i ulogom lokalnih zajednica. Sprovedena istraživanja pokazala su značajne promjene u mentalitetu, načinu života, tradiciji i socio-ekonomskoj strukturi seoskog stanovništva. To se posebno odrazilo na velike promjene u mentalitetu i prirodi lokalnih zajednica. Ruralni krajevi su postali sastavni dio urbanih oblasti kroz korišćenje slobodnog vremena za odmor i rekreaciju te očuvanja i zaštite istorijskog i arhitektonskog nasljeđa.

Republika Srbija raspolaže brojnim resursima za razvoj turizma. Uz uključivanje privrednih i neprivrednih djelatnosti, koje imaju interes za razvoj turizma, turizam bi trebalo da postane jedan od generatora razvoja i rasta ukupnih ekonomskih aktivnosti u Srbiji. Sam razvoj turizma u selima Srbije, kao organizovana aktivnost, započeo je prije nešto više od četvrt vijeka. U početku su se ovim vidom turizma bavila samo pojedina domaćinstva, ali je vremenom turizam na selu dobio masovniji karakter.

Prema podacima Turističke organizacije Srbije, organizovanim turizmom se bavi 121 selo u 43 opštine sa godišnjom zaradom od sedam miliona evra.

Ruralni prostor novogradske opštine

Administrativno-teritorijalno područje novogradske opštine obuhvata 48 naselja i katastarskih opština (470 km²), gdje 47 naselja sa svojim atarima čini kategoriju ruralnog prostora, dok jedno naselje i katastarska opština – Novi Grad, pripada urbanoj sredini. Ukupan odnos ruralnog i urbanog geoprostora prema površini je 94,36 : 5,64 odsto, a prema broju stanovnika (2008. godine) 64,84 : 35,16 odsto.

Prilog 10 - Teritorijalna karta novogradske opštine

Površina seoskih atara je različita i kreće se u rasponu od 207 ha (Vedošica) do 2.161 ha (Svodna). Veličina naselja mijenjala se u skladu sa ranijim administrativnim podjelama na opštine, srezove, okruge i slično, koje su veoma često bile sporne sa susjednim opštinama i naseljima.

Ruralni prostor na čitavom prostoru bivše Jugoslavije, pa time i novogradske opštine, doživljava ekonomsku, socijalnu, funkcionalnu i fizionomsku transformaciju. Taj proces najviše se odrazio na broj ruralnog stanovništva koji je u stalnom padu od 1961. godine. U opštini Novi Grad broj stanovnika se smanjio sa 27.590 na 25.758 u 2003. godini, odnosno za 6,65 odsto. To smanjenje teklo je neravnomjerno i prostorno i vremenski.

Naglo smanjenje ruralnog stanovništva (migracije selo-grad) usloвила je industrijalizacija na prostoru novogradske opštine i u okruženju. Zbog toga je uprkos porastu ukupnog broja stanovništva opštine teklo stalno smanjenje broja ruralnog stanovništva. Posljednji period, od 1991. godine do danas, uz navedene teškoće bilo je i dodatno opterećenje međuetničkog sukoba u građanskom ratu obilježeno velikim brojem poginulih, invalida, prisilnim migracijama, uništenjem dijela ruralnih područja sa manjinskim etničkim grupama, „zamiranjem” industrijskih pogona i ukupnim osiromašenjem. Prirodni priraštaj bilježi negativne procenete -5,0 odsto i prelazi u „bijelu kugu”, koja je dodatno ugrozila ruralno područje. Doda li se tome nepovoljna starosna struktura stanovništva, onda je stanje zabrinjavajuće. Od 1971. do 2003. godine stanovništvo ruralnog područja je prešlo iz faze progresivnog tipa u fazu regresije i „sunovrata” ruralne populacije. Mlado stanovništvo sa 44,93 odsto opalo je na 22,58 odsto, a preocenat starog stanovništva se povećao za tri puta, sa 8,74 na 22,90 odsto.

Kako to izgleda u selima i mjesnim zajednicama najslikovitije prikazuju sljedeće tabele.

Starosna struktura po velikim starosnim grupama 2003. godine

Starosne grupe	1971.	%	1991.	%	2003.	%
0 - 19	18.519	44,93	12.272	29,54	5.817	22,58
20 - 39	11.539	27,99	12.914	31,08	6.851	26,60
40 - 59	7.559	18,34	10.076	24,26	7.192	27,92
60 i više	3.599	8,74	6.279	12,15	5.898	22,90
Ukupno	41.216	100,00	41.541	100,00	25.758	100,00

Starosna struktura MZ ruralnog područja novogradske opštine 2003. godine

Red. br.	Mjesna zajednica	0-19	%	20-39	%	40-59	%	60>	%	Ukupno	%	Prosječna starost
1.	V. Žuljevica	45	12,00	63	16,80	104	27,73	163	43,47	375	100	51,81
2.	Devetaci	20	11,90	27	16,07	45	26,78	76	45,24	168	100	49,86
3.	Dobričin	415	18,40	544	24,12	674	29,89	622	27,59	2.255	100	44,43
4.	Ravnice	166	19,93	206	24,73	224	26,89	237	28,45	833	100	42,88
5.	Radomirovac	231	21,71	292	27,44	249	23,40	292	27,45	1.064	100	42,41
6.	V. Rujjiška	144	23,92	156	25,91	136	22,59	166	27,58	602	100	41,04
7.	M. N. Rujjiška	309	23,08	304	22,70	341	25,47	385	28,75	1.339	100	40,69
8.	Svodna	535	20,02	645	24,14	711	26,61	781	29,23	2.672	100	43,50
9.	Blatna	241	22,25	283	26,13	296	27,33	263	24,29	1.083	100	40,24
10.	Rudice	483	24,37	564	28,46	506	25,53	429	21,64	1.982	100	38,75
11.	Blagaj	285	24,15	324	27,46	300	25,42	271	22,99	1.180	100	38,31
12.	Poljavnice	373	24,63	403	26,62	461	30,45	277	18,30	1.514	100	37,82
13.	Donji Agići	422	25,83	498	30,48	442	27,05	272	16,64	1.634	100	36,84
	Ukupno	3.669	21,97	4.309	25,80	4.489	26,88	4.234	25,35	16.701	100	42,19

Pravci razvoja ruralnog turizma novogradske opštine

Ruralni turizam u novogradskoj opštini trebao bi da doprinese očuvanju ruralne sredine i kulturne baštine, ali i da motiviše lokalno stanovništvo da tu ostane, stvarajući uslove za komforan život. Ovaj vid turizma trebalo bi značajno da doprinese zaštiti prirode, ali i da omogućiti sredstva za razvoj i ulaganje u selo. Najveća vrijednost odmora u ruralnim sredinama je netaknuta priroda, čist vazduh, čista voda, čista hrana i gostoprimstvo naših seljaka. Pored ovih vrijednosti, turistima je potrebno pružiti mogućnost za šetnju, rekreaciju, bavljenje sportom, mogućnost lova i ribolova, branja šumskih plodova i ljekovitog bilja, drugih rekreativno-zabavnih aktivnosti u prirodi.

Uzimajući u obzir ovo, razvoj ruralnog turizma novogradske opštine treba da se bazira na mogućnostima razvoja pojedinih vrsta turizma u dolinama rječica Japre, Vojskove i Strižne i to na:

- turizmu na seoskom imanju,
- eko-turizmu,
- etno-kući,
- pješačkoj stazi (zeleni put),
- lovnom turizmu,
- ribolovnom turizmu,
- omladinskom turizmu,
- kongresnom turizmu,
- tranzitnom turizmu,
- vjerskom turizmu,
- etno-selu,
- zdravstvenom turizmu,
- kamp turizmu,
- manifestacionom turizmu.

Nosilac razvoja ruralnog turizma u podgrmečkom dijelu opštine treba da bude PZ „Agrojapra” Donji Agići. Za to postoji više razloga:

- zadruga već ima više uslova za razvoj ruralnog turizma (objekte, osnovnu djelatnost, proizvodnju, osnovnu infrastrukturu, dobar marketing i menadžment, prepoznatljivost u okruženju);

- raznolika i očuvana životna sredina u bližem i daljem okruženju;
- tradicionalna sela u okruženju sa izvornim privređivanjem, očuvanom arhitekturom i tradicionalnim kulturnim sadržajima;
- tradicionalnu i autohtonu proizvodnju hrane i pića;
- zainteresovanost jednog dijela ruralnog stanovništva za razvoj ruralnog turizma i
- otvorenost za svaku saradnju.

Ovo je jedini način da ruralni prostor novogradske opštine ne izgubi identitet koji se ogleda kroz prepoznatljivu arhitekturu, ekonomiju, običaje, kulturu življenja, stanovanja i slično.

Uvodno izlaganje

Mr Vesna Mrdalj, Poljoprivredni fakultet Banjaluka

EFEKTI SEOSKOG TURIZMA U RAZVOJU POLJOPRIVREDE I ULOGA ZADRUGA

- *Moje današnje izlaganje će obuhvatiti četiri ključne cjeline, a to su: poljoprivreda i turizam, ruralna politika, ruralni turizam i mjesto i uloga zadruga u razvoju ruralnih područja s posebnim naglaskom na razvoj turističkih aktivnosti.*

Poljoprivreda i turizam

Proizvodnja hrane, prehrambena sigurnost zemlje, proizvodnja sirovina za prerađivačku industriju, spoljnotrgovinska razmjena poljopri-

vredno-prehrambenih proizvoda, socijalni i demografski, kao i drugi aspekti, determinišu višestruki značaj poljoprivrede jedne zemlje.

Prvi i osnovni uslov za razvoj turizma u jednoj zemlji predstavlja proizvodnja hrane.

Republika Srpska, BiH s aspekta zadovoljavanja potreba domaćeg stanovništva u hrani, izuzev nekih proizvoda (voće i krompir), odlikuju se niskim stepenom samodovoljnosti, zbog čega su primorane da uvoze značajne količine poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Ukoliko se obezbjezbede dovoljne količine hrane za vlastite potrebe, za strateške rezerve i izvoz, može se razmišljati ozbiljnije o razvoju turizma u jednoj zemlji.

Između turizma i poljoprivrede postoji uska povezanost koja se ogleda kroz:

- a) proizvodnju i potrošnju poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda,
- b) promociju tipičnih poljoprivrednih proizvoda (proizvodi sa zaštićenim geografskim projeklom),
- c) održavanje izgleda ruralnog pejzaža,
- d) organizovanje turizma na seljačkim gazdinstvima,
- e) obogaćivanje i proširenje sadržaja turističke ponude i
- f) obezbjeđivanje dodatnih izvora prihoda i radnih mjesta za poljoprivredno stanovništvo.

Rezime

Turizam je direktni potrošač poljoprivrednih proizvoda, čime praktično podstiče razvoj poljoprivredne proizvodnje.

Poljoprivredna proizvodnja se pod uticajem trendova potrošnje u turizmu prilagođava mjenjajući svoju postojeću strukturu.

Razvoj turizma i uvezivanje s domaćim proizvođačima hrane može biti jedan od pokretača organizovane proizvodnje osnovnih poljoprivrednih proizvoda, ali i šansa malim proizvođačima da kroz proizvodnju i promociju tipičnih proizvoda dodaju vrijednost i povećaju dohodak iz poljoprivredne proizvodnje.

Ruralna politika

Ruralna politika podrazumjeva ostvarivanje ciljeva za ruralna područja i obuhvata širok dijapazon različitih socioekonomskih aktivnosti. Korisnici politike ruralnog razvoja su svi stanovnici ruralnih područja, a ne samo proizvođači, zbog čega je strateški cilj ruralne politike orijentisan ka unapređenju kvaliteta života ruralnog stanovništva.

Ciljevi politike ruralnog razvoja odnose se na povećanje konkurentnosti svih djelatnosti karakterističnih za ruralnu ekonomiju, obezbjeđivanje alternativnih izvora prihoda, promociju lokalnih vrijednosti i proizvoda, kulturnog i historijskog nasljeđa, zaštitu životne sredine, biodiverziteta i pejzaža – krajolika. Ruralnom ekonomijom većine zemalja EU, pa tako i RS i BIH dominiraju poljoprivreda i šumarstvo. No, ruralna ekonomija nije samo poljoprivreda i šumarstvo već je veoma različita i obuhvata druge proizvodne kao i uslužne djelatnosti.

Ruralni turizam

Ruralni turizam kao pojam je definisan na nivou Vijeća Evrope 1986. godine i to kao turizam koji obuhvata sve aktivnosti u ruralnom prostoru.

Efekti razvoja turizma u ruralnim područjima su višestruki i ogledaju se u:

- a) stvaranju novih radnih mjesta i povećanju zaposlenosti; uključivanju muškaraca i žena, a posebno mladih u bavljene ovom djelatnosti – socijalni efekat;
- b) povećanju ukupnog prihoda domaćinstava u ruralnim područjima, koja se bave ovom djelatnosti – ekonomski efekat;
- c) očuvanju lokalnog identiteta, tradicije i običaja, te ambijentalnih i drugih vrijednosti u seoskim naseljima;
- d) razvoju, promociji tradicionalne i ekološke proizvodnje;
- e) zaustavljanju migracionih procesa i dalje depopulacije ruralnih područja;
- f) obezbjeđivanju podrške razvoju infrastrukture; bez razvijene infrastrukture (javne) nema ni razvoja turizma, odnosno cjelokupnog ekonomskog razvoja;

- g) plasmanu poljoprivrednih proizvoda i proizvoda kućne radinosti kroz potrošnju od strane turista;
- h) uspostavljanju uravnoteženog regionalnog razvoja – kohezioni efekat (turizam kao mehanizam za uspostavljanje uravnoteženog razvoja).

U cilju postizanja gore navedenih benefita neophodna je snažna podrška prvenstveno lokalnog stanovništva, lokalnih i na poslijetku nadležnih entitetskih vlasti.

Lokalno stanovništvo – bi trebalo da inicira razvojne projekte na principu „bottom up”, a ne da bude pasivan primalac konsekvenci sprovođenja ruralne politike.

Strategija razvoja ruralnog turizma se bazira na nekoliko tipova strategija turizma, a to su: kulturno-istorijski, eko-turizam i agro-turizam.

Mjesto i uloga zadruga u razvoju ruralnih područja s posebnim naglaskom na razvoj turističkih aktivnosti

Djelovanje zadruga u ruralnim područjima s aspekta unapređenja konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje zauzima značajno mjesto. Generalno, putem razvoja i jačanja poslovnog udruživanja poljoprivrednih proizvođača u zadruge, značajno se utiče na povećanje tržišne aktivnosti poljoprivrednih proizvođača. Kada je riječ o pokretanju turističkih aktivnosti u ruralnim područjima, zadruge mogu biti jedan od osnovnih instrumenata ruralnog razvoja–najbolji organizacioni oblik poslovnog povezivanja u unapređenja položaja poljoprivrednika u ruralnim sredinama.

Zašto su zadruge najbolji oblik za sprovođenje mjera ruralnog razvoja?

Zbog toga što:

- a) se zadrugari udružuju u zadruge u cilju ostvarenja svojih ekonomskih, socijalnih i drugih interesa;
- b) po prirodi svoje organizacije i djelatnosti zadruge obezbjeđuju unapređenje ekonomskog i socijalnog položaja seoskog stanovništva;

- c) se postiže veća efikasnost u sprovođenju mjera ruralnog razvoja ako se sprovode preko jedne organizacije prema više korisnika (zadrugara) u odnosu na primenu mjera na pojedince;
- d) su investicije u zadružne kapacitete rentabilnije u odnosu na investicije u pojedinačna gazdinstva.

Efekti zadruga za ruralno stanovništvo manifestuju se prvenstveno u nekoliko ključnih oblasti, i to u:

- a) **obrazovanje – edukaciju i informisanost lokalnog stanovništva,**
- b) **poljoprivredu,**
- c) **kvalitet života na selu,**
- d) **organizovanje drugih djelatnosti i**
- e) **povećanje zapošljavanja i prihoda stanovništva.**

Aktivnosti zadruga na razvoju turističkih aktivnosti su:

- a) obrazovanje – edukacija i informisanost lokalnog stanovništva o turizmu i njegovoj korisnosti zato što su **cjeloživotno obrazovanje i preduzetnički pristup razvoju ruralnog turizma savremena koncepcija dugoročnog razvoja ovog oblika turizma;**
- b) definisanje ponude i sadržaja – smještajni kapaciteti, gastronomija, manifestacije kulturnog i sportskog sadržaja - to što nas čini specifičnim u odnosu na druge, a što bi privuklo veliki broj turista;
- c) definisanje strategija ruralnog turizma i koji su to oblici ruralnog turizma, koji bi mogli da se razvijaju na bazi postojećih prirodnih i ljudskih resursa;
- d) aktivnosti identifikacije i registracije seoskih domaćinstava za bavljenje ovom djelatnosti;
- e) osposobljavanje seoskih domaćinstava za pružanje turističkih usluga – ulaganje u izgradnju i opremanje objekata za agroturističku djelatnost;
- f) kategorizacija seoskih domaćinstava i
- g) promotivne aktivnosti.

Uvodno izlaganje

Doc. dr Marija Knežević, Univerzitet za poslovne studije,
Fakultet za turizam i hotelijerstvo, Banjaluka

ULAGANJE U LJUDE I PRIRODU

Balkan (Bosna i Hercegovina i Republika Srpska) postaje sve važnija turistička destinacija Evrope, jer je sve veći broj turista zainteresovan za ova područja. Razlozi su u posebnostima i novostima koje se mogu ponuditi savremenim turistima koji su prezasićeni klasičnih i istrošenih turistički sadržaja, a posebno onih tipa more, plaža, luksuzni hoteli, obilje hrane i pića. Turisti koji preferiraju naša područja su oni koji traže nešto drugo – atrakcije, novine, starine, čistu i netaknutu prirodu, avanture svih vrsta, kombinaciju turizma i brige o zdravlju, izolaciju od urbanog načina života, bijeg od savremenog brzog tempa života i generalno – *povratak prirodi i tradiciji*. Naša zemlja je za tu ka-

tegoriju turista, idealna, jer posjeduje sve te aktuelne sadržaje. Seoski turizam je potpuno novo područje ponude, koje je sve aktuelnije na globalnom planu. Njegov razvitak i adekvatan odgovor na već preveliku potražnju turista je zadatak broj jedan svih aktera turističke politike u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj.

Polazno stanovište rada je sledeće – klasično upravljanje i dizajniranje menadžment procesa u seoskom turizmu predstavlja ozbiljnu kočnicu aktuelizovanju ovog oblika turizma i njegovog uključivanja u savremenu globalizacijsku turističku ponudu. Rješenje treba potražiti u uvezivanju, kooperaciji i saradnji, kako u samim selima preko zadruga, tako i šire na nivou države i regije, te razvijati prekograničnu saradnju.

Organizacija seoskog turizma u BiH i RS

Jasno je da sadašnja individualizovana ponuda u izolovanim seoskim gazdinstvima i domaćinstvima neće adekvatno odgovoriti potrebama savremenog-globalizovanog turističkog tržišta. Zato je ne samo potrebno nego hitno i neophodno raditi na izgradnji strategije razvoja seoskog turizma u kojoj treba posebno istaći prepoznatljiva mjesta – destinacije koje će biti brendirane i koje će predstavljati okosnicu ponude. Uz to, ili prije toga, potrebno je organizovati subjekte ponude sadržaja seoskog turizma, kako bi mogli prihvatiti i adekvatno ugostiti dolazeće turiste, kako bi ti turisti bili dalje promoteri onoga što su vidjeli i doživjeli, onoga što će ponijeti sa sobom i prenijeti drugima.

U ovom kontekstu su zadruga jedan od prihvatljivih modela organizacije, jer imaju dugu tradiciju u organizaciji privrede i života na selu, a danas imaju izvjesne rezultate u organizaciji seoskog turizma Slovenije, ponešto Hrvatske i Srbije. Mogući su i drugi oblici umrežavanja kao što su zanatska i strukovna udruženja, te udruženja žena i slično, preko kojih bi se moglo pomagati subjektima ponude u izradi biznis planova i preko kojih bi bila plasirana sredstva namjenjena za razvoj seoskog turizma. Podatak da je u BiH proteklih godina iskorišćeno samo 35% od odobrenih sredstava raznih međunarodnih organizacija govori o tome da ima sredstava za razvoj, ali nema dobrih programa, nema organizacija i asocijacija koje će ih asimilirati, ili nema adekvatne pomoći nosiocima ovog oblika turizma u BiH i RS. Tu se moraju

uključiti asocijacije, organizacije i nauka i zajedno pomoći da se naprave traženi i održivi programi, na osnovu kojih se dobijaju i implementiraju sredstva na opštu korist svih: posjednika, vlasnika, lokalnih zajednica i države. Dakle, šire organizacije i asocijacije treba da organizuju programe podrške razvoju seoskog turizma u RS. Ovakve organizacije mogu preuzeti odgovornost za aktivnosti kao što su: sajmovi, izložbe, takmičenja, godišnjice, manifestacije, ali i za naučne skupove, seminare, okrugle stolove, istraživanja i slično. Velike su prednosti uvezivanja ili umrežavanja, a to su: jeftinije kreiranje ciljne grupe, poboljšanje produktivnosti i manji troškovi promocije, reklame brenda, bolja podjela rada između organizacija koje se bave aktivnostima na selu. U organizacijama je moguća kvalitetnija raspodjela ljudskih resursa po pitanju stručnosti i osposobljenosti. Kroz zadruge se stižu mogućnosti lobiranja u organima vlasti na lokalnom nivou i nivou države, u međunarodnim organizacijama i finansijskim institucijama. Kroz zadruge se može olakšati i pristup savremenim znanjima i iskustvima, da se ne istražuje već istraženo i da se koriste iskustva iz okruženja. Kroz zadruge bi se olakšalo rješavanje mnogih problema koji se stavljaju pred život i privređivanje na selu, a najvažniji su:

- izrada edukativnih i razvojnih programa, planova i projekata za seoski turizam, agro-turizam i poljoprivredu;
- edukacija kadrova koji se bave ili koji imaju interes i mogućnost da se bave aktivnostima na selu;
- osnivanje i razvoj raznovrsnih asocijacija koje se bave raznim djelatnostima vezanim za selo kao što su: poljoprivredna udruženja, strukovne asocijacije, zanatske udruge, udruženja lovaca, ribolovaca, planinara, uzgajivača pojedinih vrsta biljaka i životinja, udruženja za pošumljavanje, udruženja za sakupljanje divljih plodova, ljekovitih trava, ekološka udruženja;
- edukacija i razvoj porodičnih biznisa, koji su tipični sa seoski ambijent, te edukacija u vođenju i upravljanju porodičnim preduzećima;
- prepoznavanje, isticanje, brendiranje i zaštita autohtonih destinacija, gastro-proizvoda, geografskih lokaliteta, te etno i istorijske baštine.

Dakle, bez šire organizacije i asocijacija nije moguće organizovanje programa podrške razvoju seoskog turizma, tako da je na njima odgovornost za navedene aktivnosti. Osnovni razlog sporog prihvatanja ovog oblika umrežavanja u selu je negativan stav prema zadrugama iz prošlog sistema. Da bi se to prevazišlo potrebno je redefinisane pojma zadruge i njenih zadataka. Zadruge treba da razvijaju rivalstvo, ali i saradnju, sa akcentom na temeljnim vrijednostima saradnje kao što su: povjerenje, timski duh, transparentnost i saradnja u interesu veće zarade, bez obzira na konkurenciju. Kvalitetna saradnja proizvođača i davalaca usluga na selu treba da redukuje transakcijske troškove i povećava dalju kompetitivnost.

Zadruge i socijalno preduzetništvo

Kroz socijalno preduzetništvo se dolazi do ideje o socijalnoj ekonomiji, gdje je isto profit prisutan, ali nije na prvom mjestu i nije osnovni cilj, nego je osnovni cilj održivost organizacije, otvaranje novih radnih mjesta, zapošljavanje marginalnih grupa, a to je ambijent poslovanja u BiH i RS. Zato je ovo preduzetništvo važno za države u tranziciji, kakva je naša, s obzirom na to da država još nema izgrađene mehanizme zaštite tih socijalnih kategorija, a ako i ima zakone o tome, nije ih još implementirala jer nema za to sredstava. Dakle, cilj ovog preduzetništva je stvaranje novih društvenih vrijednosti, a ako se ostvari manji ili veći profit njega niko ne prisvaja, već se on koristi za ostvarenje i dalji razvoj misije socijalnog preduzetništva, a ona je otvaranje novih radnih mjesta i zapošljavanje, posebno marginalnih grupa. Prva i najvažnija karika ovog preduzetništva je preduzetnik. On mora imati određene pozitivne karakteristike ličnosti, ali i biti spreman da uloži kapital da se ovakvo poduzetništvo pokrene. Definicija tog poduzetnika je različita, zavisno od toga šta teoretičari stavljaju u prvi plan, mada je svima zajedničko da je to više pomoć nego profit i da takvu ličnost krasi posebne osobine: strast za biznis, fokus na proizvod i potrošača, istrajnost uprkos neuspjehu, izvršna inteligencija, ali istovremeno i savremena menadžerska znanja. Ovakvi socijalni preduzetnici su potrebni malim zemljama u tranziciji, jer oni igraju ključnu ulogu „agenata promjene” unutar socijalnog sektora, a seoski ambijent je, po svim značaj-

kama, takav sektor. Ovi preduzetnici mogu značajno podstaći razvoj zadrugarstva, koje bi u perspektivi ubrzalo razvoj svih oblika djelatnosti na selu i olakšali uvezivanje naše turističke ponude sa ponudom regiona.

Kadrovi za razvoj seoskog turizma

Umrežavanje i stvaranje „sistema” u oblasti seoskog turizma u BiH i RS ima ograničene moći i ciljeve prvenstveno zbog zastarjelog marketinga, promocije i menadžmenta koji predstavljaju ozbiljnu kočnicu globalizaciji koju je nemoguće izbjeći. Jedino će profesionalizacija menadžment procesa dovesti do pomaka u: uključivanju u šire sisteme informisanja, prezentaciji, bukiranju, osavremenjavanju načina prezentacije i prodaje turističkih proizvoda, približavanju bogate seoske i agro-ponude korisniku, standardizaciji poslovanja, edukaciji kadrova, otvaranju prema finansijskim institucijama i ostalim elementima koji će seoski turizam staviti na mjesto koje zaslužuje. Nužno je, dakle, obrazovanje na svim nivoima, što je prepoznao Univerzitet za poslovne studije u Banjaluci te je prije dvije godine otvorio fakultet za turizam i hotelijerstvo.

Ovaj fakultet je usmjeren prema stručnim studijama i razvoju preduzetničkog duha kroz interaktivnu nastavu, indukativni pristup i razvoj kritičkog odnosa i stava studenata prema nauci i njenoj primjeni u praksi. Okosnica novog pristupa obrazovanju je uvođenje zdrave konkurencije, pluralizma i tržišnih principa poslovanja, u, do tada, nedostupan sektor – sektor visokog obrazovanja. Ovo je bio revolucionaran korak koji je učinio baš ovaj Univerzitet. Vlasnici, profesori i cijela akademska poslovno-upravna struktura Univerziteta, su usmjereni na edukaciju mladih ljudi koji će biti sposobni da pokrenu sopstveni biznis, koji će se brzo uključiti u radne procese ili nastaviti školovanje, to jest, u svakom slučaju, biti osposobljeni znanjima i vještinama visoke upotrebne vrijednosti adekvatne za vrijeme i prostor u kome egzistiramo. Kadrovi Fakulteta za turizam i hotelijerstvo se obrazuju u direktnoj sprezi sa stvarnošću, sa prostorom i vremenom, tako da će njihovo znanje biti potpuno aktuelno, svježije i primjenjivo jer su studenti u uskoj sprezi sa turističkim kretanjima u regionu i spremni da prepoznaju i

otkrivaju turističke potencijale, da ih pretvaraju u kvalitetne turističke proizvode koje prilagođavaju najfinijim zahtjevima savremenih turista. Primjenom najnovijih dostignuća tehničko-tehnološkog napretka, kadrovi ovog fakulteta će biti u mogućnosti da naše, svjetski vrijedne i konkurentne, turističke sadržaje prepoznaju, promovišu i tako približe gostima-turistima. Tako će podstaći receptivni turizam koji postaje sve veći generator razvoja cijelog regiona, što potvrđuju i podaci.

Slogan fakulteta je „**Povratak prirodi i čovjeku**” jer su seoski turizam i gostoljubivost dva ključna zahtjeva u globalnom turističkom svijetu, a to su upravo naše glavne konkurentske prednosti na kojima možemo izgraditi održiv razvoj za duži period i turizam postaviti na mjesto generatora ekonomskog razvoja RS i BiH. Misija fakulteta će biti ostvariva u plodnoj saradnji sa svim ostalim akterima turističke politike: Univerzitetom za poslovne studije, Fakultetom za ekologiju, Upravom grada, svim turističkim organizacijama, razvojnim agencijama, svim udruženjima i asocijacijama u selu, a posebno seoskim zadrugama, klasterima, udruženjima, te istim asocijacijama iz okruženja, čime će naši turistički potencijali i kadrovi postati deo regionalnih asocijacija koje će djelovati u plodnoj saradnji sa istim ciljem - da svima bude bolje u vremenu u kome seoski turizam postaje sve značajnija privredna grana, a u našem regionu i nosilac privrednog razvoja.

Studijski program Fakulteta za turizam i hotelijerstvo je koncipiran po ugledu na vodeće fakultete u okruženju, sa svim standardima koji omogućuju uključenje studenata u regionalnu i evropsku riznicu znanja i umijeća, čime će studenti biti u mogućnosti kreirati turističku politiku i svojim teorijsko-metodološkim znanjem usmjeravati ponašanje svih aktera turizma u željenom pravcu kako bi **turizam postao generator održivog razvoja za duži vremenski period**. Ovo je orijentacija koja potpuno odgovara našoj zemlji, koja obiluje darovima prirode, a nema ekonomske mogućnosti da, na surovom globalnom tržištu, ponudi neku drugu opciju. Kako je turizam, a posebno seoski, koji je u samom vrhu interesovnja savremenih gostiju, grana koja traži najmanje ulaganja, to je sigurno naša šansa za razvoj. Njenu neistrošenost, nezagađenost, originalnost i raznolikost treba upakovati u kvalitetan turistički proizvod i spojiti s našom gostoljubivošću koja je u prirodi našeg čovjeka a obrazovanjem kadrova će dobiti svoju punu afirmaciju.

Zaključak

Seoski turizam ne može opstati bez ostalih djelatnosti na selu: agro-turizma, poljoprivrede, starih zanata, manifestacija i svih ostalih oblika privređivanja, koji s njim čine jedinstven turistički proizvod destinacije, regiona ili zemlje. Uvezivanje svih tih oblika i svih nosilaca olakšava i pojeftinjuje marketing, promociju i nastup na inostranom tržištu. Taj posao mogu uspješno raditi seoske zadruge sa redefinisanim zadacima i kadrovima koji prepoznaju promjene i koji su obučeni za upravljanje promjenama. Razvoj preduzetničkog duha i projektnog načina razmišljanja kroz nove obrazovne institucije će omogućiti pretvaranje – proizvodnju naših potencijala u tražene turističke proizvode.

Menadžment Fakulteta za turizam i hotelijerstvo akcenat stavlja na ulaganje u **ljude i prirodu**, što je mnogo jeftiniji način da se dođe do boljih rezultata, nego ulaganje u opremanje, automatizaciju ili stvaranje smještajnih hotelskih sistema, što je bila vizija hotelske industrije 20. vijeka. Ova prepoznata promjena daje vrijednost i Univerzitetu za poslovne studije i Fakultetu za turizam i hotelijerstvo, te njegovom top-menadžmentu koji aktivno radi na tim promjenama kako bi budući studenti sa svojim opštim i uže-stručnim znanjem bili prava promocija znanja i vještina koje odgovaraju 21. vijeku.

Diskusija

Mira Galić, apartmani „Galić” – Balkana kod Mrkonjić Grada

PRUŽAMO USLUGE ZDRAVSTVENOG TURIZMA

Turizam je moja ljubav, putovanje me čini srećnom jer sam se rano počela baviti time. Radila sam kao spoljni saradnik za „Generalturist“ u Vukovaru. Znala sam ljude slične meni, te mi nije bio problem da sakupim 50 putnika, a kad bismo se vratili sa putovanja, bile su reči hvala na račun vodje puta. Pisalo je u Vukovarskim novinama „najlepše je putovati sa gospodjom Galić”. Tu ljubav i znanje prenijela sam na moju porodicu, napravili smo kuću 1980. godine, na Balkani iznad jezera. Izdavali smo je prije rata, išlo je dobro, došao je rat, obnova i ponovo turizam. Imamo pet apartmana u lijepo uređenom parku. Po potrebi dajemo zdravu hranu gostima, jer i mi smo konzumenti iste. Mi smo sakupljači i proizvođači lekovitog bilja i pravimo čajne mješavine za

razne bolesti. Sakupljamo šumske plodove, pravimo džemove, sokove, slatko, kupinovo vino, jabukovo sirće, voćnu turšiju i lekovite rakije. Sakuplači smo a ali i poznavaoi gljiva kojim je bogat naš kraj i našim gostima pravimo jela od njih. Pored ovoga, gost u našoj kući može da nauči i prepozna lekovito bilje uz stručnu pomoć mog supruga koji je agronom. Uz njega sam i ja zavoljela bilje, naučila sam dosta o bilju i razvili smo porodični biznis – proizvodnju čajeva. Pružam usluge zdravstvenog turizma, onima koji imaju potrebe za logopedskim i psihoterapeutskim tretmanom jer sam dipl. logoped. Mi živimo u vremenu stresa, svima nam je potrebna promena sredine, a naročito ako tamo nađemo mir, žubor vode, cvrkut ptica i toplu riječ koja nam je svima i te kako potrebna. Među našim gostima ima i onih koji žele da su u kući sami uz tehno-muziku, urlanje, bahatost, takvima domaćini smetaju. Ima i onih koji ne mogu da se odvoje od TV-a, i nizu serija koje redovno gledaju, takvima predlažem da ostanu u svom gradu, u svojoj kući, jer ne znaju uživati u čistoj i zdravoj sredini, planinskom suncu, šetnji po pašnjacima, šumama i livadama.

Mi organizujemo i parti večeri uz gitaru, organizujemo večere ciklama, beremo ih u šumi kod nas i uživamo u predivnom mirisu koji liječi dušu. Nakon branja cvijeća, biramo najlepší buket poljskog cveća i najlepšu gljivu. Organizujemo izlete u obližnja mesta: Šipovo (izvor Plive, Janjski otoci), Jajce, Medinu, izvor Sane i pravimo piknik u prirodi.

Okolina Mrkonjića je bogata ribom i divljači, te je pogodno područje za lov i ribolov. Pored ovoga ima i kulturno-istorijskih spomenika. Spremni smo da dočekamo statičnog i tranzitnog turistu, samo ne znam kad. Pitam se kad i ko će prepoznati da je turizam važan i perspektivan. Kod nas se ne daje značaj turizmu, iako je u tome budućnost. Nema reklame, nema marketinga, nema turista.. Za dane kosidbe u našoj kući pored kosaca sa Rajca i iz Pljevalja, bio je smešten direktor i menadžer smeštaja na selu opštine Ljig koja je jedna od opština sa najrazvijenim seoskim turizmom u Srbiji. Bila sam iznenadjena kada mi je direktor rekao da domaćinstvo, koje se bavi seoskim turizmom, ima od 600 do 1000 noćenja, a neki i više, i da njihovi seljaci žive od smeštaja i njihovih proizvoda kojim hrane svoje goste na obosatrano zadovoljstvo. Nadam se da će i kod nas nadležni imati više sluha da promovišu i pomažu razvoj seoskog turizma, a naš čovek da prepozna kvalitet boravka u prirodi.

Dragi Žujo, direktor „Agroneretve”, Mostar

ORGANIZOVANJE PO NORVEŠKOM MODELU

Od poljoprivrede na ovim prostorima se i te kako može dobro živjeti. Samo treba u nju što više ulagati, i to u one oblasti koje se prepoznaju kao strateške za svako područje. Potrebno je napraviti takve programe razvoja u koje su strani ulagači spremni ulagati ili pak postati konzumenti proizvoda definisanih tim programima. A da su stranci spremni i željni ulagati, vidljivo je i na mom primjeru. Zadruga „Agroneretva“ Mostar danas nakon devet godina rada okuplja devet zadruga i, vjerovali ili ne, čak preko tri hiljade zadrugara. Što znači da prehranjujemo isto toliko porodica širom BiH. Raduje činjenica da se izvozi dosta toga, a glavno odredište nam je Norveška, zemlja u kojoj sam živio početkom devedesetih godina i odakle je sve krenulo.

Znali smo da zemlja nakon završetka rata mora krenuti s razvojem i obnovom. Mi smo prikupili svu građu vezanu za prijeratnu BiH i proučavali na čemu je ona temeljila razvoj, tako što smo razmatrali sve grane. Došli smo do spoznaje da je zadrugarstvo jedan od najvažnijih vidova organizovanja i da je to koncept na kojem se vrijedi angažovati. Kako bi se uspjelo u svemu tome, neko je morao biti nosilac razvoja, a to su poljoprivredne zadruge, po novom zapadnoevropskom, odnosno norveškom modelu. Počeli smo osnivati poljoprivredne zadruge čiji je program od primarne proizvodnje do već gotovih proizvoda. Svaka zadruga ima svoje djelatnosti. U BiH smo osnovali, implementirali i danas pratimo rad dvanaest zadruga.

Kvalitet održivosti je u tome što mi sve pratimo, baš kao i rast djeteta. Pratimo ga, hranimo, oblačimo, školujemo i nakon toga je svoj čovjek, radimo s njima dok ne budu sposobne osamostaliti se, tako smo pomogli i „Agrojapru“ na koju smo danas vrlo ponosni jer su njeni rezultati odlični. Mora se uzeti u obzir činjenica da se po obnavljanju ove zadruge počelo tako reći sa ledine, a danas imaju vlastiti pogon za cijedenje bundevinog ulja, vodenicu, savremenu pekaru, a sve to je iziskivalo mnogo sredstava. Što se tiče zadrugarstva uopšte, mislim da je to najbolji način proizvodnje jer on u jednom uređenom sistemu daje veliku sigurnost poljoprivrednim proizvođačima.

Ukoliko država i bankarski sistem podrže zadruge moglo bi doći do ekspanzije seoskog turizma jer mi za taj vid turizma imamo izvrsne resurse.

Mr sci. Mirsad Hubanić,
predsjednik Zadružnog saveza Federacije BiH

ZADRUGA MORA BITI DIREKTNO UKLJUČENA U RAZVOJ TURIZMA

Uloga zadruga u razvoju poljoprivrede kao i opštem razvoju lokalne zajednice mora se proširiti i na ostale oblasti života na prostoru na kojem djeluje. Zadruga sa svojom infrastrukturom, intelektualnim i kreativnim kapacitetima svojih kadrova mora biti direktno involvirana u razvoj turizma u ruralnim područjima na kojima ona djeluje. Lokalne zajednice sa svojim izvršnim i zakonodavnim organima zadrugu moraju prihvatiti kao partnera, a svojim politikama zadruzi dati prednost u implementaciji svih projekata koji se odnose na ruralni razvoj, ruralnu infrastrukturu, razvoj poljoprivrede kao i razvoj seoskog turizma.

Iz gore navedenog, uz pomoć Zadružnog saveza RS bi trebale uraditi sljedeće:

- pripremiti i ponuditi lokalnoj zajednici ugovor o javno – privatnom partnerstvu;
- determinisati prirodne, kadrovske i tehničke resurse na prostoru lokalne zajednice;
- determinisati uže lokalitete koji posjeduju potencijale za razvoj seoskog turizma;
- za svaki lokalitet projektom definisati specifičnosti koje će odrediti ponude turistima iz zemlje i inostranstva;
- obezbijediti pretpostavke posjeta škola, fakulteta, sportskih klubova na predviđene lokalitete;
- putem printanih i elektronskih medija najaviti razvoj seoskog turizma i
- definisati uloge i odgovornosti zadruge i lokalne samouprave u aktivnostima koje se odnose na razvoj seoskog turizma.

Momir Kovačević, direktor Agencije za razvoj opštine Novi Grad

PREPOZNATI ČETIRI PRAVCA RAZVOJA

Govorio bih konkretno o mogućnostima turizma opštine Novi Grad. Naša opština je u strategiji razvoja još u vrijeme načelnika Todića, pa i u narednom periodu gospođe Railić, donijela takvu regulativu da je turizam jedan segment koji može značajno da utiče na razvoj ekonomije, na smanjenje nezaposlenosti, odnosno da je šansa da se u tom sektoru zaposli određen broj ljudi, kao i da je od turizma moguć značajan devizni priliv. Mi smo na osnovu toga u lokalnoj agenciji koja obavlja djelatnosti iz oblasti turizma, izvršili identifikaciju naših potencijalnih destinacija i turističkih ponuda. Prepoznali smo tri lokaliteta, a to su lokalitet banje Lješljani, lokalitet Agića i mogućnosti turističke ponude što se tiče rijeke Une. U ovoj strategiji sve zavisi od postojećih infrastrukturnih objekata i mi smo prepoznali četiri pravca razvoja. Jedan je prirodne atraktivnosti i rekreacija, drugi je agro-turizam, treći je komponenta na bazi kulturne baštine i četvrti eko-turizam. Ovaj princip

prirodne atraktivnosti mi imamo, a to su naše četiri rijeke: Una, Sana, Japra i Vojskova. Doduše, nemamo jezera, imamo jedno vještačko jezerce, ali imamo ljekovitu vodu i imamo ovaj dio koji zadovoljava gosta po pitanju rekreacije, šetnje, planinarenja, skupljanja ljekovitog bilja, gljiva i šumskih plodova kojim je ovaj kraj bogat.

U ovom dijelu agro-turizma moguće je posjećivanje farmi, to jest direktno uključivanje u proizvodnju kao što je skupljanje sijena, berba voćnih plodova, žetva, kosidba itd. Mi smo, praveći promotivne materijale, ponudili da seoska domaćinstva uđu u jednu ponudu onda je trebalo da prođe određena procedura. A tada je nastao problem jer čim se domaćinstva prijave u APIF, moraju u odeljenju za privredu da se registruju za pružanje turističkih usluga. Čim to urade, nameće se problem sa fiskalizacijom, problem sa plaćanjem doprinosa, a to su opterećenja koje ljude natjeraju da odustanu od bavljenja seoskim turizmom. To je nažalost ono što svakodnevno susrećemo, a da bismo zaista promovisali seoski turizam, moramo znati šta i koliko to košta. Mi sada imamo projekat „Lađom niz Unu” koji će se realizovati sa susjednom opštinom Hrvatskom Kostajnicom, ali moramo tačno znati koliko to košta i šta mi od njega očekujemo. Moramo tačno znati šta imamo od smještajnih kapaciteta, restorana, i sve to poslati kao ponudu turističkim agencijama u okruženju, u Hrvatsku, Srbiju, Sloveniju, Austriju i onda očekivati da nam se jave potencijalni turisti koji će reći: „Može, mi dolazimo tu”. A mi onda imamo veliki problem jer je ranije rađeno stihijski pa tako na primjer nemamo ni jedan smještajni kapacitet u koje možemo smjestiti turiste koji dođu autobusom sa recimo 45 do 50 osoba. Svi moteli ili hoteli imaju manji kapacitet do 30 kreveta, jer niko nije planski pravio kapacitet koji je optimalan.

Trebalo bi edukovati ljude jer je evidentno da većina nema potrebno znanje i vještine za bavljenje ovim poslom što je i te kako veliki problem. Potrebno je uraditi i kampove jer mi ih nemamo, a taj vid turizma je vrlo rasprostranjen u svijetu. Ako ih uskoro ne izgradimo i ne uvežemo u kamp kartu Evrope, teško da ćemo biti privlačna destinacija. Razvoj turizma nije moguć bez ulaganja u njega. U Češkoj, na primjer, je grejs period na kreditna sredstva koja se ulažu u razvoj turizma četiri godine što omogućava da se lakše odluči za ulaganje u turizam. Ukoliko se stvore potrebni uslovi ili kako kažemo napravi dobra priprema, može se očekivati i razvoj ruralnog turizma i dobit od njega.

Mileva Tučić, agronom

RAZVITAK TURIZMA SLOŽEN ZADATAK

Razmišljati o nekim većim efektima i bržem razvoju turizma u našoj Srpskoj Republici je veoma teško ukoliko se prvo ne izvrši planska edukacija stanovništva u svrhu podizanja svijesti o važnosti ove privredne grane. Sa edukacijom treba započeti na školskom uzrastu (razgovori na času, akcije čišćenja, sadnja i njega ukrasnog bilja, stalne ekološke akcije), a nastaviti i kasnije sa svim starosnim grupama stanovništva. U saradnji sa osnovanim turističkim organizacijama trebalo bi uraditi planove razvoja svih turističkih destinacija, uraditi suvenire i ubrzati izradu raznih figura koje daju odliku svoga mjesta, grada, opštine i sl. U izradu suvenira bi se trebalo uključiti zainteresovano stanovništvo cijele opštine.

Trebalo bi podržati i maksimalno stimulisati razvoj lovnog i ribolovnog turizma, pokrenuti građanske inicijative za razvoj zimskog turizma, uz već bogate prirodne uslove, angažovati se na realizaciji budućih

projekata za izgradnju skijaških i sankoških bob staza. Sve ovo, zna se, podrazumijeva i odgovarajuću prateću infrastrukturu jer razvoja bez ulaganja ne može biti.

U dogovoru sa turističkom zajednicom potrebno je organizovati turističke posjete prirodnim, kulturnim i vjerskim znamenitostima cijelog kraja.

U okviru razvoja turizma posebnu pažnju treba posvetiti razvoju etno i eko-turizma i obavezno uključiti sva domaćinstva sa područja opštine i cijelog kraja.

Branko Končar, pčelar

DRŽAVA MORA DA „ODRIJEŠI KESU”

Tema je veoma interesantna i moglo bi se reći i veoma aktuelna. Interesantna je zbog toga što su ruralni razvoj i seoski turizam međusobno veoma zavisni i što bi seoski turizam, svojom potrošnjom, mogao da unaprijedi poljoprivredu, a sa druge strane poljoprivreda nužno mora svoju ponudu podići na viši nivo i obezbijediti adekvatnu infrastrukturu kao temelj za uspostavljanje seoskog turizma. Tema je aktuelna naročito zbog toga što je privreda od prije 20 i više godina uglavnom uništena, pa sada imamo vrlo veliki broj nezaposlenih, standard i plate koje su na dnu evropske ljestvice, perspektivu koja je vrlo neizvjesna. Ulaganje u visoke tehnologije, radi otvaranja novih preduzeća i novih radnih mjesta, bilo bi besmisleno jer su druge države to već uradile. Ali, ulaganje u razvoj poljoprivrede i turizma u toj oblasti, svakako bi imalo smisla. Naime, posjedujemo prirodne resurse i prirodne uslove: oranice, planine, šume, rijeke, jezera i to još vrlo čiste, klimatske

uslove koji zadovoljavaju potrebe i jedne i druge djelatnosti. Posjedujemo ljudske potencijale koji se već vrlo uspješno bave skoro svim vrstama poljoprivredne proizvodnje i posjedujemo mladost koja je u stanju da ovlada poslom koje se naziva turizam.

Šta je potrebno uraditi?

Država bezuslovno treba da postavi kao cilj unapređenje i poljoprivrede i seoskog turizma. Iako postoji i Strategija razvoja poljoprivrede i Strategija ruralnog razvoja, ne bismo mogli reći da su do sada postignuti zapaženiji rezultati. Ipak, smatram da bi imalo smisla donijeti i Strategiju razvoja seoskog turizma. Međutim, država ipak mora da „odriješi kesu”, jer drugog načina nema da se stvore odgovarajući uslovi kako bismo se uspješno bavili seoskim turizmom. Nerealno je, zbog opšte besparice, očekivati da sadašnji stanovnici naših sela ulože finansijska sredstva za izgradnju bungalova ili drugog smještaja za buduće turiste. Druga važna stvar jeste školovanje kadrova turističke struke koji bi uglavnom trebalo da budu porijeklom iz sela koja ispunjavaju uslove za bavljenje seoskim turizmom.

Evropski turista, koji je potencijalni gost u našim domaćinstvima, prije svega bi da neposredno učestvuje u poslovima koji se obavljaju na imanju, zatim bi da se hrani proizvodima koji su proizvedeni na tom imanju, zatim bi da upozna okolinu, naročito kulturne spomenike i istorijska mjesta, manastire, prirodne ljepote itd. To nam govori kako bi trebalo da budu obrazovani kadrovi koji se spremaju da se bave seoskim turizmom. To bi takođe bila prilika i za turističke organizacije da se angažuju u stvaranju generalne koncepcije pa i konkretnih pojedinsti i radnji koje bi trebalo preduzimati u kontaktima sa stranim turistima. Ministarstvo prosvjete trebalo bi da donese novi program za profile turističkih tehničara, jer su nam za ovaj posao potrebni turistički tehničari koji će biti i turistički vodiči, ali i istoričari i poznavaoци osobnosti kraja u kojem žive i rade i naravno poznavaoци poljoprivredne proizvodnje koja se primjenjuje na dotičnom imanju i, razumije se, da o svemu tome mogu pričati barem na dva svjetska jezika.

Država bi, takođe, mogla da uvede sistem stimulativnog oporezivanja, pa da se u prve dvije ili tri godine ne plaća porez na dohodak ili dobit, a u naredne dvije ili tri godine da se plaća 50%.

I na kraju, apelujem na nadležne državne organe da pojednostave proceduru za dobijanje građevinskih dozvola i odobrenja za obavljanje djelatnosti i da nam ne zagorčavaju život kada već uđemo u izgradnju ili bavljenje ovim poslovima.

Igor Sovilj, udruženje „Promotur“, Prijedor

DRAGOCJENO ISKUSTVO „AGROJAPRE“

Prije otprilike devet godina, vođeni entuzijazmom naših italijanskih partnera iz udruženja „Putovati Balkanom“ i „Tremembe“ iz Trenta, osnovali smo u Prijedoru udruženje neformalnog karaktera pod nazivom „Promotur“. Osnivanju je prethodio seminar o odgovornom turizmu koji su naši partneri organizovali za oko petnaest žena iz Prijedora i okolnih sela koje su potom postale članice našeg udruženja. S obzirom na to da je prijedorska Turistička organizacija osnovana tek koju godinu kasnije, bilo je to prvo osnivanje udruženja na području prijedorske regije sa ciljem promocije njenih turističkih potencijala. Od 2003. godine pa do danas udruženje „Promotur“ ostvarilo je brojne kontakte sa sličnim udruženjima u zemlji i inostranstvu, prije svega u Italiji.

Zahvaljujući saradnji sa našim partnerima iz organizacije „Putovati Balkanom”, u poslednjih devet godina imali smo priliku u Prijedoru ugostiti brojne organizovane posjete turista iz Italije, grupne i individualne. Osim organizovanja smještaja u porodičnim kućama i seoskim domaćinstvima članica našeg udruženja za strane turiste, u zadnjih nekoliko godina kao udruženje smo se počeli baviti i organizovanjem posebnih ruta i razvijanjem turističkih paketa kako bismo svoje goste što duže i na što kvalitetniji način zadržali na našem području. Podstaknuti ovom idejom, intenzivirali smo našu saradnju sa sličnim udruženjima i organizacijama u regiji. Neizostavan dio naše ponude postala su tako i mjesta poput Martin Broda u Federaciji BiH te selo Štivor kod Prnjavora koje su krajem XIX vijeka osnovali trentinski imigranti doselivši se tu po nalogu cara Franje Josifa koji je tada vladao Trentinom i Bosnom i Hercegovinom.

Nažalost i uprkos relativno maloj geografskoj udaljenosti, tek prošle godine su se do nas uspjele probiti vijesti o neobičnom radnom uspjehu proizvođača i stručnjaka okupljenih u kolektiv poljoprivredne zadruge „Agrojapra” iz Donjih Agića. Želeći nadoknaditi izgubljeno vrijeme, nismo oklijevali uključiti posjete ovoj zadruzi i dolini Japre u našu ponudu kao i što više je promovisati gdje god nam se za to ukaže prilika. Jedna od prvih bila je manifestacija „Zlatne ruke Potkozarja 2011” u toku koje smo ne samo organizovali predstavljanje zadruge i njenih proizvoda na jednom od štandova manifestacije nego i grupnu posjetu, zajedno sa ostalim izlagačima, zadruzi i njenom kolektivu. Više nego zadovoljni gosti i gošće za nas su značili garant da će nastavak ove saradnje biti plodonosan i obostrano zadovoljavajući. Posebno su predstavnici udruženja „Putovati Balkanom”, koji su takođe bili prisutni u toku ove posjete, iskazali oduševljenje onim što su vidjeli u dolini Japre te su i sami insistirali da se u neke od idućih posjeta italijanskih turista u ponudu uključe i obilasci „Agrojapre”.

Ta želja nije ostala samo na riječima. Već početkom iduće godine zadrugu su u organizaciji udruženja „Promotur” i „Putovati Balkanom” posjetile grupe đaka iz italijanskih srednjih škola. Među njima ističem posjete studenata Poljoprivrednog instituta San Michele te Instituta Pozzo iz Trenta koje su u Donje Agiće pratili i učenici Srednje poljoprivredne škole iz Prijedora.

Da saradnja sa PZ „Agrojapra” ne bi ostala na nekom pasivnom nivou, od početka 2012. naše udruženje pregovara i o mogućnostima razvoja zajedničkih projekata. U prvom redu radi se o uključivanju zadruge u projekat osnivanja mreže didaktičkih farmi i kušaonica u ovom dijelu BiH koje planiramo unazad nekoliko godina. Imajući na umu tu namjeru, već ove godine poslaćemo na studijsko putovanje u Italiju i predstavnike PZ „Agrojapra” te dalje sarađivati na ostvarivanju ovog cilja. S obzirom na to da PZ „Agrojapra” već ima veliko iskustvo u organizovanju ljetnih škola u prirodi za đake i studente, što je u stvari drugi naziv za planirane didaktičke farme, saradnja na tom polju biće, prije svega, korisna za naše udruženje koje i u ovom pionirskom projektu sigurno ima potrebu da se osloni na iskustvo onih koji to rade već duže vrijeme i s kvalitetom koji je na zavidnom nivou i potvrđen od strane stručnjaka.

Sa PZ „Agrojapra” planirana je saradnja i na još jednoj, možemo slobodno reći misiji.

Od samog našeg osnivanja javila se potreba za radom na očuvanju starih recepata i kvalitetnih domaćih proizvoda. Opšte je poznata činjenica da bosansko-hercegovačko društvo još uvijek nije izliječeno od bolesti zaborava, ne samo istorijskih nego i kulturnih karakteristika našeg podneblja, koje nam je svima zajedničko, nekad u prilog a često nažalost i u inat našim ličnim identitarnim stremljenjima. Sveopšta izolovanost od svjetskih tokova kojoj smo protekle dvije decenije bili izloženi iz političkih razloga, a koji su se trenutno sveli na ekonomske, dovela nas je u situaciju ne samo da ne cijenimo život i rad na selu nego se i u gradu samovoljno, i valjda stremeći nekom samopotvrđivanju unutar svjetskih i evropskih kulturnih okvira, izolujemo od naše prošlosti. Naše posjetioce iz Italije tako već devetu godinu za redom iznenađuje, u negativnom smislu, činjenica da se na menijima lokalnih restorana jako rijetko može naići na neko lokalno tradicionalno i autohtono jelo. Stiče se tako utisak da smo se u ove krajeve i sami naselili iz Italije, Francuske, Njemačke, Španije, Mađarske i drugih zemalja te se tako umjesto popare, cicvare, ljevače, kajmaka, ajvara, bungura, polegače, japraka, dolme, pure, čeputaše, bumbara, bamiije i drugih specijaliteta nadmećemo u unaprijed izgubljenoj bitki u pripremanju pica, lazanja, medaljona, tapasa, takosa, melanža, burginjona, karbo-

nari, i drugih milozvučnih recepata. A da ko ne poštuje svoje, ne može nikako poštovati ni tuđe govori i to da se svaki od naših gostiju iz Italije, koji se silom prilika našao u nekom od lokalnih restorana i picerija, zgražava vidjevši kako se bez izuzetka svaka pica „pršće” kečapom i posipa origanom, špagete se sljepljuju od prekuvanosti i jaja u njihovom tijestu, a suncokretovo ulje se koristi umjesto maslinovog tamo gdje to nikako ne bi smjelo. Ovakvih i sličnih primjera kulturnog samoubistva kojem se polako predajemo ima na pretek i kad šalu ostavimo na stranu i pogledamo u kojoj mjeri je kvalitetna ishrana bitna za razvoj i pojedinca i društva u cjelini znaćemo u kojoj smo opasnosti.

PZ „Agrojapra” kao da već duže vrijeme ima na umu ovu tešku situaciju na gastronomskoj karti BiH. Proizvodi koje nude nisu samo kvalitetni nego su i najbolji predstavnici teritorija na kom su ponikli, zemlje, vazduha i vode iz kog su iznikli. Oni su posebni i treba ih očuvati jer ne proizvode se baš na svakom koraku naše zemlje ulja od bundevinih sjemenki ili heljdino brašno. I ko još, čak i u mjestima poput Martin Broda gdje je svaka kuća imala svoju vodenicu, melje žito na vodeni žrvanj pa od njega mijesi hljeb i peče ga u pećnici na drva? Suvo voće, za koje neki tvrde da su nam ga u kulturni amanet ostavili bosanski bogumili vegani, i od njega spravljani kompoti, slatka pa čak i rakije, potisnuto je iz naše svakodnevne upotrebe od strane „svježeg” voća jarkih boja i kartonskog okusa. Marmelade od rukom nabranih šumskih plodova postale su nam preskupe, izgleda skuplje od plavičasto obojenih želatiniranih šećera i paklice tableta za smirivanje visokog pritiska i kontrolu holesterola.

Nimalo, međutim, ne tješi činjenica da po ovakvom odnosu prema našoj kulturnoj zaostavštini nismo izolovan slučaj u svijetu ni najgori đaci. Neizostavan podatak koji prati ekonomski razvoj neke zemlje u tranziciji jeste onaj o depopulaciji njenih sela, pogoršanju ukupne zdravstvene slike stanovništva i slično. Ipak za utjehu može poslužiti što ne sjede svi skrštenih ruku i prepušteni slučaju. Od brojnih sličnih organizacija udruženje „Promotur” se želi pridružiti svjetskoj porodici Slow Food pokreta. Ovaj pokret osnovao je sedamdesetih godina u Italiji Carlo Petrini postavivši sebi kao jedan od osnovnih ciljeva očuvanje nematerijalne i gastronomske svjetske kulture. U više od 150 zemalja svijeta Slow Food pokret radi na osnivanju takozvanih konvivi-

juma i prezidijuma, odnosno mreža proizvođača i potrošača okupljenih oko nekog gotovo zaboravljenog ili na druge načine ugroženog kvalitetnog proizvoda ili recepta. Postoje tako u Mađarskoj prezidijumi autohtone svinje mangulice, u Rumuniji prezidijumi marmelade, sireva i kobasica, bugarski Slow Food otima od zaborava proizvodnju zelenog sira, u Srbiji se čuva autohtoni futoški kupus što je samo mali dio od ukupno dvije hiljade i pet stotina svjetskih konvivijuma i prezidijuma.

U Bosni i Hercegovini postoje za sad tek dva prezidijuma, jedan u Ustikolini osnovan za zaštitu i promociju tradicionalnog lokalnog recepta za *slatko od šljive požegače* i jedan u Trebinju pokrenut radi čuvanja od zaborava i ponovnog vrednovanja tradicionalne proizvodnje sira iz *mijeha*.

Radi što bolje promocije ovih proizvoda, Slow Food je pokrenuo na više lokacija u svijetu takozvane festivale „Majke Zemlje“ (Terra Madre). Budući da „Promotur“, zajedno sa „Agrojaprom“ i udruženjima poljoprivrednika i pčelara iz Prijedora, namjerava kandidovati neke od lokalnih autohtonih proizvoda za osnivanje konvivijuma ili prezidijuma pokrenuta je saradnja sa Slow Food organizacijom. U sklopu te saradnje naši proizvodi već su promovisani na balkanskom „Majka Zemlja“ festivalu koji se održao u Sofiji 28 i 29. juna ove godine.

Nadalje će, u sklopu centralnog „Majka Zemlja“ festivala koji se u oktobru svake godine održava u Torinu i okuplja sve svjetske proizvođače i predstavnike konvivijuma i prezidijuma od Evrope do Azije, od Amerike do Afrike i Australije, u organizaciji našeg udruženja učestvovati i predstavnici udruženja poljoprivrednika iz Prijedora te predstavnici PZ „Agrojapra“ iz Donjih Agića. Imajući u vidu specifičnost i kvalitet njihovih proizvoda sigurni smo da će već iduće godine naša zajednička gastronomska kulturna baština biti bogatija za nekoliko novih konvivijuma ili prezidijuma.

Aleksandar Ostojić, dekan Poljoprivrednog fakulteta, Banjaluka

SVAKA REGIJA IMA NEŠTO SVOJE

Kao prvo želim da se zahvalim što smo pozvani da učestvujemo na ovom okruglom stolu i želja mi je da doprinesemo njegovom radu. Naš fakultet je već treću godinu aktivan na ovom sajmu. Posmatrajući sve ovo, vidim poljoprivredu, zadruge i turizam kao jedan trijang što je, sa aspekta poljoprivrednog fakulteta, bitno da taj primarni sektor, to jest poljoprivreda i jeste, da ova dva prateća sektora, odnosno turizam i zadrugarstvo, značajno mogu doprinijeti kvalitetu življenja na selu. Seoski turizam je odličan način plasmana poljoprivrednih proizvoda i vrlo raširen u svijetu. U modernom svijetu sve više ljudi je angažovano u takozvanom tercijalnom sektoru koji je sve značajniji a sve veći broj ljudi je zaposlen u turizmu. Što se tiče seoskog turizma, mora se i te kako raditi na njegovoj promociji jer svi mi znamo za Zlatibor, more,

kontinentalni turizam a vrlo malo ili čak nimalo za ono što imamo u svojoj blizini a to je seoski turizam. Kada se govori o turizmu, mi nekako gledamo prema Evropi, gledamo kako da mi njima nešto prodamo, u stvari mi imamo te potencijale i u seoskom turizmu. Evo na primjer u Hrvatskoj, odnosno u Zagrebu, imate prodavnicu isključivo sa proizvodima sa sela. Ovo je odlična ideja što sada žele da urade u Prijedoru, odnosno regija Prijedor, pa da recimo taj strani gost kada dođe ima negdje da kupi proizvode koji dolaze iz sela te regije. Svaka naša regija može nešto tipično da ponudi svakom gostu i na taj način će ne samo promovisati seoski turizam već mnogo pomoći i poljoprivredi jer će njeni proizvodi naći kupca.

Napominjem da je stalna edukacija vrlo bitna i da se mora stalno govoriti i raditi na ideji udruživanja i zadrugarškog načina privređivanja. Zadrugarstvo ima šansu najbolji primjer za to je „Agrojapra” koja pokazuje da je ta ideja zadrugarstva odličan model udruživanja radi ostvarenja pojedinačnih ciljeva kroz zadrugarstvo.

Dragana Šobot, Privredna komora Republike Srpske

NEOPHODNA ODGOVARAJUĆA ZAKONSKA REGULATIVA

Turistička ponuda Republike Srpske podrazumijeva organizovanu ponudu ukupnih turističkih potencijala. Dio te ponude čini i seoski turizam koji postaje sve aktuelniji i dobija sve značajnije mjesto u turističkim kretanjima, posebno u razvijenim zemljama svijeta. Razvoj seoskog turizma Republike Srpske ubraja se u jedan od najprioritetnijih oblika turizma koji, zahvaljujući prirodnim, geografskim i autentičnim obilježjima, ima sve preduslove da postane jedan od značajnijih i prepoznatljivih vidova turizma u cjelokupnoj turističkoj ponudi Republike Srpske.

Trend globalizacije u svijetu doveo je do toga da je mali broj država zadržao svoju tradiciju i običaje. Tradicionalna dobra gostoprimljivost i držanje do običaja naroda naših krajeva jedan su od najvažnijih

preduslova za razvoj ove grane turizma u RS. Prateći svjetske trendove razvoja turizma i viziju turizma UNWTO 2020. preporuka za vraćanje ka tradicionalnom i njegovanje autentičnih predjela, preporuka su za razvoj turistički slabo razvijenih zemalja. U Republici Srpskoj još uvijek posjedujemo autentičnost koju je potrebno iskoristiti na pravi način. Zbog ruralnog karaktera opština koji se ogleda u bogatstvu šumom, vodom i netaknutom prirodom veliki broj opština u Republici Srpskoj ima veliki potencijal za razvijanje seoskog turizma.

Seoski turizam mora da bude zasnovan prvenstveno na autentičnom doživljaju tog kraja, zdravoj domaćoj hrani, učestvovanju u seoskim radovima, interesantnim programima u prirodi, radionicama edukativnog karaktera, obilascima što svakako iziskuje i uređenja staza, puteva, kao i proširenje sadržaja boravka turista da bi se oni zainteresovali za duži boravak i ponovni dolazak kao i davanje pozitivne preporuke drugima. Pozitivan primjer razvoja ovog vida turizma pružaju nam susjedna Srbija i Hrvatska, ali i daleko najrazvijenija Austrija, Švajcarska i Slovenija.

Razvoj ruralnog, odnosno seoskog turizma, zahtjeva odgovarajuću zakonsku regulativu, pogodnosti u poreskoj politici, kreativnost i inicijativu lokalnih zajednica. Iako je Ministarstvo trgovine i turizma donijelo pravni okvir koji daje dobru osnovu za registraciju seoskih domaćinstava, kategorizaciju, korištenje namjenskih budžetskih sredstava ipak se razvoj seoskog turizma kod nas suočava sa nizom problema, počev od visokih fiskalnih opterećenja, postojanja različitih vidova i različitog nivoa razvijenosti, u samom je začetku turizam na seoskom gazdinstvu, nedostatak tradicije, nizak nivo infra i supra strukturne uređenosti, nizak nivo svijesti o mjestu i ulozi turizma u održivom razvoju, slab marketing i sl. Stanovništvo u ruralnim predjelima još uvijek nije tačno upoznato sa prednostima bavljenja seoskim turizmom, u nekim opštinama postoji zainteresovanost pojedinaca međutim ta brojka može biti puno veća. Potrebno je kroz pravilnu edukaciju približiti stanovništvu značaj bavljenja seoskim turizmom i njegove prednosti, omogućiti im laku registraciju, podsticaje za bavljenje istim, uspostaviti mrežu privrednika koji bi međusobnom saradnjom doveli do zadovoljenja svih interesa, uređenja seoskih domaćinstava i ispunjavanja kriterijuma propisanih od strane Ministarstva. Naravno da razvoj seo-

skog turizma nije tako jednostavan i potrebni su veliki napori i sinergija svih institucija i subjekata uključenih u turizam u RS.

Privredna komora Republike Srpske sa područnim komorama, koje čine jedinstven komorski sistem, radi na stvaranju privrednog ambijenta koji će omogućiti i podstaći efektivnije i efikasnije poslovanje, radi na promovisanju i povezivanju privrede Republike Srpske sa svjetskom privredom, pruža usluge i funkcioniše na nivou najrazvijenijih komora, te ima profesionalnu stručnu službu za ispunjenje svojih zadataka.

U cilju privrednog razvoja Republike Srpske kao zajedničke misije svih naših članova povjereno nam je da:

- zastupamo interese privrede pred organima zakonodavne i izvršne vlasti i time stvaramo uslove i ambijent za unapređenje rada i poslovanja u privredi;

- uspostavljamo i unapređujemo poslovne veze sa inostranstvom i predstavljamo privredu Republike Srpske u zemlji i inostranstvu;

- pružamo usluge stručnog obrazovanja, poslovnog informisanja i savjetovanja.

Saradnja svih aktera treba da bude usmjerena na neophodne mjere koje se ogledaju u definisanju različitih oblika edukacije učesnika u seoskom turizmu, podsticaje unapređenja infra i supra strukture, fiskalna i parafiskalna rasterećenja, agresivniji marketing, korišćenje kanala distribucije, kao što su turističke agencije, turoperator, medijska partnerstva, agencijski portali, e-mail i sl.

Dana Marić, Ministarstvo trgovine i turizma RS

NOVI POSTUPAK REGISTRACIJE SEOSKIH DOMAĆINSTAVA

Ministarstvo trgovine i turizma podržava osnivanje i snaženje zemljičarskih zadruga u smislu povećanja broja zadruga i zadrugara te, po ugledu na zemlje okruženja, da se posveti više pažnje i razvoju seoskog turizma. U Republici Srpskoj seoski turizam predstavlja perspektivu razvoja mnogih ruralnih područja koja imaju prirodne potencijale i žele da ih stave u funkciju razvoja. Razvojem seoskog turizma, ostvarili bi se ciljevi revitalizacije sela u Republici Srpskoj, kao što su: zaustavljanje pogoršanja demografske i socijalne strukture seoskih područja (negativan prirodni priraštaj i migracija stanovništva iz sela u gradove), poboljšanje uslova života na selu u smislu izgradnje ili rekonstrukcije komunalne i komunikacione infrastrukture, te očuvanje i unapređenje ekoloških i kulturoloških vrijednosti.

Ostvarenje navedenih ciljeva dovelo bi do revitalizacije sela i u ekonomskom i u socijalnom smislu. Pokretanjem razvoja turizma na selu, došlo bi do povećanja proizvodnje zdrave hrane i boljeg plasmana poljoprivrednih proizvoda, predmeta domaće radinosti, proizvoda starih zanata kroz pansionku i vanpansionku potrošnju. Razvojem turizma na selu, takođe, bi se sačuvao prirodni ambijent koji utiče na očuvanje tradicionalne narodne arhitekture, etnografskih elemenata, načina života i rada, gastronomije, običaja, folkloru i dr.

Međutim, u proteklom periodu nije bilo mnogo konkretnih mjera za razvoj ovog vida turizma i stepen njegovog razvoja je zanemarljiv. Činjenica je da još uvijek veoma mali broj domaćinstava pruža usluge iz seoskog turizma u Republici Srpskoj, te bi se kroz podršku u izgradnji infrastrukture sela, kao i programima edukacije i upoznavanja seoskih domaćinstava sa postojećim modelima turističkih seoskih gazdinstava (tzv. porodični biznis) stvorili uslovi za razvoj ovog oblika turizma.

U skladu sa Zakonom o turizmu i Uredbom o uslovima i kriterijima za dodjelu namjenskih sredstava za razvoj turizma, Ministarstvo trgovine i turizma u Vladi Republike Srpske finansira projekte iz oblasti ruralnog turizma.

Ministarstvo trgovine i turizma je zakonskim i podzakonskim aktima iz oblasti turizma i ugostiteljstva uredilo novi postupak registracije seoskih domaćinstava za pružanje ugostiteljskih usluga i usluga prenoćišta u sobama i apartmanima, te na taj način omogućilo svim registrovanim subjektima pravo korišćenja namjenskih, budžetskih sredstava Ministarstva trgovine i turizma. Tako je, a na osnovu zakonskih i podzakonskih akata iz oblasti turizma, Ministarstvo raspisalo Javni konkurs za finansiranje projekata iz oblasti turizma u 2012. godini, u okviru kojeg, između ostalih, pravo finansiranja ostvaruju i fizička lica koja obavljaju djelatnost u seoskom domaćinstvu, a koja su registrovana u APIF-u.

Upis u Registar i vođenje Registra vrši Agencija za posredničke, informatičke i finansijske poslove (APIF). Nakon upisa u Registar, APIF donosi rješenje o upisu u Registar na osnovu kojeg lica mogu obavljati ugostiteljsku djelatnost. Registrovano je ukupno 19 seoskih domaćinstava i to: 7 smještajnog tipa, a 12 izletničkog tipa. U junu ove

godine održana je Prva konferencija o ruralnom turizmu u Republici Srpskoj, koju su organizovale turističke organizacije Doboja i Petrova, a koju je Ministarstvo trgovine i turizma u potpunosti podržalo. Budući da je konferencija bila regionalnog karaktera, čula su se mišljenja i iskustva stručnjaka zemalja iz okruženja. Iako su zemlje iz okruženja po pitanju seoskog turizma otišle mnogo dalje, jedna od bitnih pretpostavki za brži razvoj seoskog turizma kod nas jeste razvoj i snaženje zadruga.

Milovan Antonić, direktor Poljoprivredne zadruge „Agrojapra”

POSJETILI SU NAS I STUDENTI IZ ITALIJE

Dolina Japre nalazi se u sjeverozapadnom dijelu RS i BiH. To je područje ispod planine Grmeča, prostire se izmedu rijeka Sane i Une na nadmorskoj visini od 100 do 800 metara. Raspolaze kvalitetnim zemljištem i povoljnom klimom, bogatim biljnim i životinjskim svijetom. Ima prirodne uslove za ratarsku, stočarsku i voarsku proizvodnju, kao i za razvoj seoskog, ribolovnog i lovnog turizma. Rijeka Japra nudi sportskim ribolovcima mnogobrojne riblje vrste, kao što su: mladica, pastrmka, štika, mrena, klen, grgec i plotica.

Dolina Japre jedan je od najznačajnijih rudarsko-topionicarskih kompleksa antičkog doba na prostoru BiH. Podiglo ga je staro ilirsko pleme Japodi, po kojima je Japra, prije više od 2000 godina, dobila ime. Rudarstvo su znatno razvili Rimljani. Arheološka istraživanja obavljana su sve do 1963. godine u Blagaj Japri, Maslovarama, Donjim Agićima

– Čelopeku i Gradini kod Ćela. Došlo se do senzacionalnih otkrića, a izuzetno zanimljivi arheološki nalazi su preneseni u Zemaljski muzej u Sarajevu. Kada bi se sakupili na jedno mesto i vratili spomenici i predmeti odneseni sa ovog područja, među kojima je skulptura rudara iz četvrtog vijeka, nadgrobni spomenici, alatke, hladno oružje, kućni predmeti i rudarska oruđa iz antičkog doba, u dolini Japre mogao bi se urediti jedinstven arheološki park u BiH.

Okružena blagim proplancima Podgrmeča, protkana bistrim izvorima i nemirnim tokovima planinskih potočića koji se slivaju u čarobnu ljepoticu Japru, dolina ove rijeke liči na prekrasnu prirodnu bajku koja prerasta u turističku oazu aktivnog odmora za mnogobrojne goste.

Tokom avgusta 2009. godine, zahvaljujući Vladi Republike Srpske, u potpunosti je završeno asfaltiranje puta dolinom Japre od Blagaja, gdje se Japra ulijeva u Sanu, preko Donjih Agića, Budimlić Japre i Dubovika, pa sve do Hašana, rodnog mjesta poznatog književnika Branka Ćopića, i susjednog sela Majkić Japre gdje na Radanovom polju, ispod Grmeča, izvire ova bistra i nestašna planinka Japra. Donji Agići imaju

Italijanski studenti zajedno sa đacima Poljoprivredne škole iz Prijedora u Donjim Agićima 2012. godine

uglavnom sve što jedno malo mjesto mora da ima: poštu, ambulantu, mjesni ured, osnovnu školu i poljoprivrednu zadrugu.

Poljoprivredna zadruga «Agrojapra», Donji Agići kod Novog Grada, osnovana 2000. godine, djeluje na velikom prostoru Podgrmeča u dolini rijeke Japre. Svoju djelatnost zadruga je raširila na 23 podgrmečka sela, gdje je uključila 255 zadružnih domaćinstava – zadrugara i na posjedima seljaka razvila i razvija primarnu poljoprivrednu proizvodnju. Zadruga je uporedo podigla i proizvođačke pogone, posjeduje poljoprivrednu apoteku, pogon za proizvodnju hladno cijedenog bundevinog i suncokretovog ulja, mini sušaru, mini hladnjaču, vodenicu na rijeci Japri, restoran, benzinsku pumpu, mini market i pekaru. Izgrađen je i novi zadružni dom u kome je biblioteka sa čitaonicom, gde je smješten centar za obrazovanje zadrugara, etno-muzejska postavka predmeta koji svjedoče o nekadašnjem životu u dolini Japre i izložba o razvoju zadrugarstva u ovom kraju. Zadruga se javlja i kao izdavač, do sada je izdala tri knjige koje se bave zadrugarstvom ne samo kod nas nego i na evropskim prostorima i gdje su iznesena iskustva „Agrojapra”.

Podstičući razvoj tradicionalne proizvodnje uslovljene klimatsko geografskim područjem Podgrmeča kao što su ratarstvo, stočarstvo, voćarstvo i pčelarstvo, Zadruga ulaže posebne napore za uzgoj rasnih mliječnih krava, organizujući otkup mlijeka, podstiče proizvodnju tradicionalnih sorti voća i povrća, kao i bundevinih sjemenki, a proizvodi od voća i povrća prerađuju se i pakuju u sopstvenim pogonima.

Od osnivanja, Poljoprivredna zadruga „Agrojapra” je u stalnom usponu. Godine 2007. pojavila se na tržištu sa deset sopstvenih finalnih proizvoda: hladno cijedena ulja – djevičansko ulje od bundevinog sjemena i suncokretovo ulje, kao i salatno ulje, zatim integralno pšenično i raženo brašno, domaće kukuruzno brašno, brašno od bundevinog sjemena, pržene i pakovane, ali i sirove bundevine sjemenke, sušena i pakovana podgrmečka šljiva. Krajem 2010. godine Zadruga je izašla na tržište sa još dva nova proizvoda sa odlikama zdrave hrane – čip-som od jabuke i heljdinim integralnim brašnom. Godinu dana kasnije predstavljeni su novi proizvodi u modernim pakovanjima – suva šljiva bez košpica, oljušteni lješnik i sušeno voće. Početkom 2012. godine u novoizgrađenoj zadružnoj pekari krenula je probna proizvodnja hljeba i peciva koji se mijesi od domaćeg integralnog brašna od domaćih žita-

rica, samljevenog između dva mlinska kamena, u zadržnoj vodenici koju pokreće voda rijeke Japre. Osim hljeba i peciva ovih dana u pekari je počeo da se proizvodi još jedan novi proizvod – heljdini mlinci i domaća jufka. Danas ova zadruga zapošljava 30 radnika među kojima su i tri mlada diplomirana inženjera agronomije i prehrambene tehnologije.

Kakav je kvalitet tih proizvoda Poljoprivredne zadruge „Agrojapra” potvrđuju priznanja koja su stigla tokom 2007. i 2008. godine sa međunarodnih sajmova i smotri poljoprivrednih proizvoda. Godine 2009. na Međunarodnom poljoprivrednom sajmu u Novom Sadu i „Agrojapra” je osvojila značajna priznanja: „Šampion kvaliteta u grupi hladno cijeđenih ulja za suncokretovo ulje” i „Veliku zlatnu medalju za kvalitet djevičanskog ulja od bundevinog sjemena”. Proizvodi „Agrojapre” imali su zapažen nastup i u Frankfurtu na Majni na Međunarodnom sajmu zdrave hrane u novembru 2009. godine.

Poljoprivredna zadruga „Agrojapra” nesebično dijeli svoja iskustva i sa drugim zadrugama, ali i sa svim onim selima koja žele da razvijaju zadrugarstvo. U Donjim Agićima, u krugu Zadruge, organizovan je Prvi sajam zadržnih proizvoda Republike Srpske 4. jula 2010, a 23. jula 2011. godine organizovan je sajam „Zadrugarstvo i zdrava hrana”. Na ovim skupovima okupili su se pored zadrugara i političari, naučni radnici. U okviru Prvog sajma zadržnih proizvoda RS organizovan je i naučni skup „Mjesto i uloga zadruga u agrarnom i ruralnom razvoju” na kome su svoja izlaganja podneli i naučni radnici, poljoprivrednici i političari koji se bave pitanjem razvoja sela, a na drugom sajmu tema okruglog stola bila je „Pripreme zadruga za nastup i osvajanje domaćeg i stranog tržišta”. Danas se održava Treći sajam zadrugarstva Republike Srpske sa temom okruglog stola „Efekti seoskog turizma u razvoju poljoprivrede i uloga zadruga”.

Poljoprivredna zadruga „Agrojapra” postala je u neku ruku i nastavna i naučna baza. U sklopu realizacije zadržnog projekta Seoski turizam kao nastavna baza za đake i studente, Donje Agiće i „Agrojapru” tokom prošle i ove godine, u okviru jednodnevnih izleta i ekskurzija, posjetilo je 1.200 đaka osnovnih i srednjih škola iz okolnih mjesta i oko 500 studenata Poljoprivrednog i Prirodno-matematičkog fakulteta Banjalučkog univerziteta koji ovde dolaze na praksu. Generalna ideja je bila da se dovedu gosti seoskog turizma, među njima đaci i studenti,

koji će u suštini biti i potrošači i tako generisati poljoprivrednu proizvodnju i plasman domaće hrane i poboljšati ukupan materijalni položaj seoskog stanovništva ovog kraja. Posebna vrijednost je u tome što su se đaci i studenti upoznali sa proizvodnim programima i proizvodima zdrave hrane u zadružnim pogonima, sa načinom prikupljanja sirovog mlijeka, sa preradom sjemenki u hladno cijeđena ulja, sa preradom žita u integralno brašno u vodenici na rijeci Japri, sa sušenjem voća i gljiva, sa planiranjem, proizvodnjom i marketingom. U zadružnoj biblioteci sa đacima i studentima vođeni su razgovori o tome šta znači komunikacija, preduzetništvo, kultura izražavanja, šta su to zadružne vrijednosti i šta znači raditi zajedno u zadruzi i sarađivati sa drugim ljudima

Osim toga, „Agrojapru” su prošle godine posjetili predstavnici udruženja „Putovati Balkanom” iz Italije zajedno sa svojim partnerima iz Prijedora, Prnjavora i Kraljeva. Zahvaljujući ovoj novouspostavljenoj saradnji, u prvom polugodištu ove godine već su realizovane posjete dvije grupe Italijana, među kojima su bili i studenti Poljoprivrednog

instituta iz Trenta zajedno sa učenicima srednje poljoprivredne škole iz Prijedora. Takođe, u okviru edukacijskih aktivnosti o zadrugarstvu prošle i ove godine posjetili su nas i zadrugari iz Hrvatske Kostajnice, predstavnici zadruge Oštra Luka, kao i 50 zadrugara iz Moldavije. Tokom juna ove godine ugostili smo i 110 odbojkašica odbojkaških klubova iz Novog Grada i Gradiške koje su poslije obilaska „Agrojapre” na livadi pored vodenice na rijeci Japri organizovali rekreativni odbojkaški turnir u prirodi. Svi su oni posjetili proizvodne pogone zdrave hrane „Agrojapre”, zadrudni etno-muzej, izložbu o razvoju zadrugarstva, biblioteku i vodenicu na rijeci Japri. Osim što su uživali u prirodnim ljepotama ovog kraja i novim saznanjima, bili su veoma zadovoljni našim restoranskim uslugama uživajući i u mnogim specijalitetima, ali i autohtonim jelima domaće hrane u zadrudnom restoranu „Breza”.

Od turističke infrastrukture u okviru pomenutog projekta preostalo je da se izgradi pješačka staza i vidikovac na Hozića kamenu, ljetna pozornica sa klupama i stolovima za održavanje kulturno-zabavnih manifestacija mladih, kao i smještajni kapacitet od 50 ležaja za Školu u prirodi koja bi mogla da traje pet punih mjeseci tokom godine, a za ostale potencijalne turiste da se što prije adaptiraju smještajni kapaciteti u poljoprivrednim domaćinstvima, najprije u Donjim Agićima, a zatim i u ostalim selima u kojima bude postojala zainteresovanost domaćina za ovaj vid djelatnosti. Paralelno sa ovim aktivnostima, planirano je organizovanje edukacije poljoprivrednih domaćinstava koji će se baviti davanjem usluga u seoskom turizmu. U drugoj fazi realizacije ovog projekta planirana je izgradnja velikog bazena za kupanje i rekreaciju budućih gostiju, zatim izgradnja ostalih zelenih pješačkih i biciklističkih staza, škole jahanja za djecu i odrasle i etno sela.

Iz navedenih primjera i aktivnosti može se zaključiti da Poljoprivredna zadruga „Agrojapra” već vodi i koordinira aktivnosti seoskog turizma kroz kvalitetno aktiviranje ljudskih, materijalnih i prirodnih resursa čime je započela ostvarivanje svog jedanaestog programskog zadatka u okviru strategije razvoja zadruge od 2000 do 2015. godine. Jedanaesti program glasi „Seoski turizam kao vrhunac razvoja Podgrmečkog kraja”, čime je na ovaj način „Agrojapra” postala i nosilac razvoja nove djelatnosti. Podrazumijeva se da „Agrojapra” neće moći sama da istraje u realizaciji razvoja seoskog turizma u Podgrmeču, već

je to moguće samo uz dobru saradnju i podršku opštine, Ministarstva trgovine i turizma, Ministarstva poljoprivrede i međunarodnih organizacija koje podstiču seoski turizam. Valja reći da smo do sada gotovo po svim segmentima razvoja imali kvalitetnu podršku i potpuno razumijevanje Ministarstva poljoprivrede kao i norveškog projekta Jaeren produktutvikling.

Projekti „Seoski turizam kao nastavna baza za đake i studente” kao i generalni projekt pod nazivom „Dolina Japre – turistička oaza aktivnog odmora” opravdani su zato što ovim projektom zaokružujemo stvaranje osnovnih pretpostavki za bavljenje seoskim turizmom i što dajemo odgovor na pitanje kako aktivirati neiskorišćene prirodne potencijale, nezaposlenu seosku radnu snagu i njihove smještajne kapacitete. Zadruga „Agrojapra” je jedna od rijetkih organizacija koja ne imitira i ne troši već proizvodi nove razvojne solucije koje omogućuju ekološku, ekonomsku i socio-kulturnu održivost ovog kraja.

Realizacijom ovih projekata očekujemo ostvarenje sljedećih efekata:

- povećanje zapošljavanja članova porodica seoskih domaćinstava i povećanje prihoda od turizma kako zadruge tako i poljoprivrednih domaćinstava, ukupno povećanje proizvodnje kao npr. mlijeka, raznih sireva i kajmaka, mesnih i suhomesnatih proizvoda, voća i povrća članova naše zadruge, očekujemo veću proizvodnju finalnih proizvoda u zadružnim mini prerađivačkim pogonima, kao što su hladno cijedena ulja od bundevinih i suncokretovih sjemenki, sušeno voće, integralno brašno, domaći hljeb i peciva što predstavlja zdravu hranu i sto posto su prirodni;
- povećanje zaposlenosti i dohotka koje bi donio ovaj projekat, što bi rezultiralo bržim privrednim i ekonomskim razvojem Donjih Agića i okolnih sela koji su multietničkog sastava;
- mogućnost boljeg života na selu mladim ljudima i sprječavanje njihovog odlaska sa sela;
- stvaranje uslova za funkcionisanje Škole u prirodi za đake osnovnih škola iz Republike Srpske, sa otvorenošću i za đake iz Federacije BiH, i praktične nastave za studente banjalučkog univerziteta. Ključni smisao i naša vizija Škole u prirodi za đake i praktičnu nastavu za studente bila bi učenje za održivost i

afirmaciju ekoloških, socio-kulturnih i ekonomskih reznjeva tkiva prirode i društva. Ukoliko se prosvjetne vlasti odluče da barem u nekim seoskim i prigradskim školama u vannastavnim aktivnostima razvijaju učeničko zadrugarstvo i formiraju đacke zadruge koje mogu da daju veliki doprinos u kvalitetu vaspitanja i obrazovanja djece i mladih ljudi, Zadruga „Agrojapra”, pored organizovanja škole u prirodi, može da da svoj doprinos. U saradnji sa prosvjetno-pedagoškim institucijama naša zadruga može da pomogne u pripremanju i osposobljavanju nastavnika za vođenje đackih zadruga, tako što će organizovati seminare i radionice u Zadružnom domu „Agrojapre”.

Infrastrukturu seoskog turizma započetu ovim projektom, osim đaka i studenata, koristili bi i ostali zainteresovani domaći i strani gosti mlađe i starije populacije.

Logično je da se pozitivni efekti mogu odraziti i na ekonomske učinke lokalne i šire zajednice kroz različita poreska davanja. Konačno, efekat je i u tome što uslužne i ostale sadržaje razvijene radi turista može da koristi i lokalno stanovništvo i na taj način podigne kvalitet života na viši nivo. Realizacijom ovog projekta selo Donji Agići postaće ugodnije mjesto za život i rad.

Pomenute prednosti, mogućnosti, potencijali i planirani efekti u razvoju seoskog turizma na cijelom području Republike Srpske mogu se realizovati definisanjem Strategije razvoja seoskog turizma u RS sa jasnom operacionalizacijom zactranih strateških smjernica, kvalitetnijom materijalnom podrškom institucija na svim nivoima – od opštine do Vlade. Pod tim se podrazumijeva obezbjeđenje podsticaja i investicija, zatim većom integrativnom ulogom nekoliko ministarstava. Ne samo poljoprivredna proizvodnja i seoska infrastruktura već i kultura i cjeloživotno obrazovanje na selu, kvalitet života seoske porodice, omladina i sport, pa i seoski turizam, sve to je uglavnom prepušteno samo jednom ministarstvu – Ministarstvu poljoprivrede.

Rajko Kulaga, predsjednik Zadružnog saveza Republike Srpske

SUOČAVAMO SE SA SUBJEKTIVNIM TEŠKOĆAMA

Zadružni savez Republike Srpske i poljoprivredna zadruga „Agroj-apra” iz Donjih Agića, u saradnji sa Opštinom Novi Grad pod pokroviteljstvom Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske organizovali su i održali Treći sajam zadrugarstva Republike Srpske, kao tradicionalnu manifestaciju zadružnog sektora Republike Srpske. Zajednički cilj je da ova manifestacija u budućnosti preraste u manifestaciju sa međunarodnim karakterom upotpunjena znatno širim sadržajem.

Ove godine manifestacija predstavlja i obilježavanje 2012. godine kao međunarodne godine zadrugarstva proglašene od strane Ujedinjenih nacija pod sloganom „Zadružno preduzetništvo gradi bolji svijet” u cilju uspostavljanja drugačijeg pristupa poslovanju zadruga, pristup

koji u fokusu ima ljudsku potrebu, a ne pohlepu. Sajam predstavlja promociju zadružnih proizvoda i zadružnog sektora Republike Srpske, razmjenu dosadašnjih iskustava, upoznavanje sa novim dostignućima u razvoju zadruga i sektora i svojevrsno mjesto susreta i druženja zadržugara i prijatelja zadržugarstva, što nam u ovim teškim uslovima privređivanja i te kako nedostaje.

Već duži niz godina stanje u poljoprivrednom zadržugarstvu Republike Srpske nije na željenom i potrebnom nivou s obzirom na izuzetno nepovoljni privredni ambijent za njegov razvoj, koji je uslovljen brojnim administrativnim barijerama, neuređenim tržištem poljoprivrednih proizvoda, neadekvatnom zaštitom domaće proizvodnje i neriješenim pitanjem statusa zadržugne imovine, odnosno trajnog rješenja vlasničkih odnosa u okviru nje, kao najznačajnijem preduslovu za dalji razvoj poljoprivrednog zadržugarstva kao najpodesnijeg oblika organizovanja poljoprivrednih proizvođača. Suočeni smo i s brojnim subjektivnim problemima usljed kadrovske neosposobljenosti zadržuga, zatvorenosti zadržuga za prijem novih zadržugara. Bili smo suočeni i sa zloupotrebama u poslovanju pojedinih zadržuga, što je uticalo na gubljenje povjerenja poljoprivrednih proizvođača i javnog sektora u zadržuge. U cilju prevazilaženja vrlo složenog stanja i vraćanja povjerenja u sektor, u saradnji sa Vladom Republike Srpske i resornim ministarstvom i Centrom za agrarni i ruralni razvoj izrađen je i donesen Program razvoja poljoprivrednog zadržugarstva Republike Srpske 2011 – 2016. koji predstavlja osnovni strateški dokument za revitalizaciju i razvoj poljoprivrednog zadružnog sektora Republike Srpske. Pred nama je zadatak da istraujemo u dosljednoj realizaciji i primjeni strateških mjera kroz partnerske odnose sa resornim ministarstvom i drugim institucijama u skladu sa utvrđenim nosiocima i rokovima realizacije programa, a prioritet realizacije mjere su 1.1.1. Rješavanje pitanja zadržugne imovine. U zadržugom sektoru Republike Srpske veoma je mali broj poljoprivrednih zadržuga koje su u svojim razvojnim planovima uopšte planirale razvoj seoskog turizma. S obzirom na tradiciju, resurse i potencijale s kojima raspolažemo, pred zadržugama stoji novi izazov i uloga u ruralnom razvoju kroz ostvarivanje dodatnih prihoda i promociju sektora kroz organizovanje seoskog turizma kao dodatne djelatnosti u poljoprivrednoj proizvodnji i obogaćivanju turističke baštine kraja kroz zadržugne proiz-

vode. Značajno je napomenuti da je Programom razvoja poljoprivrednog zadrugarstva Republike Srpske 2011 – 2016. programirana ova aktivnost kroz promovisanje učešća zadruga u turističkim projektima kroz animaciju zadruga i zadrugara kroz mjeru 4.3.2. Učešće zadruga u turističkim projektima.

Ministarstvo poljoprivrede iskazalo je veliko razumijevanje i podršku Zadruzi „Agrojapra” - (s desna na lijevo) Zoran Kovačević, pomoćnik ministra za poljoprivredu Vlade RS i Milovan Antičić, direktor Zadruga

Zoran Kovačević, pomoćnik ministra poljoprivrede,
vodoprivrede i šumarstva u Vladi RS

TIMOVI STRUČNJAKA – PRODUŽENA RUKA MINISTARSTVA

Seoski turizam je zaista jedna neiscrpna tema a mi smo mu u Ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva RS dali potrebni značaj. Od 2007. godine počeli smo značajniju podršku zadružnog saveza RS za sprovođenje vanrednih zadružnih revizija, a prije toga zadruge nisu imale nikakve kontrole ni podrške. Od 2007. do danas urađen je veliki posao u ovom sektoru i kao nagrada došli su već vidljivi rezultati. Strategija ruralnog razvoja koju je usvojila Vlada 2008. godine obuhvatila je i ovaj segment zadruga kao i segment pružanja turističkih usluga u seoskom turizmu. Prošle godine smo se opredijelili da uradimo program razvoja zadrugarstva koji proizilazi iz strategije i, u

stvari, to je naše opredjeljenje da posebno tretiramo tu oblast i da vodimo računa o svim onim segmentima gdje postoji ogroman potencijal za razvoj gdje je zarobljena ogromna zadružna imovina čije definisanje zajedno sa zadružnim savezom ovih dana rešavamo. Istina je da nailazimo na mnogobrojne probleme i u tom smislu smo radili i donijeli novi zakon, radili izmjene zakona, donijeli pravilnik o načinu korišćenja te imovine koja je bila u vlasništvu zadruga i zadrugarstva. Radili smo i na brojnim drugim aktivnostima koje su bitne za ovaj sektor i koje su prepoznate kao realni potencijal za razvoj.

Kada se govori o direktnoj materijalnoj podršci, ona se sastoji u strukturi mjera i usmjerena je na kapitalne investicije i realizaciju poslovnih planova zadruga, međutim ono što se javilo kao problem je veoma mali broj zahtijeva koji se podnose. Prošle sedmice smo isplatili pet ili šest zahtijeva za investicije za 2012. godinu, koje su usmjerene direktno na zadruge, a jedna od tih zadruga je naš današnji domaćin, a ovdje je i direktor druge zadruge ZZ „Ribnik”. Imamo još dugova iz prošle godine što govori da su nam zadruge prioritetne u Ministarstvu i nešto oko čega zaista nema pogađanja. Jačanjem zadružnog saveza, on je postao partner ministarstvu, tako smo se i postavili, radimo na jačanju Zadružnog saveza i želimo da stvorimo jedan tim ljudi koji će biti produžena ruka ministarstva jer puno je lakše zaposliti agronome u Zadružni savez nego agronome kao državne službenike, a znate svi da su ogromni pritisci i da je potrebno smanjivati administraciju. Što se tiče ministarstva poljoprivrede, sigurno je da nema viška zaposlenih. Uspjeli smo da u zadnjih pet-šest godina podignemo kapacitete kada je u pitanju broj ljudi. Ranije ta tema uopšte nije bila na dnevnom redu u ministarstvu, sada trenutno u resoru poljoprivrede postoje ljudi koji se svakodnevno bave pitanjima i ruralnog razvoja i savjetodavstva. Seoski turizam je za nas sporedna tema ali nije beznačajna, tu je resorno ministarstvo koje je donijelo strategiju razvoja. Strategije su donesene kao osnovni dokumenti što je značajno jer je osnova za svaki daljni razvoj. Ono što nam predstoji je da se zajedno izborimo za značajan iznos sredstava iz budžeta, to je ono što nam nedostaje i što ne možemo sami. Neophodna nam je vaša podrška i zajedničko lobiranje na svim nivoima, moramo zajednički raditi na tome da bismo krupnijim koracima pošli prema željenim ciljevima. Ima na primjer jedan

član Pravilnika koji kaže da je za razvoj poslovnih aktivnosti zadruga maksimalno predviđena podrška 30 hiljada KM, a mi znamo da ima investicija koje zaslužuju i više od toga, upravo zbog bržeg razvoja i završetka započetog projekta u nekom kraćem roku. Kao dobar primjer možemo navesti investiciju u pekaru u „Agrojapri”. Naglašavam da je mali broj zadruga koje imaju jasnu poslovnu viziju. Ključni problem su ljudi koji vode zadruge i predstavljaju sponu između zadruga i Ministarstva. Ministarstvo ima odličnu saradnju sa poljoprivrednim fakultetima i institutom i preko njih pokušavamo da pripremimo određena dokumenta kako bismo pomogli zadrugarstvu.

Umjesto zaključka

Na održanom okruglom stolu, organizovanom povodom održavanja sajma „Dani zadrugarstva” u Donjim Agićima, opština Novi Grad, vođena je diskusija o mogućnostima i efektima razvoja ruralnog turizma u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini. Učesnici okruglog stola, odnosno stejkholderi (predstavници zadruga, opština, predstavници združnih saveza na entitetskom i nacionalnom nivou, predstavници nadležnih ministarstava MPŠV i MTT RS, te visokoobrazovnih i naučnih institucija, proizvođači i udruženja poljoprivrednih proizvođača, pružaoци usluga turizma, nevladine organizacije) iznosili su svoja mišljenja i stavove na ovu temu.

Učesnici – stejkholderi iznosili su različita mišljenja i stavove, ali gotovo svi su bili saglasni da Republika Srpska, odnosno Bosna i Hercegovina, imaju realne šanse za razvoj turizma u ruralnim područjima. Pri tome je posebno ukazano na potrebu realizacije mnogobrojnih ideja koje su usmjerene za razvoj ruralnog turizma. Tokom diskusija moglo se čuti da vladine institucije i njihovi partneri na lokalnom nivou, uključujući i visokoobrazovne i naučne institucije, moraju intenzivnije i konkretnije da rade na definisanju strateških smjernica za razvoj turističkih aktivnosti u ruralnim područjima RS i BiH.

Kada je riječ o revitalizaciji ruralnih područja generalno, a što je i praksa na nivou EU, naglasak na njihov razvoj se stavlja na zadruge, odnosno na ulogu zadruga u razvoju ruralnih područja. Zadruge se smatraju jednim od osnovnih instrumenata ruralnog razvoja, odnosno

za najbolji organizacioni oblik poslovnog povezivanja i unapređenja položaja poljoprivrednika u ruralnim područjima. Sa stanovišta pokretanja turističkih aktivnosti u ruralnim sredinama, zadruge kao nosioci razvoja moraju imati značajniju ulogu. Prvi i osnovni zadatak u ispunjavanju ovih aktivnosti bi se sastojao u informisanju i edukaciji lokalnog/ruralnog stanovništva o ruralnom turizmu, a posebno o njegovim mogućim efektima. Efekti razvoja ruralnog turizma su višestruki i prevashodno se ogledaju kroz stvaranje novih radnih mjesta i povećanje zaposlenosti, povećanje ukupnog prihoda ruralnih domaćinstava, očuvanje lokalnog identiteta, tradicije i običaja, zaustavljanja izraženih migracionih procesa, plasmana poljoprivrednih proizvoda i proizvoda domaće kućne radinosti kroz potrošnju od strane turista. Rad s lokalnim / ruralnim domaćinstvima je neophodan, upravo zbog „**razbijanja predrasuda**” i lakšeg prihvatanja „**nečeg novog**”. Naredni koraci bi se sastojali u njihovoj identifikaciji, odnosno identifikaciji potencijalnih pružalaca usluga u turizmu, njihovom osposobljavanju, kategorisanju i promociji.

Kada je riječ o revitalizaciji ruralnih područja u RS, BiH sa stanovišta aktiviranja i djelovanja zadruga, jedan od najboljih primjera je zadruga „Agrojapra” iz Donjih Agića. Posebno treba istaći „**pionirski**” poduhvat zadruga „Agrojapra” na razvoju prvenstveno zadrugarstva, a zatim i svih drugih oblika i sadržaja, neophodnih za život i rad ruralne populacije i društva u cijelini. Zadruga je u cilju razvoja turističkih aktivnosti pokrenula projekat „Seoski turizam kao nastavna baza za đake i studente”, koji je rezultirao posjetom oko 800 đaka osnovnih škola iz okolnih mjesta i oko 300 studenata Poljoprivrednog i Prirodno-matematičkog fakulteta Banjalučkog univerziteta, koji ovde dolaze i na praksu. Ideja je bila da se kroz posjete generiše poljoprivredna proizvodnja i plasman domaće hrane, kao i poboljša ukupni materijalni položaj ruralnog stanovništva ovog kraja. U cilju zaokruživanja tursitičke ponude Zadruga planira izgradnju pješačke staze i vidikovca na Hozića kamenu, ljetne pozornice sa klupama i stolovima za održavanje kulturno-zabavnih manifestacija za mlade, te smještajnog kapaciteta od 50 ležajeva za Školu u prirodi, koja bi bila aktivna pet mjeseci tokom godine. Pored toga, Zadruga će raditi aktivnije na osposobljavanju rural-

nog stanovništva i adaptiranju smještajnih kapaciteta u poljoprivrednim domaćinstvima za potrebe pružanja usluga tursitima.

Lokalne zajednice, odnosno opštine kroz posebne programe ili lokalne razvojne strategije mogu značajnije da doprinesu razvoju turističkih aktivnosti u ruralnim sredinama, što bi se ogledalo kroz obezbjeđivanje ili poboljšanje javne infrastrukture, uključujući i turističku, pružanje materijalne podrške promociji turističke ponude, pružanje podrške radu zadruga, organizovanju raznih manifestacija (sportskih, kulturnih), kao i podrške organizovanju udruženja - pružalaca usluga u turizmu u ruralnim područjima.

U cilju razvoja ruralnog turizma, dakle, neophodna je sinergija i involviranje svih ključnih stejkholdera, čime bi se ubrzao razvoj ruralnih područja, što podrazumijeva djelovanje od dole prema gore „**bottom - up**” i od gore na dole „**top - down**”.

BIO JE TO ČOVJEK KAKVOG NE PAMTI JAPRANSKA DOLINA

Prvo sjedište zadruge „Agići“ od 1945 – 1955. godine – porodična kuća Milutina Antonića u kojoj su se rodili unuk Dragan i prauunci Milovan i Dušanka

Prvi zadrugari zadruge „Agići“ sa tadašnjim upravnikom zadruge Draganom Antonićem (u sredini) koji je u sredini

Sjećanje na zadružnog pregaoca Dragana Antonića (1924 – 1983)

I u današnjim selima širom Republike Srpske, pa i cijele Bosne i Hercegovine, ima entuzijasta, sanjara, zavičajaca koji su, iz ljubavi prema svome zavičaju, sposobni da se prihvate predvodničke uloge razvoja sela, a to je moguće samo razvojem zadrugarstva. Da bi se uradili veliki poslovi, prethodno je potrebna spremnost na ličnu žrtvu pojedinaca i ljudi koji ih slede u zadružnoj ideji. Ta lična žrtva ogleda se u ličnom primjeru koji potvrđuje da između riječi koje se izgovore i urađenih djela nema razlike. Baš takav seoski prvak bio je i Dragan Antonić iz Donjih Agića.

Kada se kao mlad čovjek posle Drugog svetskog rata, gdje je ratovao na pobjedničkoj strani, vratio u zavičaj nije želio da, poput većine svojih vršnjaka i zemljaka, život nastavi u Banjaluci, Sarajevu, Beogradu, gdje se bolje i lagodnije živjelo. Da onda iz jednog od tih gradova dolazi ljeti u zavičaj i da tako ublažava zavičajnu nostalgiju. Dragan Antonić je ostao u zavičaju i cijeli svoj život je podredio ratom opustošenoj Japranskoj dolini i njenom napretku i razvoju. A seoski, podgrmečki zavičaj se u tadašnjim društvenim okolnostima mogao razvijati samo uz pomoć zemljoradničke zadruge, koju je Antonić osnovao i na čijem je čelu bio do kraja života. Zajedno sa svojim zemljacima, svih vjera i opredjeljenja, on je prvo obnavljao sela, gradio puteve, na Japri i njenim pritokama podizao mostove, gradio škole. Zatim je obezbeđivao kredite za jačanje seoskih domaćinstava. Ljudi su ga voljeli i cijenili, njegova riječ je bila zakon, o njemu se daleko čulo. Za svoj rad primio je najviša društvena priznanja u svome vremenu, o njemu je pisala ondašnja štampa.

Dušanka Ljepoja, poljoprivrednik iz Sokolišta

TAKVI SE RIJETKO RAĐAJU

Dobro se sjećam tog vremena, vremena kada su odlično radile zadruge, a naša zadruga „Agići” je imala pravog junaka za direktora to jest čovjeka koji je sve mogao i sve želio učiniti za selo i seljaka. Direktor Dragan je bio veliki prijatelj moga oca, sjećam ga se dobro, bio je za to vrijeme da tako kažem nezamjenljiv, dolazio je da pomogne, da da svoj doprinos u svakoj situaciji. Ova štala je od tog vremena stalno u funkciji, a i prvi traktor u ovo domaćinstvo je ušao uz Draganovu pomoć. Gdje god dođete u ovoj Japranskoj dolini čućete da se o njemu govori sa velikim poštovanjem, ja sam ubijeđena da se takvi ljudi rijetko rađaju i znam zasigurno da će ga narod ovog kraja dugo pamtiti i poštovati. Vrijeme prolazi, a objekti koji su izgrađeni prije 30 godina stoje i upotrebljavaju se. Sjećam se tog vremena bila sam mlada znam da smo se svi divili direktoru Draganu, a stariji su ga neizmjereno poštovali i svako je želio da čuje njegov savjet o životu i radu. Sve je tada u zadruzi bilo organizovano i tov i otkup i to je funkcionisalo odlično. Od tada do danas nisam upoznala čovjeka koji je imao toliko snage, volje, poštovanja.

Zaim Keranović, stolar iz Suhače

ZASLUŽIO JE DA GA POMINJEMO DOK JE BOGA I NARODA

Nije lako govoriti o Draganu Antoniću, a nije lako zato što je cijela ova dolina na neki način Dragan Antonić. Puno je on toga doprinio i treba se dobro prisjetiti šta kazati, šta izdvojiti, odakle početi. Pitam se kako izvući srž i reći ono što najbolje karakteriše tog velikog čovjeka kojeg sam volio i poštovao. On je cijeli svoj vijek upotrijebio radeći za ovu našu dolinu, pa možda ga je to rano i odnijelo, pokosilo, umro je misleći na ovu prekrasnu dolinu. Nije mu bilo lako cijeli vijek se boriti i iz ništa stvarati nešto, a to je radio i samo to, uporno i neumorno.

On je kao mladić još u Drugom svjetskom ratu bio u ropstvu u nje-mačkom logoru u sjevernoj Norveškoj i kada se vratio došao je u ovu Japransku dolinu, a u njoj sve pogorelo, porušeno, uništeno, sve jad i čemer. I u takvim uslovima je formirao zadrugu, prvenstveno kao poljo-privrednu zadrugu. I sve te zadruge koje su na brzinu formirane su pro-pale, doživjele su potpuni krah, ali ne i Draganova zadruga to jest ZZ

„Agići” iz Donjih Agića. Direktor te uspješne zadruge Dragan je pomagao ljude na sve načine a često si ga mogao vidjeti i sa lopatom na cesti, gradio je korak po korak put kroz do tada besputnu a prelijepu dolinu. Nije se libio što je direktor zadruge, bio je ravan svakom našem seljaku nije želio da se izdiže iznad njih, da ih potcjenjuje, volio ih je a zasluživao je da vole i poštuju i oni njega. U sve u dolini Japre bolje objekte, puteve, mostove, škole, domove veliki doprinos je ugradio i Dragan AntoniĆ, neumorni graditelj i vizionar. Da bi se gradilo po dolini, uspijevao je da dovede ljude iz vlade iz Sarajeva i Beograda i da svojim autoritetom isposluje da se gradi i da se ide ka napretku. Od rata do smrti je biran za narodnog odbornika, a bio je ugledom daleko ispred nekih političkih funkcionera koji su dolazili i odlazili, a trag u vremenu nisi ostavljali. Imao je ideju, viziju, šta i kako činiti na dobrobit ovog naroda, predlagao je i dobijao pomoć da njegova ideja bude realizovana na opštu radost stanovnika ove doline. Mora se znati da u tom vremenu nije bilo ni puteva, ni mostova, počeli smo sa izgradnjom prvo drvenih mostova. Izgradili smo most na rijeci Sani u Blagaju, jer do tada

Novi put i prvi autobus - radost i slavlje u Gornjim Agićima 1971. godine

smo zavisili o kerepu (skeli) i nikada neću zaboraviti radost zbog tog izgrađenog mosta bio je to i podvig koji je dugo pamćen u ovom kraju.

Zadruga na čijem je čelu bio je imala prodavnicu, a podsjećam vas da se u to vrijeme roba za potrebe te zadruge dovozila zaprežnim kolima, iz Prijedora, što je u to vrijeme bio cijeli dan putovanja. Muka je muku stizala, a Dragan se sa svakim problemom rvao, pobjeđivao i pokazivao da je jedan izuzetan i čovjek i rukovodilac. Bio je borac kakvog do tada ova dolina nije zapamtila, a mogao je, i pozivan bio, da ode dalje na viši položaj, ali on je ostao ovdje da svoju dolinu podiže uprkos gotovo nesavladivim problemima koji su postali svakodnevica. Ja sam se sa Draganom znao, da tako kažem, od ranog djetinjstva jer su se sva plemena doline poznavala. Postojala je dobra saradnja i naših starih i mi smo nekako tu saradnju nastavili kao normalan vid komunikacije. I ja sam bio aktivista sa njim, a želim da kažem da bi pogriješio da ne spomenem još jednog Dragana, ili kako smo govorili „Dragan broj dva”, a mislim na Dragana Rudića, direktora „Autoprevoza” iz Dvora na Uni, koji nam je sa imenjekom obezbijedio prvu autobusku liniju kroz japransku dolinu. Bio je to za ono vrijeme događaj koji je pobudio veliko interesovanje, tako veliko da se prvom autobusu veselilo i staro i mlado. Taj autobus je dočekan pjesmom, a na njemu su se vijali ručnici kao dar i nagrada za trud koji je uloženi da se uspostavi autobuska linija. Tada su i novine pisale „Dva Dragana, dva jarana”. Potrebna infrastruktura, to jest put i mostovi, građeni su s pjesmom i radošću pa čak i učenici naših osnovnih škola su dali svoj doprinos u ovom važnom poslu a sve je to koordinirao i nadzirao direktor Dragan. Poslije je došlo vrijeme elektrifikacije, veliki posao a na čelo se opet stavio Dragan, pa izgurasmo i to vrijeme i zbogom petrolejkama rekosmo. I da ne nabrajam više kratko rečeno sve što se ovdje radilo i gradilo protkano je djelom ili idejom Dragana Antonića, junaka tog teškog vremena. Ja sam sa njim zajedno bio u nizu aktivnosti i ponosan sam na to, a koliko je meni pomogao teško je i ispričati. Zgrada mjesne zajednice i osnovne škole u mom selu Suhači je izgrađena prvenstveno na traženje i po ideji Draganovoj uz ogromnu pomoć zadruge na čijem je čelu bio. Sa Jugoslavenskom narodnom armijom Dragan je imao odličnu saradnju. Prisjećam se da je jedna inženjerijska jedinica iz Karlovca svojim mašinama pomogla u svemu što je trebalo, sve za progres govorio je on. Ni jedna kuća u ovom kraju nije ostala nepokrivena da

zimu dočeka nezavršenog krova. Domaćin nije morao moliti zadrugu, on je, to jest naš Dragan, kako smo ga svi zvali, i domaćinovu brigu brinuo. Pošalje on crijep da se kuća pokrije pa onda sa domaćinom dogovara kada će i kako vratiti dug.

Čojstva je u njemu bilo toliko da je zaslužio da ga ova dolina spominje dok je boga i naroda. Ja sam po zanimanju stolar i radio sam sve što je bilo potrebno za zadrugu od stolarskih poslova. Bio sam tada zaposlen u državnom preduzeću „Građevinar” i odlučio sam da se zbog daljine mog preduzeća osamostalim i počnem raditi za sebe kao privatnik. Naumio jesam, ali nisam imao sredstava da kupim opremu, to jest mašine. I dođe jednom Dragan sa Kasimom Čehićem sa kojim je mnogo sarađivao i vjerovao mu i pita čime ja mislim raditi kada mašina nemam. Pita Kasima kakav sam čovjek i smije li mi dati pozajmicu iz zadružne kase. Obrati se meni sa pitanjem šta mi treba, ja rekoh novac u zajam i strašljivo izustih da je to sto hiljada dinara, što je otprilike deset ili više radničkih plata bilo. Bio sam iznenađen a opet sam nekako znao sam da će mi on pomoći jer do tada sam vidio da nikada i nikoga odbio nije. Ispričam im da bi želio kupiti mašine ali eto sredstava nema. Uze olovku pa napisao nešto, i reče da idem u zadružnu trgovinu da mi se isplati tražena suma. Eto tako sam počeo moje bavljenje privatnim poslom, zahvaljujući tom dobrom čovjeku i njegovoj svesrdnoj pomoći. Kasnije sam posao jako razvio i imao zaposlenih po nekoliko radnika. Kada mi je god zatrebalo novaca, javim se Draganu i da mi on iz zadružne kase, a ja pošteno vratim. I hiljadu godina da živim, nikada ne bih mogao da se ne sjetim dobrote tog čovjeka, njegovog ljudskog i prijateljskog odnosa prema svima, junak je to bio, heroj rada, kažem vam, ove prelijepe japranske doline koju je u srcu nosio.

Ne bi se dalo ni izbrojati koliko je ljudi zaposlio na realizaciji svojih projekata koji su unapređivali ovaj kraj, bio je sluga naroda, sluga napretka i zato se o njemu treba govoriti sa posebnim poštovanjem. Nije pomogao samo meni već sam lično vidio da je nekim siromašnim ljudima iz vlastitog džepa, a ne iz zadružne kase, pomagao da porodicu prehrane onako čisto iz ljudske dobrote koja je zadivljivala i koja je od njega učinila veliku i omiljenu ličnost ove naše doline. I, na kraju, da vam kažem volio sam tog čovjeka i žalio sam kada je relativno mlad otišao, žalio ga iskreno kao brata. Eto, i njegov sin Milovan je uložio ogroman napor da zadruga opet radi, iako je poslije Draganovog odla-

ska bila ugašena. Poštujem Milovana, u mnogo slučajeva je pravi Draganov sin, prvenstveno po zalaganju i želji da zadruga bude nosilac razvoja ovog kraja. I evo kao što se vidi rezultati su tu i ja se radujem svakom uspjehu sina čovjeka kojeg sam toliko poštovao.

Obraćanje Dragana Antonića na tradicionalnom narodnom zboru održanom maja 1965. godine

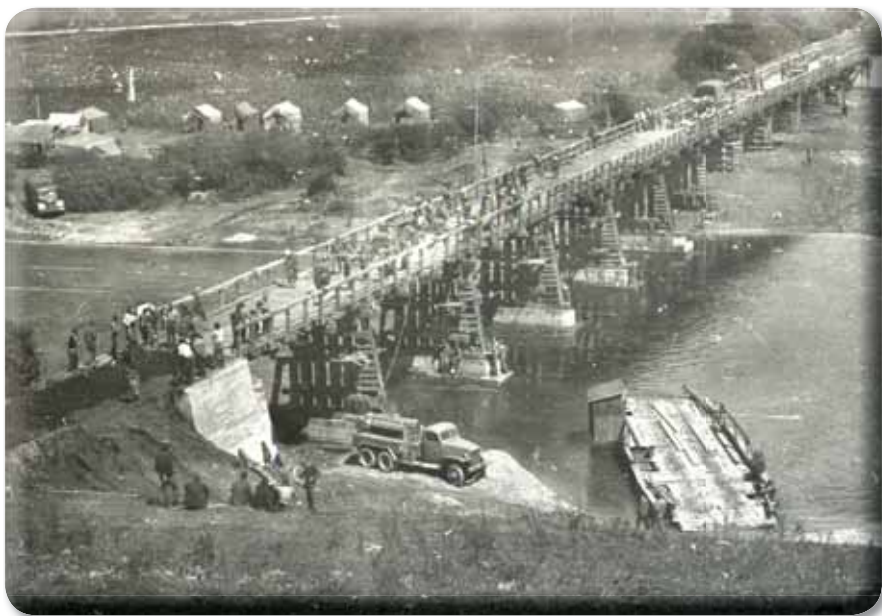

Sulejman Čenanović, kovač iz Hozića

GRADIO NAM JE PUTEVE, ŠKOLE I MOSTOVE

Dragan Antičić, šta da kažem o toj ljudskoj veličini, prva klasa čovjeka u ovoj dolini, najbolji i najpošteniji kojeg sam znao bio je. On je svojim velikim radom napravio i skoro trideset pet godina održao i razvijao zemljoradničku zadrugu „Agići”. Kada je formirana zadruga prvo je početo sa otkupom jaja i šlipera (pružni pragovi od drveta), pa zatim drvenog ćumura i sve to je odvoženo u Blagaj i tovareno na vagone za izvoz u Italiju. Puno puta sam svojim očima vidio da je i direktor zadruge Dragan, nimalo se ne štedeći, utovarao tu robu u vagone. Bili su to počeci kojih se uvijek rado sjećam i svaki put pomislim na tog čovjeka koji je bio dobar i predobar za sve i svakoga. Zadruga je rasla i razvijala se vođena sigurnom rukom vrijednog direktora, kasnije su nabavljeni i traktori, sve to zahvaljujući Draganovoj upornosti. Pored volje, imao je i veliko znanje, a bogami i poznanstvo sa rukovodiocima opštine, republike pa i države. Svi su ga poštovali od seljaka do političara, zaslužio je da bude svugdje rado primljen, a znao je u ovoj dolini

i dočekati koga je trebalo. Kada je došlo vrijeme nabavke mehanizacije, naša zadruga je prednjačila u tome, imali smo čak četrnaest vršalica, šest traktora, a zadruga je bila najbolja i to ne samo u našoj opštini. Zahvaljujući njemu, razvijao se ovaj kraj, a on uvijek u poslu, u razgovoru i dogovoru šta još učiniti i kako ubrzati napredak. Ja sam neprestano bio vezan za zadrugu, opravljao sam sav poljoprivredni alat, u to vrijeme sam radio kovačke poslove zajedno sa svojim ocem, a sjećam se da su se i moj otac i Dragan vrlo uvažavali. Naša kovačka radionica je radila i tada složene poslove kao pravljenje, odnosno tokarenje, osovina recimo za vršalice i sve drugo bili smo servis toj uspješnoj zadrugi. Sa Draganom sam doživio puno lijepih trenutaka, rada, akcija, pjesme, veselja. Bio sam ponosan na naše prijateljstvo i godilo mi je što sam bio čovjek od povjerenja za svoje selo i šta je trebalo mom selu Hozići išlo je preko mene. Koliko se sjećam prva velika akcija je bila pravljenje

Most izgrađen 1968. godine prvi je premostio rijeku Sanu u Blagaju, povezo dolinu Japre sa ostalim svijetom i u prošlost poslao vjekovnu skelu. Most su gradili inženjerci JNA iz Karlovca, narod i Opština. Predsjednik Odbora za izgradnju ovog mosta bio je Dragan Antičić

puta kroz našu dolinu. Izvlačili smo kamen a od opštine smo dobili valjak koji je valjao postavljeni kamen. Nebrojeno akcija je vodio taj vrijedni čovjek i gotovo nikada i niko nije ni pokušao da izbjegne neku od akcija, mnogo se radilo ali niko nije osjećao teret. Posebna priča je most u Blagaju, e to se ne zaboravlja, koliko je samo truda tada uložio naš direktor mislim da je tada već postao legenda. Vodio je akciju, poslije Drugog svjetskog rata, oko izgradnje škole u mom selu Hozićima, puno me sjećanja veže za njega i kažem da se takav čovjek rijetko rađa. Sjetim se da je sirotinja uvijek u njemu

Sa svečanog otvaranja novoizgrađene osnovne škole u Donjim Agićima, 1972. godine.

imala podršku. Miloštu je kupovao iz svog džepa i davao nemoćnim, mnogo sam puta to vidio svojim očima, dušu je imao. Dođe siromah kod Jovana Zorića, koji je radio u zadružnoj trgovini, pa pita može li na veresiju, ovaj ga uputi direktoru Draganu. Kada eto ti Dragan, direktor, pa kaže Zoriću da čovjeku spremi tražene stvari, a račun će on platiti, vidio sam to i nikada zaboraviti neću a svima ću to pričati kao primjer ljudske dobrote. Pa šta da vam kažem nego volio sam tog čovjeka, a i on mene. Šteta je što takvi rano odu, a njega žalim jer je bio iznad svih nas.

Otvaranje nove škole u Donjim Agićima 1972. godine, tada najmodernije seoske škole u BiH, sa 12 učionica, kabinetima i fiskulturnom dvoranom za 1600 đaka – (s lijeva na desno) Nikica Živković, bivši predsjednik opštine, Osman Karabegović, narodni heroj i član Savjeta Federacije Jugoslavije, Adila Fetibegović, učiteljica, Ibrahima Kapetanović, nastavnica i narodni prvak doline Japre Dargana Antoniće, direktor Zadruga „Agići“

Dragan Vujasin, poljoprivrednik iz Kršalja

VODIO NAS JE DA VIDIMO KAKO DRUGI ŽIVE

Sve što bih rekao (a bojim se da ću nešto izostaviti) gotovo da nema riječi kojima znam reći koliko je bila dobra naša saradnja. Nemjerljiv je ovim današnjim mjerama doprinos Dragana Antonića ovoj našoj rodnoj dolini. Evo nema ga skoro trideset godina, a sjećanja na njega mi ne blijede i nekako u svakoj mucu mi je na umu. Sve mislim da bi mnogo bolje bilo i lakše se riješio svaki problem da mi je njegov savjet dostupan. Mislim da je zaista nemjerljiv njegov doprinos razvoju poljoprivrede, gradnje puteva i svakog drugog vida napretka. Nije on nedeljom ladovao i sjedio već akcije na popravku ili probijanju puta organizovao i sam je radio i davao nadu da je pred nama bolja budućnost sve to ličnim primjerom uvijek prvi ispred svih. Preko njega i za druge narod je dobio kredite, počeli smo nabavljati poljoprivredne mašine, a mnogo je zaslužan i za izgradnju štala u kojima smo tovali bikove, kao i štala za muzne krave. Izgradio sam štalu za tov 50 bikova. Od

tog posla sam kuću napravio i djecu školovao. Utoviš bika, zadruga ga otkupi, nismo se oko prodaje brinuli, kud bi ljepše i lakše. A tek koliko je uradio na unapređenju mljekarstva, pa na obrazovanju poljoprivrednika, pa vodio nas je da vidimo kako to drugi rade na primjer u Hrvatsku i Sloveniju. Vodio nas je u Bjelovar i Mursku Sobotu da biramo junice i više puta na međunarodni poljoprivredni sajam u Novom Sadu.

Sjećam se da nam je pričao kako je teško robovao u Norveškoj, i to kako je ostao živ zahvaljujući snalažljivosti. Tražili su zidare da zidaju i on se javi da zna zidati. Upotrebljavao je mahovinu umjesto maltera i tako se spasio sigurne smrti. Ako mogu reći ja boljeg čovjeka i uspješnijeg rukovodioca nisam nikada upoznao i sretan sam i ponosan što smo drugovali. Sa Draganom sam i drugovao, i volio ga a evo sa njegovim sinom Milovanom sam među prvima počeo saradnju u ovoj novoj zadruzi. I vrlo sam sretan što je ovaj mlađi Antoniće nastavio da radi na unapređenju ovog kraja a još sam i ponosan na njega jer je sin moga velikog prijatelja koji je bio veliki čovjek, gromada koja će se pamtititi. Eto dva Antoniće su nekako sinonim zadrugarstva ovdje u Japranskoj dolini.

Zadrugari iz Donjih Agića na Novosadskom poljoprivrednom sajmu 1957. godine

Luka Vukojević, poljoprivrednik iz Čela

U SVAKOM DOMU BIO JE DRAG GOST

Poznavao sam dobro direktora Dragana i eto nama sreće da je duže poživio. Bio je to čovjek od akcije, vrijedan i čestit do te mjere da si ga morao poštovati. Nije on bio dobar samo ovom selu. Pitajte sve seljane Japranske doline, u dvadesetak sela, i svi će vam reći ovako kao ja. Sav napredak je bio njegovo djelo, a kada je otišao raspala se i zadruža, naročito u posljednjem ratu i poratnim godinama. Poštovan je bio od svih a tamo u kombinatu AIPK, su ga birali u sve organe, pa čak i za predsjednika radničkog savjeta koji je predstavljao 20.000 zaposlenih sa područja 17 opština banjalučke regije.

Ovdje u Čelama je bila zadružna štala i on je dolazio sa traktorom kao direktor, kao osnivač, kao vođa zadruge i tovario ćumur, i vozio na željezničku stanicu u Blagaju. Ništa njemu nije bilo teško, nikakvog posla se nije stidio. Ubijeđen sam da Japranska dolina do tada a ni do danas nije imala takvog ekonomiste ni radnika, uzoranog čovjeka u svemu najkraće rečeno. Taj čovjek je pomagao sirotinju. Sjećam se da

je dolazio pa pita ima li Marije Vukelića ili nekog drugog, a kada ga upitamo zašto ga to interesuje, on kratko odgovori da im želi poslati milošte, vreću brašna, ulja, soli šećera, kafe. I tako je godišnje četiri ili pet puta slao tim ljudima milošte od srca, pa zar nije zaslužio da ga po dobru pominjemo. Ko god je potrebu imao i od njega pomoć zatražio, niko nije bio odbijen. I još nešto da kažem, nije gledao ko je siromah, a ko gazda, sve je jednako gledao i sa svima o svemu i svačemu rado pričao. Savjete je dijelio, a svi su ga rado slušali a radost svakom domu je bila da ga ugosti kada ih posjeti. Koliko je uzdigao poljoprivredu i kvalitet života u ovoj svojoj rodnoj dolini mišljenja sam da nas je sve zadužio, mnogo dobrote je iza sebe ostavio. Ja sam u njemu vidio velikog čovjeka. Svu mehanizaciju sam preko zadruge uzeo. Volio je počastiti ljude, privući sebi, a zračio je dobrotom i ljudskošću koja se rijetko sreće, to će vam reći sva okolna sela pa i susjedna Banija i tamo je mnogo pomogao.

Saradnja opštine i zadruge za pamćenje - Nikica Živković, predsjednik opštine i Dragan AntoniĆ, direktor zadruge

Emsuda Krilić, blagajnica u Zadruzi iz Donjih Agića

POMAGAO JE SIROMAŠNIM LJUDIMA

U zadrugu sam došla odmah po završetku ekonomske škole. Bila sam stipendista zadruge a pokazalo se da sam došla da na radnom mjestu zamijenim svoga oca. Moj otac je u onoj zadruzi „Agići” bio blagajnik, kada je došlo vrijeme da preuzme poslove na izradi kalkulacija, direktor Dragan je mene rasporedio na radno mjesto blagajnika. A evo i danas sam na tom radnom mjestu kod Draganovog sina Milovana, koji je razvio novu zadrugu „Agrojapru” koja je vratila život u dolinu Japre u najnovijoj posleratnoj obnovi. Ja sam radila sa Draganom i od njega naučila posao, a sada sa njegovim sinom Milovanom radim već dugo i mogu reći da postoji sličnost među njima. Milovan je vrlo uporan i ne žali truda da postigne napredak zadruge, e tu je na oca koji je bio veliki i preveliki. Zanimljivo je da su nam očevi, mislim na Milovanovog Dragana i mog Smaju imali povjerenje jedan u drugog, a danas Milovan ima povjerenje u mene koje ne bih nipošto iznevjerila.

Moj otac i direktor Dragan nisu bili samo saradnici već i veliki drugari, vjerovali su jedan drugom. Dragan je bio izuzetan čovjek i rukovo-

Zajednički snimak zadrugara pred odlazak u Italiju 1970. godine

dilac, pravedan i pomalo oštar. Matematiku i ekonomiju je imao u malom prstu, a knjigovodstvo je poznavao do u tančine, mislim da ni danas nema takvog rukovodioca. Njemu je bilo svejedno šta radio, da li sjedio kao direktor ili istovarao crijep sa nama svima. Dođe šleper crijepa, na primjer, mi svi iz administracije rukavice na ruke i istovaramo na čelu sa direktorom. Mnogo je poštovao rad i radnika, znao nas je nagraditi podižući nam radni elan, organizovao nam je i izlete govoreći da je dobro vidjeti šta i kako drugi rade. Sa njim smo putovali u Austriju, Italiju, Mađarsku, Beograd, Mostar, Užice i ne mogu se baš svega sjetiti gdje ali bilo je tih da kažem nagradnih putovanja. Dragan je bio poštovan od svih od opštinskog vrha, od ljudi iz republike i vrha države, imao je ime i u Banjaluci, i u Sarajevu i u Beogradu znalo se za njegovo pregalaštvo. A u našem tadašnjem kombinatu AIPK bio je cijenjen i poštovan, a sve je to stekao velikim radom i neviđenim pregalaštvom. On je odisao radom, poštenjem, znanjem, a i druge je učio tome. Počelo se od uglja i šlipera, prodavnica, pa sve do tova junadi i pilića, proizvodnje mlijeka i jaja u novoizgrađenim farmama naših članova iz kojih smo snabdjevali domaće tržište, pa čak i hotele na Jadranu. Ovdje su često dolazili rukovodioci iz opštine, naročito predsjednik Nikica Živković i agronom Milan Pribičević, rukovodioci kombinata AIPK-a iz Banjaluke poput Džavida Gunića, Mirka Majkića i drugih, ali i istaknuti funkcioneri iz Sarajeva i Beograda, čuveni revolucionari-generalni iz Drugog svjetskog rata, zatim poznati književnici i novinari. Svi su oni Dragana mnogo cijenili i poštovali. Za-

hvaljujući Draganu i njegovom autoritetu, u zadrugu su imali svi povjerenje, od brojinih članova zadruge do brojnih naših poslovnih partnera sa područja cijele bivše države Jugoslavije, od Slovenije do Makedonije. Proširio je djelatnosti zadruge na područje cijele opštine kao i na područje opština Prijedor, Sanski Most, Dvor na Uni i Kostajnica. Pod njegovim rukovodstvom, od 1945. pa do 1983. godine, Zadruga „Agići” nikad nije poslovala sa gubitkom. A tako je nastavila sve do pred rat.

A tek koliko je volio pomoći ljudima priča je koja se ne smije zaboraviti. Bila je ovdje jedna siromašna žena iz Hozića, Zlata, on je njoj za sve praznike spremao poklon i to iz svog džepa, naglašavam isključivo iz svog džepa. Bio je to čovjek kojeg su jednako voljeli i Srbi i Muslimani, možda Muslimani i više. Nije se to gledalo u to vrijeme ko je ko, a uspješno je organizovao narodni zbor koji se održavao u krugu zadruge u Donjim Agićima svake godine za 25. maj. Bila je to smotra zadružnog i školskog stvaralaštva doline Japre - Dan škole i dan zadruge, uz narodno veselje i razna pjevačka i sportska takmičenja. Bila je to fešta za sve. Krećili bismo, uređivali, pjevali bilo je ljepote u svemu tome. Mnogo mi je bilo žao kada je otišao a sigurna sam da do tada nije bilo takve sahrane, došao narod sa svih strana, nekoliko hiljada ljudi, iz doline Japre, od Banije do Prijedora i Banjaluke, rukovodioci, poslanici, ljudi iz kombinata. Ispraćen je uz sve narodne i vojne počasti. Tada sam se osjećala kao da mi je otišao neko najrođeniji, a tako su govorili i drugi radnici i članovi zadruge. Bio je čovjek za pamćenje.

Seoski poljar Hasanko Isaković sa Draganom Antonićem 1965. godine

Drago Mutić, penzionisani učitelj i
bivši direktor Osnovne škole u Donjim Agićima

TEŠKO JE POBROJATI NJEGOVA DOBRA DJELA

Dragan Antonić je bio legenda ne samo Podrgmeča već i Podkozarja a i šire. Uprkos patnjama koje je preživio najprije u logoru na Sajmištu u Beogradu, a zatim u njemačkim logorima na polarnom krugu u sjevernoj Norveškoj, kao i siromaštvu poslije Drugog svjetskog rata, postao je legenda na obnovi zemlje. Odmah po dolasku sa robije, prihvatio se organizacije zadruge. Organizovao je seljake da se priključe zadrugi i počeo sa njima da afirmiše poljoprivrednu proizvodnju i podiže zadrugu na jedan vrlo visok nivo. Teško je za kratko vrijeme pobrojati djela čoveka koji je imao nevjerovatnu energiju i domišljatost kako postupiti u kojem selu. Velika osobina mu je bila to što je svoje znanje prenosio na nas mlađe, a sposobnost organizacije ga je činila neprikosnovenim rukovodiocem i da tako kažem prvim u svakoj akciji. Posjedovao je veliku snagu i dušu za pomoć siromašnim, ali i riječi kako uputiti one bogatije da ne postanu bahati prema drugima. Nemam

dovoljno riječi da objasnim kolika je bila njegova pomoć u izgradnji ovog kraja i unapređenje je uvijek bilo vezano za njega, njegovo djelovanje svugdje i na svakom mjestu u svim selima Japranske doline. U vrijeme kada je Dragan bio na čelu zadruga, ona je bila redovno nagrađivana, dobili su mnogo priznanja, a zadruga je važila kao jedna od najboljih. Kao član Predsjedništva socijalističkog saveza BIH, on je afirmisao zadrugu i to ne samo ZZ „Agići” već zadrugarstvo uopšte, jer ideja zadrugarstva mu je bila vrlo bliska, a funkcionisanje zadruga je znao do u tančine. Širio je ideju da zadruga treba međusobno da se pomažu i udružuju u saveze, jer tako imaju bolju perspektivu, to jest lakše i brže savladavaju prepreke koje im stoje na putu. U mnogim selima držao je predavanja o agraru i ekonomičnosti poljoprivredne proizvodnje, o unapređenju seoskih domaćinstava i zadruga. Rado je pomagao i drugim zadrugama, posebno u pravilnom vođenju knjige zadrugara i zadružnog knjigovodstva.

*Prva stambena zgrada u Donjim Agićima 1964. godine
namijenjen prosvjetnim radnicima*

Druga stambena zgrada sa ambulantom, poštom i stanovima za prosvjetne i zdravstvene radnike izgrađen 1972. godine

Što se tiče školstva u kojem sam tada radio, Dragan nam je uvijek bio na raspolaganju ako je trebalo nešto unaprijediti. Gradio je stanove za nastavnike, škole u okolnim selima, zadruga je u to vrijeme bila oslonac za cjelokupan život sela. Treba znati da je tada bilo vrlo malo obrazovanih ljudi koji su mogli pomoći u rešavanju problema kojih je bilo na pretek. Zajedno sa direktorima škola vodio je akcije govoreći kako djecu treba učiti radu od malih nogu, i sjećam se da su učenici starijih razreda radili i na putu i učestvovali u drugim akcijama. Sada, pola vijeka poslije, možemo reći da je Dragan mnogo pomogao i dao veliki doprinos u izgradnji škola koje su tada bile prepune učenika. U političkom radu je bio vrlo aktivan i zanimljivo je da je bio odbornik od rata do smrti-1983. godine. Decenijama je neumorno radio kao društveno-politički radnik bez ikakve materijalne nadoknade, a posebno su velike njegove zasluge na izgradnji moderne osmogodišnje škole u Donjim Agićima, izgradnji trafostanice u Donjim Agićima, zatim pošte sa automatskom centralom, ambulante i stomatološke ambu-

lante, stanova za ljekare i prosvjetne radnike, stručnjake zadruga e i slično. Svi ovi objekti pušteni su u rad još davne 1972. godine. Bio je to čovjek kakvog ova dolina ne pamti. Bio je čovjek čelične volje koji je postavljene zadatke izvršavao sa radošću, legenda koja živi, eto to je Dragan Antonić. Poslije Draganove smrti 1983. godine zadrugu su vodili drugi ljudi do nesretnog rata tako da je ona održala raniji uspjeh, a imala je i padova naročito u ratu i poslije rata kad se kroz stečaj i konačno ugasila. Nakon praznine prilikom gašenja stare zadruga, Draganov sin Milovan vratio se u zavičaj i formirao novu zadrugu „Agrojapru”, u koju su se učlanili skoro svi članovi stare zadruga. Nova zadruga „Agrojapra” je na čelu sa Milovanom u kratkom vremenu uspostavila nove zadružne aktivnosti i odnose na izvornim zadružnim vrijednostima, koje su brzo isplivale na pravi put cjelokupnog razvoja doline Japre i Podgrmeča u poslijeratnoj obnovi. Veoma je važno da je Milovan u novu zadrugu uključio ljude svih nacionalnosti sa ovog područja i šire, kako bi se život vratio za svakog čovjeka kao i ranije u Draganovo vrijeme.

Treća stambena zgrada u Donjim Agićima namijenjena prosvjetnim radnicima i stručnjacima zadruga, izgrađen je 1978. godine.

SELO JE ŽIVOTNO VEZANO ZA ZADRUGU

Brižljivo sam pročitao članak „Kooperacija – osnovni zadatak zadruge” sa informacijom koju je Simo Tadić, predsjednik Privredne komore u Banjaluci, uputio Esadu Ceriću, predsjedniku Republičke konferencije SSRN Bosne i Hercegovine, uz komentare redakcije i Envera Ekića o ovom aktuelnom zadružnom problemu.

Potpuno se slažem sa svim iznesenim stavovima u kojima se osuđuje ukidanje zemljičinskih zadruga i njihovo utapanje u trgovačka preduzeća.

Kao dugogodišnji direktor zemljičinske zadruge u Donjim Agićima želim da se odazovem vašem pozivu i čitaocima našeg „Zadругaru” pa iznosim i neka vlastita zapažanja. Prije svega, rekao bih da se zadruge ne raspadaju i ukidaju zato što su slabe ili što su preživjele, pa nam više nisu potrebne. U ponekoj zadruzi se zaista slabo posluje i postoji veoma slaba saradnja između kolektiva zadruge i zadругara. Negdje u organima upravljanja nema zadругara, ponegdje se opštinska rukovodstva nepotrebno i suviše upuštaju u donošenje odluka bez saglasnosti sa zadrugama i komorama. Pri tome često vrše „integraciju” koja nema ništa zajedničko sa stvarnom integracijom koja bi bila u interesu članova zadruge koji su i formirali današnju zadrugu pa prema tome imaju puno pravo da kažu svoju odlučujuću riječ o svakom, a posebno ovakvom, životnom pitanju zadruge. Veoma malo zadругara bi glasalo da ostanu bez svoje zadruge koju su sami organizovali i koja im sve više treba. Siguran sam u jedno – kada bismo imali dobre komore i kada bi se striktno poštovali pozitivni zakonski propisi o našim zadrugama, pa statuti zadruge i stvarne želje zadругara i kooperanata ne bi se događale ovako zabrinjavajuće pojave. U sadašnjoj situaciji, kada više nemamo zadružnih saveza koji su se utopili u komore, nemamo ni čvrstih zadružnih oslonaca. Praksa je nedvosmisleno pokazala da nema sela koje ne želi zadrugu, a sva sela koja su poslije „integracije” ostala bez zadruge ostala su prepuštena sama sebi i pored obećanja, pa čak i pisanih akata o tome da će nova zadruga ili trgovačko preduzeće primiti na sebe svu brigu o saradnji i kooperaciji sa individualnim pro-

izvođačima. Pri tome se naglašavaju i mnogo povoljniji uslovi nove, mnogo jače privredne organizacije koja, nažalost, ubrzo napušta svaku saradnju sa seoskim domaćinstvima i orijentiše se samo na unosnu trgovinu. Suprotno tome, sva sela u kojima su ostale zadruge, pa čak i one male, dobila su određenu korist i razvila kakvu takvu kooperaciju sa svojom zadrugom, koja je često i privredni i kulturno-prosvjetni centar svog sela ili područja. Koliko je domova, puteva, vodovoda izgrađeno u selima uz pomoć zadruge. Koliko je sela elektrificirano uz ovakvu pomoć. Trgovačka preduzeća to nikada ne bi učinila i izdvajala sredstva za ovakve „nekonkurentne” zadatke. Koliko je škola i stanova za nastavnike izgrađeno u zajedničkoj saradnji sela i zadruge.

Tačno je i to da neke zadruge nisu izvršile svoje zadatke na ovom planu onako kako je to trebalo i kako su mogle. Ponegdje je zatajila i kooperacija, ali nigdje nije zadruga ostala sasvim po strani od sela i njegovih potreba. To su nepobitne činjenice koje svakodnevna životna praksa našeg sela, zadrugarstva i poljoprivrede ističe sve više u prvi plan daljeg razvoja poljoprivredne proizvodnje i sela u cjelini.

*Dragan Antičić,
direktor Zemljoradničke zadruge „Agići”*

*Članak objavljen u nedeljnom listu za selo „Zadrugar”
25.12.1968. godine*

DVA DRAGANA – DVA DOBRA JARANA

- *Kako su dva Dragana, AntoniĆ i Rudić, nastanjeni u dvije republike – Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj – postali dobri prijatelji i zajedničkim akcijama omogućili da se mnoga podgrmećka sela približe svijetu*

Dijele ih tridesetak kilometara, dvije rijeke – Sana i Una i granica između dvije susjedne republike – Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Pa, ipak su to dva dobra i nerazdvojna prijatelja – kako sami kažu za sebe, a tako o njima misle i svi koji ih znaju. Dragan AntoniĆ je direktor Zemljoradničke zadruge u Donjim Agićima, a Dragan Rudić, direktor Autotransportnog preduzeća „Autoprevoz” iz Dvora na Uni.

Jedan Podgrmečlija a drugi Banijac, jedan malo stariji a drugi mlađi, jedan nešto krupniji a drugi mršaviji, no oba zajedno vole vedru šalu, dobru trpezu i lijepu pjesmu – ali iznad svega dobre rezultate u svojim preduzećima. Pa, upravo zbog toga su stalno u nekoj radnoj akciji. Podgrmečlija u svojoj zadruzi, Banijac u svom preduzeću. I – takav rad je obezbijedio uspon i zadruge i preduzeća.

Dva dobra druga nisu bila time zadovoljni. Ni različitost poslovanja, ni prilična udaljenost, pa ni republičke granice ne ometoše ih da nađu zajedničku riječ i u poslu. Željeli su to od srca, pa se na jednom sastanku dogovoriše da „Autoprevoz” otvori autobusku liniju od Bosanskog Novog do Donjih Agića. „Autoprevoz” će dati autobuse a druga, udužena sa narodom, obezbijediće dobar put. Vrijedne Podgrmečlije radosno prihvatiše poziv svog Dragana da krenu na radne akcije da uredi stari, dotrajali put kojim su se teško probijala i kola sa dobrom konjskom zapregom. Svako domaćinstvo je dalo samodoprinos i u novcu i u radnoj snazi. Pomoć je pružila i Armija i Skupština opštine Bosanski Novi. Radilo se svakim danom pa ubrzo stiže prvi autobus, u cvijećem iskićeno zadružno dvorište, prvu autobusku stanicu u Donjim Agićima i cijeloj Japranskoj dolini. Prvi autobus, iskićen vezanim peškirimama i košuljama, obilježio je veliki i presudni datum u razvoju ovog dotle teško dostupnog područja.

Od tog dana svakodnevno autobusi odvoze radnike iz okolnih sela na rad u Željezaru Sisak. Ujutru rano krenu prema Sisku pa ih uveče autobusi vrate kućama. Sve do tog dana su pješačili od kuća do Bla-

DVA DRAGANA - DVA DOBRA JARANA

Dragan Antonić i Dragan Rudić

Dijele ih tridesetak kilometara puta, dvije rijeke — Sava i Una i granica između dvije susjedne republike — Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Pa ipak su to dva dobra i nezadovoljna društvena i javna — tako sami za sebe kažu. Dragan Antonić je direktor zadruge u Donjim Agidima, a Dragan Rudić, direktor Autotransportnog poduzeća «Autoprevoz» iz Dvorca na Uni.

Jedan Podgrmečija a drugi Gornjak, jedan malo stariji, a drugi malo mlađi; jedan nešto krupniji a drugi mrkaviji — ali oboje zajedno vole vedru kašu, dobru lipazu i lijepu pjesmu — ali iznad svega dobre radne rezultate u svojim poduzećima. Pa, upravo zbog toga su stalno u nekoj radnoj skupi. Podgrmečija u svojoj zadrugi a Gornjak u svojem poduzeću. I takav rad je obezbijedio stalni razvoj i zadruge i poduzeća.

Dva dobra društvena nisu bili zadovoljni, tim. Zajeli su više, pa se na jednom sastanku dogo-

vorile da «Autoprevoz» otvori autobusku liniju od Bosanskog Novog do Donjih Agida. Vrijedna Podgrmečija radošno prihvatila poziv svoga Dragana da krenu na dobrovoljne radne akcije oko uspostavljanja starog puta. Svako domaćinstvo je dalo doprinosa i u novcu i u radnoj snazi. Agidim ljudima pružila pomoć i Agnja i Skopljina opština Bosanski Novi. Radilo se svakim danom, pa brzo stize prvi autobus u zadrugu izvoršta — prve autobusku stanicu u Donjim Agidima. Prvi autobus, okičen peškirima i kašulama obilježio je životni datum u razrezu ovog zatvorenog područja. Uvedoše i svakodnevni autobus koji odvodi radnike iz okolnih sela na rad u Zetzeraru Sisk. Dva Dragana se ponovo dogo-

vorile. Trebalo je utvrditi stajnovnice Gornjih Agida i Čela, da autobus stigne i u njihova sela. Novo akcija izgradila novi put i drvena magistru preko nenasitne jepe, pa autobus stigne i do Čela, u dno Podgrmeča.

Da izdimo do kraja, pa da autobus stigne i u Budimlić kmetu pa tako spojimo Suski Most sa Bosanskim Novim, odlučilo dva Dragana. Opet nove akcije i nove, najradosnije pobjede.

Sada su oni malo odmorili. Učinili su više nego što bi učinili i stolice dugih. Davni san Dvadesetih Agida Podgrmeča je ostvaren. Dva dobra društva, dva nezadovoljna društva, dva nezadovoljna društva iskreno se raduju i planiraju nove zajedničke akcije koje će osloboditi Podgrmeča još više otvori teško željana života prodora u svijet.

Enver EKIC

ZADRUGAR U ŠKOLI

gaja, gazeći blato i obilazeći lokve. Kretali su od kuće prije najave svanuća, a vraćali se kasno u noć na kratki predah, u kome nije bilo ni najnužnijeg odmora.

Dva Dragana se ponovo dogovoriše. Trebalo je udovoljiti domaćinstvima iz Gornjih Agića i Čela, da autobus stigne i u njihova sela i preveze njihove radnike do Siska i vrati ih kućama svakog dana. Novim akcijama izgradiše novi put i drvene mostiće preko nemirne planinke Japre, pa autobus stiže i do Čela u dnu Podgrmeča.

Da idemo dalje, do kraja, da autobus stigne i u Budimlić Japru, pa da spojimo Sanski Most sa Bosanskim Novim, odlučiše dva Dragana. Opet nove akcije i nova najradosnija pobjeda, proslavljena gozbom i slavljem kakvog ne zapamtiše i najstariji domaćini cijele Japranske doline, ljepotice kakve nigdje više nema, ni kršne Podgrmečlije ustaničke Budimlić Japre, skrivene u šumovitim njedrима Podgrmeča.

Sada su dva Dragana malo odahnula. Učinili su više nego stotine drugih. Divni i dugo očekivani san desetak sela Podgrmeča konačno je ostvaren. Dva divna čovjeka, dva nepresušna akcijaša, dva istinska druga iskreno se raduju i u ovim tihim zimskim noćima planiraju nove zajedničke akcije koje će selima Podgrmeča još šire otvoriti životne prozore u svijet.

Enver Ekić

Objavljeno u nedeljnom listu za selo „Zadrugar“

Sarajevo, februar 1973. godine

ZAŠTO NE I SEOSKI TURIZAM

- *Sela mjesnog područja Agići, u dolini Japre u bosanskonovskoj komuni, s blizu 10.000 stanovnika, za posljednje tri-četiri godine doživjela pravi preporod*

Bosanski Novi, novembra

Novi put uz rijeku Japru do Agića, velelijepa, i po mišljenjima mnogih, najsavremenije opremljena zgrada osnovne škole, elektrifikacija domaćinstava, nova ambulanta sa zubnom ambulantom, pošta, te vodovod i kanalizacija, samo su dio onog što je učinjeno u posljednje tri-četiri godine na mjesnom području Agići, u dolini Japre, sa oko 10.000 stanovnika. A sve to ostvareno je zajedničkim, i pregalačkim akcijama upravo samih mještana uz pomoć ovdašnje zemljoradničke zadruge koja nikad nije imala gubitaka. U svemu ovome, tvrde tako u Agićima i okolnim selima, najviše je angažovan direktor zadruge, borac i internirac, Dragan Antičić, koji je osnovao zadrugu i uspješno je vodi gotovo tri decenije.

Urađeno dosta, ali...

Ovdje je zaista dosta urađeno, sela u dolini Japre naprosto su preporođena. Uloženo je preko 20.000 miliona dinara, ali preostalo je i još mnogo šta da se uradi – kaže Antičić. – Tako, trebalo bi put od Novog do Agića asfaltirati, izgraditi moderan motel i stvoriti uslove za razvoj seoskog turizma, zatim izgraditi dom kulture. Najbitnije je učiniti nešto na regulaciji rijeke Japre, kako bi njena dolina postala prava žitnica ove komune, jer postoje svi uslovi.

U akcijama i aktivnostima stanovnika ovog područja u dolini Japre značajno materijalno učešće dala je zemljoradnička zadruga koja danas ima oko 25 prodavnica, na stotine kooperanata – individualnih poljoprivrednih proizvođača, te 55 zaposlenih, pet učenika u privredi i godišnje ukupan bruto produkt od preko 30 miliona dinara.

KRAJIŠKO

Banja Luka, Bosanska
Bosanski Novi, Celinak
Laktaši, Mrkonjić-Grad
Sanski Most, Skender

ZAŠTO NE I SEOSKI TURIZAM

Bosanski Novi, novembra
Novi put za rijeku Japre do
Agića, vešteljona. I, po mišljenju
mnogih, najavremenije
opremljena zgrada Osnovne
škole, elektrifikacija domaćin-
stava, nova ambulanta sa zub
nom ambulantom, polta, te vo-
dovod i kanalizacija, samo su
dio onog što je učinjeno u po-
sljednje tri-četiri godine na
mjesnom području Agića, u do-
lini Japre, sa oko 10.000 sta-
novnika. A sve to ostvareno je
razjedničkim i prezalčkim ak-
cijama upravo samih mjes-
tana na pomoć evdika je Zemljo-
radnička zadruga koja nikad
nije imala gubitaka. U svom
ovom, tvrdi tako u Agićima
i okolnim selima, najviše je an-
glovan direktor zadruga, bo-
rac i inženirac, Dragan Anto-
nić, koji je osnovao zadrugu
i uspješno je vodi gotovo tri
decenije.

Urađeno dosta, ali ...

— Ovdje je završeno dosta gra-
deno, sela u dolini Japre na-

prosto su preperodena. Ušte-
dno je preko 20 miliona dinara,
ali preostalo je i još mnogo
šta da se uradi — kaže Anto-
nić. — Tako, trebalo bi put
od Novog do Agića asfaltira-
ti, izgraditi moderan motel i
stvoriti uslove za razvoj seos-
kog turizma, zatim izgraditi
dom kulture. Najbitnije je u-
činiti nešto na regulaciji rije-
ke Japre, kako bi njena do-
lina postala prava štitnica ove
komune, jer postoje svi uslo-
vi.

U akcijama i aktivnostima
stanovnika ovog područja u
dolini Japre značajno mate-
rijalno učelo dala je Zemljo-
radnička zadruga koja danas
ima oko 25 prodavnica, na sto
tine kooperanata — individual-
nih poljoprivrednih proizvođa-
ča, te 25 zaposlenih, pet uč-
benika u privredi i godišnje u-
kupan bruto produkt od pre-
ko 30 miliona dinara.

— Mještani ovih sela i zad-
ruga ne mogu sami nastaviti

izgradnju, posebno regulaciju
Japre, pa je potrebno angažo-
vanje šire zajednice — dodaje
Antonić. Jer, upravo regu-
lacija toka ove rijeke je od vi-
talnog interesa za osnovnu dj-
latnost ovdašnjeg življa, poljopri-
vredu i stočarstvo.

Mogućnosti seoskog turizma

Priroda je kraj podarila
mnogim ljepotama. Postoje o-
vdje veliki uslovi za lov i
riblov, te zimske sportove i re-
kreaciju, pa je otud i razumlji-
vo što se razmišlja o razvoju
seoskog turizma.

— Uslovi zaista postoje. Sa-
mo treba asfaltirati put, te po-
dići turističko-ugostiteljske ob-
jekte, za što je i naša zadru-
ga zainteresovana — dodaje
Antonić. A kako je upravo u
izgradnji put za Ljubija i Pri-
jedor, onda su razumljivije na-
še želje za razvoj i njegova-
nje seoskog turizma.

B. Pr.

Velike su njegove želje
— Dragan Antonić

RAZGOVOR S POVODOM

Sela mjesnog područja
Agić, u dolini Japre u
bosanskonovskoj ko-
muni, sa blizu 10.000
stanovnika, za posljed-
nje tri-četiri godine do-
živjela pravi preporod

Mještani ovih sela i zadruga ne mogu sami nastaviti izgradnju, posebno regulaciju Japre, pa je potrebno angažovanje šire zajednice — dodaje Antoniće. Jer, upravo regulacija toka ove rijeke je od vitalnog interesa za osnovnu djelatnost ovdašnjeg življa, poljoprivredu i stočarstvo.

Mogućnosti seoskog turizma

Priroda je kraj podarila mnogim ljepotama. Postoje ovdje veliki uslovi za lov, ribolov, te zimske sportove i rekreaciju, pa je otud i razumljivo što se razmišlja o razvoju seoskog turizma.

Uslovi zaista postoje. Samo treba asfaltirati put, te podići turističko-ugostiteljske objekte, za što je i naša zadruga zainteresovana – dodaje Antonić. A kako je upravo u izgradnji put za Ljubiju i Prijedor, onda su razumljivije naše želje za razvoj i njegovanje seoskog turizma.

R. Pr.

Članak iz lista „Oslobođenje” 12. novembar 1974.

Dragan Antonić sa grupom svojih saradnika iz opštine, škole i zadruge, 1965. godine

Esad Cerić:

RIJEČ IMA DRAGAN ANTONIĆ

Dragan Antonić: Drugarice i drugovi, iz materijala kojeg sam primio kao delegat nastojaću da u odnosu na stanje u mom kraju iznesem izvjesne probleme i ujedno da dam svoje mišljenje.

U našoj bosanskoj komuni još se uvijek poljoprivredom bavi cca 58 % stanovništva komune a svega oko 10 % radom u privrednim i drugim radnim organizacijama. Iako je ovakav omjer zaposlenih u poljoprivredi prema zaposlenim u industriji u ukupnom društvenom bruto produktu na komuni poljoprivreda učestvuje sa svega 31,50 %. Logično je da je na ovoj komuni i nacionalni dohodak ispod republičkog prosjeka, tj. cca 115.270 dinara po glavi stanovnika. Ovo tim više što je način proizvodnje bar u onome dijelu komune gdje se može primjeniti savremenija mehanizacija, još uvijek na zavidnom nivou. Za to ima dosta objektivnih i subjektivnih razloga. Uz veće zalaganje poljoprivrednih proizvođača i izvjesne reforme u kreditiranju poljoprivrede, ovim bi se na ovoj polju djelatnosti, mislim u proizvodnji moglo mnogo štošta poboljšati i brže ići naprijed ka većoj proizvodnji, što nam je cilj.

Kreditiranje poljoprivrede i uloga zadruga

Mislim da bi privrednom reformom trebalo hitno riješiti neka vrlo važna pitanja u poljoprivredi. Neminovno jačati socijalistički sektor poljoprivrede i ukazati zadrugama pomoć u kreditiranju radi njihovog jačanja kako bi zadruge mogle da izvrše svoje zadatke koji stoje pred njima, a posebno zadatak kooperacije. Pored toga ne treba zaboraviti da je najveći dio obradivih površina u rukama privatnih proizvođača i da na tom planu najviše zadruga kao najpogodniji oblik ne samo kooperacije nego i kreditiranja individualnih poljoprivrednih proizvođača, mogu učiniti i unaprijediti poljoprivrednu proizvodnju. Prema tome, s obzirom na to da se još uvijek najveći broj stanovnika bavi poljopri-

vrednom djelatnošću to bi bio put ka većem progresu i standardu naših radnih ljudi uopšte, a posebno onih koji se bave poljoprivredom.

Da bi zadruge bile sposobne za ovakvu vrstu pomoći individualnim poljoprivrednim proizvođačima kao i pomoć u drugim oblicima, njih treba materijalno ojačati i posebno razmotriti njihovu ulogu koju mi danas ne cijenimo dovoljno i ne ulazimo mnogo u njihove probleme. Dosadašnjom politikom kreditiranja ove zadatke zadruga će teško izvršiti. Pitanje kadrova isto tako treba rješavati, a uz to i mnogo drugih pitanja kao što su i stanovi za kadrove. Zadruga su plaćale doprinos u stambeni fond, ali koja zadruga je dobila sredstva za gradnju stanova iz stambenog fonda, ima ih ali sasvim malo, a bez stanova nema kadrova u zadrugama. Nije danas teško naći kadrove ako zadruga ima uslove za takve kadrove i ako zadruga može da obezbijedi pristojnu nagradu za rad kadrova.

Nadalje jedan od bitnih momenata u jačanju zadruga je i taj da se zakonskim propisima omogući lakše ukрупnjavanje većih zemljišnih parcela i posjeda. Stručne službe, zavodi i druge poljoprivredne institucije trebale bi konkretnije izučavati pojedine probleme na području jed-

ne komune i ne samo stručno nego i materijalno pomoći davati u konkretnim zahvatima ako su ti zahvati od šireg društvenog interesa. Sjemenska roba i drugi repromaterijal bi imali pristupačnije cijene i da su potrebnog kvaliteta.

Mislim isto tako da je krajnje vrijeme da riješimo pitanje kreditiranja poljoprivrednih proizvođača, teško je objašnjavati nam u mjesnim organizacijama da jedan službenik može dobiti kredit da kupi sebi namještaj, auto i slično sa dva tri žiranta a da to jedan solidan zemljoradnik ne može još da ostvari, koji ima solidnu garanciju za podizanje kredita i koji bi nabavljao poljoprivredni alat i slično.

Smatram da bi ovim imali još veću stimulaciju poljoprivrednih proizvođača za povećanje proizvodnje i ako su oni stimulisani samom privrednom reformom koja je izmjenila cijene u pozitivnom smislu kod poljoprivrednih proizvođača za poljoprivredne proizvode.

Vanredna opštinska konferencija SSRN, bosanske komune koja je na dnevnom redu svog zasjedanja imala samo pitanje poljoprivrede isto tako konstatovala je da ova pitanja treba čim prije rješavati.

Školstvo i društveni standard

Na području naše komune ima osam centralnih osmogodišnjih škola, gimnazija i dvije škole učenika u privredi koje su smještene u 42 zgrade. Sve ove škole obuhvataju preko 8.000 učenika. Premda je to u odnosu na ranije stanje u prosvjeti vidan napredak jer je skoro 90 % obuhvaćeno djece osnovnom školom do 4 razreda, ali još uvijek postoji veliki problem potpunog osmorazrednog školovanja. Iako skoro 50 % opštinskog budžeta odlazi na prosvjetu i kulturu ta su sredstva nedovoljna. Ovo tim više što je većina zgrada dotrajala a namještaj u takvom stanju da ga je već trebalo otpisati. Ima zgrada u kojima nema poda jer je već dotrajao, prozori sa jednim staklom, a da ne govorim kakvo je stambeno pitanje za nastavni kadar. U Donjim Agićima nastavni kadar stanuje u potkrovlju zgrade koji je ispregrađivan sa polovnom ciglom i ne odgovara uopšte za stanovanje. Slično je stanje još u nekim školama na komuni, škola u Svodna uz koju je počeo novi sprat, ali zbog nedovoljnih materijalnih sredstava to stoji duže vremena, i šteti matični dio zgrade, škola u Žuljevici nezavršena, i u Blatni, u Maloj

Novskoj Rujiškoj, gdje isto tako nastavnici stanuju u potkrovlju zgrade, ima prozora koji nisu dovršeni. Ima školskih zgrada koje odgovaraju, ali kod kojih nema stanova tako da nastavnici koji tamo predaju putuju vozovima, ili idu pješice, kao npr. u Blatnoj.

Na našem području se još uvijek nalazi oko 32 % nepismenih među kojima preko 400 lica od 15 do 30 godina starosti.

Naša komuna nije u mogućnosti, pored svih naših zalaganja, da obezbijedi materijalna sredstva za rješavanje ovih problema u prosvjetu, a ima ih još koje treba rješavati i ukoliko ne bude pomoći iz republičkih i saveznih sredstava mislim za nerazvijene krajeve, kao što smo i mi, ovi problemi će se akumulirati do te mjere kada će trebati mnogo veća sredstva radi njihovog rješavanja.

Komunikacije

Na području naše komune ima 60 sela i naselja sa vrlo slabim putevima i drugim vezama za centar, može se slobodno reći da tri četvrtine seoskih puteva su takvom stanju da se više njima teško prolazi, ako uzmemo da imamo sela udaljenih više desetina kilometara do prve bolje saobraćajnice onda možemo lako vidjeti kakva je mogućnost pružanja zdravstvene pomoći, dopreme listova, štampe i drugih pošiljaka, što ulazi u opšti standard i potrebu naših ljudi.

Na ovom čitavom području postoje samo četiri pošte, a od nas u Donjim Agićima postoji poštar koji nosi poštu na leđima od željezničke stanice Blagaj, udaljene 15 kilometara. Taj isti službenik poslije toga treba da raznese poštu u osam drugih sela i zaseoka. Ovo je provedeno radi privredne reforme, kako nam reče u mjesnoj organizaciji upravnik pošte iz Prijedora, i drukčije ne može. Ne znamo samo kako je ta reforma provedena u Prijedoru u pošti. Mislim da nije čudno što naša pošta onda posluje nerentabilno kada se ovakvi odnosi postavljaju.

Još ni danas u ovome dijelu Podgrmeča veliki broj sela nema osvjetljenja izuzev sela Rudice, Rakana i Blagaja najveći broj sela još uvijek koristi male petrolejke.

Izlišan je komentar koliko bi značilo za opšti standard elektrifikacija ovih sela koja su mahom u ratu aktivno učestvovala u našoj revoluciji. Mi ne tražimo da nam sve to neko uradi, jer naše podružnice i

mjesni odbori aktivno rade na ovom području i spremni smo da sve što je moguće radnim akcijama i mjesnim samodoprinosima i u visini naše materijalne mogućnosti sami uradimo. No ipak za to je potrebna izvješna materijalna pomoć naše zajednice.

Mi smo i do sada učinili mnogo, izgrađen je put u dužini 14 km uz dolinu Japre do sela Donjih Agića, ali ne i do Budimlić Japre, dovedena telefonska linija, izgrađena ambulanta i osmogodišnja škola, kako u Donjim Agićima, tako i u Maloj Novskoj Ruišci, Hozićima i Kršljama, izgrađen je put do Ruiške ali ne i kroz Ruišku, sve ovo dokazuje da smo mi spremni da radimo i da smo spremni za svaku akciju čiji će plodovi biti od šireg značaja i interesa u ovom kraju.

Zdravstvo

I pored toga što u selima ima prostorija u koju je smještena ambulanta prije dvije godine još do danas ne dolazi ljekar koji bi bar povremeno davao pomoć onima kojima je ona potrebna, pa i sedmično. Ako uporedimo broj nepismenih u ovom kraju i stanje komunikacija onda možemo vidjeti koliki je to problem. U zdravstvenom prosvjećenju bilo je nekih rezultata, jer su ljekari dolazili i držali predavanja, a i nastavnici i drugi stručni kadrovi komune o tome govore i drže predavanja. No, još uvijek je nedovoljno na ovom planu prosvjećivanja uopšte. Potrebno je seminarima, predavanjima, kinofikacijom sela koje provodi Radnički univerzitet ovu aktivnost više na selu pojačati. Zadruga a i druge organizacije i faktori dužni su da materijalno pomognu ovu instituciju na relaciji ovih zajedničkih planova.

Mislim na kraju da je izvještaj Glavnog odbora Socijalističkog saveza naše Republike dobro obradio ove naše nedostatke i uspjehe kao da ih je istakao pravilno, osim kreditiranja individualnih poljoprivrednih proizvođača. Toliko.

Tekst iz stenograma prve plenarne sjednice Kongresa Socijalističkog saveza Bosne i Hercegovine, održanog 1966. godine, na kojem je Dragan Antonić govorio o životnim problemima bosanskonovske opštine i načinima njihovih rješavanja. Na ovom Kongresu Dragan Antonić je izabran za člana Predsjedništva SSRN BiH.

**ČLANCI MILOVANA ANTONIĆA
OBJAVLJENI U REVIIJ I „NAŠE SELO”**

Kako rasteretiti poslovanje poljoprivrednih zadruga

NOVI ZAKONI ZA NOVI ZAMAH SELA

- *Treba imati na umu to da zadružni model organizacije poljoprivredne proizvodnje, pored privrednog, sadrži i širu, zadružnu organizaciju društvenog života. Taj model privređivanja i života na selu razlikuje se od privređivanja privatnih privrednih organizacija koje se, u većini slučajeva, društveno neodgovorno ponašaju kako prema državi tako i prema zaposlenim radnicima*

Ukoliko je Vlada Republike Srpske saglasna da poljoprivreda, uz energetiku, bude ključni strateški razvojni prioritet, i ukoliko se složimo da su zadruge najpogodniji organizacioni oblik organizovanja primarne poljoprivredne proizvodnje, u okviru kojih bi se otvarali mali prehrambeni proizvodni pogoni, i ruralnog razvoja uopšte, onda je neophodno da se zadruge i zadrugarstvo postave na pravo mjesto. Prvo bi trebalo zadrugarstvo definisati kao nosioca poljoprivrede i ruralnog razvoja, kako bi moglo značajno da doprinese realizaciji agrarne i ruralne politike u Republici Srpskoj.

Treba imati na umu to da zadružni model organizacije poljoprivredne proizvodnje pored privrednog, sadrži i širu, zadružnu organizaciju društvenog života. Taj model privređivanja i života na selu razlikuje se od privređivanja privatnih privrednih organizacija koje se, u većini slučajeva, društveno neodgovorno ponašaju kako prema državi tako i prema zaposlenim radnicima. Zbog toga je neophodno izdvojiti posebnu zakonsku regulativu poslovanja zadruga, gde bi veća pažnja bila posvećena sociološko-ekonomskoj strani života na selu.

U vezi s tim predlažem da se znatno smanje redovni porezi i doprinosi na plate zaposlenih u poljoprivrednim zadrugama, i ne samo u zadrugama, jer sadašnji nivo, to jest visoke stope po ovom osnovu veoma opterećuju poslovanje, kako zadruga tako i cijele privrede.

Rasterećenje poslovanja poljoprivrednih zadruga ogledalo bi se i u tome da se PDV državnom budžetu ne plaća odmah po fakturisanju već po naplaćenju realizaciji. Zadruga, na primjer, svoje proizvode plasira po tržišnim centrima, marketima, prodavnicama zdrave hrane i ostalim

Ministar poljoprivrede Vlade Republike Srpske, Miroslav Milovanović zajedno sa načelnicom opštine Snježanom Rajlić, posjetio zadrugu Agrojapru u julu 2012. godine i iznio pohvalne ocjene o njenom radu i razvoju kao i saglasnost na predložene mjere o rasterećenju poslovanja poljoprivrednih zadruga

prodavnicama, a naplata često traje i do pola godine. Osim toga, zadruga poljoprivrednicima daje za proljetnu i jesenju sjetvu repromaterijal čija naplata traje od tri do pet mjeseci, a ponekada i do godinu dana. Stoga plaćanje PDV-a po fakturisanomj vrijednosti drastično opterećuje poslovanje poljoprivrednih zadruga veoma korisnih društvenih organizacija.

Da bi doprinijela rasterećenju poslovanja individualnih poljoprivrednih proizvođača, pa i poljoprivrednih zadruga, Vlada RS bi trebalo velike tržišne lance, prilikom davanja dozvole za rad u Republici Srpskoj, da obaveže da barem 30 odsto poljoprivrednih artikala kupuju od domaćih poljoprivrednika. Pri tome bi država morala da kontroliše takvu

obavezu trgovinskih lanaca. U praksi se dešava da tržišni lanci od domaćih proizvođača uzimaju na kašičicu, a i to što uzimaju uslovljavaju osnovnim rabatnom od 20 odsto. Zahtevaju još najmanje tri različite vrste super rabata, te na taj način uzmu cjelokupnu zaradu domaćeg proizvođača. Organi Vlade RS treba da spriječe ovo ponižavanje i ponor poljoprivredne proizvodnje i prodaje koji vodi ka nestajanju proizvodnje, a samim tim i nestajanju radnih mjesta.

Prilikom investiranja, to jest ulaganja u opremu, potrebno je oslobađanje od oporezivanja dobiti za visinu ulaganja u osnovna sredstva poljoprivrednih zadruga.

Predlažemo da se smanji porez na zadružnu imovinu koja služi seoskom stanovništvu u neprofitabilne svrhe. U poslovanju zadruga profit se kreće od tri do osam posto, pošto zadruga imaju isti tretman kao i druga preduzeća koja ostvaruju razliku u cijeni i do 300 odsto.

Za rasterećenje poslovanja poljoprivrednih zadruga potrebno je smanjiti naknadu za šume i požar, odnosno i ovu stavku treba smanjiti u odnosu na druga preduzeća. Kada su u pitanju poljoprivredne zadruga, predlažem da se uvede jedinstvena komunalna taksa i ukine dosadašnja praksa da se za svako novo prodajno uslužno mjesto u okviru zadruga plaća posebna komunalna taksa. Tako PZ „Agrojapra” godišnje plaća osam komunalnih taksi.

Poslovanje poljoprivrednih zadruga, kao i ostalih privrednih organizacija, posebno opterećuje to što moraju da čekaju i do dvije godine da državni fondovi isplate naknade po osnovu bolovanja. Kada je riječ o naknadama za bolovanja, u koja spadaju i porodiljska, predlažem da se privredne organizacije oslobode plaćanja naknada za bolovanja koja traju duže od mjesec dana. Ovo je izuzetno važno za poljoprivredne zadruga koje su locirane na seoskom području, bave se poljoprivrednom proizvodnjom i zapošljavaju mladu radnu snagu, pa bi se na ovaj način, koliko koliko, doprinijelo opštoj društvenoj težnji da se smanji negativan prirodni priraštaj i spriječi „bijela kuga”.

Poljoprivredne zadruga koje poseduju i benzinsku pumpu koja je u službi poljoprivrednog stanovništva i poljoprivredne proizvodnje, jedva posluju na granici rentabiliteta jer su opterećene taksom u istom iznosu kao i pumpe koje se nalaze u gradovima i na magistralnim putevima i raspoložu desetinama pištolja za punjenje goriva pa dnevno ostvare

promet koji zadružna benzinska pumpa ne može da ostvari za nekoliko mjeseci. Predlažemo da se taksa na benzinske pumpe koje posluju u okviru poljoprivrednih zadruga, a locirane su na seoskim područjima, ukine ili smanji na 300 KM godišnje.

Umjesto stranačkih interesa i kriterijuma potrebno je obezbijediti iskrenu i konkretnu podršku lokalnoj samoupravnoj zajednici, opštini, u realizaciji društveno-korisnih projekata poljoprivrednih zadruga.

Vlada RS trebalo bi da onemogući da se agrarni budžet troši nena-
mjenski kao, na primjer, za saniranje posledica elementarnih nepogoda kao što su poplave i slično, već da se prevashodno troši na ulaganja u povećanje primarne poljoprivredne proizvodnje: žitarica, mlijeka, mesa, voća, povrća, zatim za preradu u malim i srednjim zadružnim pogonima kao i za ruralni razvoj sela. Posebnim mjerama i podrškom potrebno je revitalizovati stare ili izgraditi nove velike prehrambeno-proizvođačke kapacitete koji će kroz saradnju sa zadrugama biti u funkciji veće primarne poljoprivredne proizvodnje, otvaranja novih radnih mjesta i smanjenja zavisnosti od uvoza hrane.

Ukoliko je na svim nivoima usaglašen stav da je poljoprivreda jedan od dva ključna strateška pravca za opstanak i razvoj stanovništva RS, predlažemo da se od iduće godine agrarni budžet sa šest poveća na barem 10 procenata.

Tekst objavljen avgusta 2012. godine

PROBLEMI U PROIZVODNJI MLIJEKA I KAKO IH PREVAZIĆI

Zamajac u proizvodnji mlijeka Vlada RS pokrenula je 2008. godine kada je premiju za svaki proizvedeni litar sirovog mlijeka sa 0,10 povećala na 0,20 KM. Bio je to veliki motivacioni faktor za brojne poljoprivredne proizvođače koji su ne samo sačuvali postojeću proizvodnju već su ostvarivali i stalni porast. 2008. godine u Republici Srpskoj proizvedeno je rekordnih 123.5 miliona litara mlijeka. Tako je ova Vladina odluka zaslužila veliku pohvalu, a ostvareni efekti bili su višestruko korisni kako proizvođačima tako i društvu u cjelini. Prije svega ovaj motivacioni faktor doprineo je lakšem opstanku i razvoju mnogobrojnih seoskih domaćinstava širom Republike Srpske. Povećanom proizvodnjom mlijeka zadovoljene su potrebe stanovništva za ovim vrlo važnim prehrambenim proizvodom, čime je smanjen uvoz. I, što je izuzetno

značajno, porast ove proizvodnje doprineo je da se već tokom 2008. godine u spoljnotrgovinskoj razmjeni ostvari veći izvoz mlijeka u odnosu na uvoz, što se nije dogodilo nijedne godine od poslije rata do danas, čime se ne može pohvaliti ni jedna druga proizvodnja u sektoru poljoprivrede. **Te 2008. godine i Poljoprivredna zadruga „Agropra” ostvarila je rekordan otkup mlijeka na svom području djelovanja. Od oko 200 članova zadruge otkupljeno je više od milion litara, 15 puta više nego 2001. godine kada je ova zadruga zajedno sa „Mlijekoproduktom” počela da razvija proizvodnju i otkup mlijeka u dolini Japre. Sličan rezultat ponovljen je i tokom 2009. godine.**

Međutim, početkom drugog polugodišta 2009. godine, došlo je do primjene Pravilnika o kvalitetu svježeg, sirovog mlijeka na području Republike Srpske. Primjenom ovog Pravilnika došlo je do pozitivnih trendova u povećanju kvaliteta sirovog mlijeka, kao i negativnih posljedica -- smanjenja broja proizvođača kao i smanjenja ukupne proizvodnje sirovog mlijeka. Negativni rezultati naročito su se odrazili u prvoj godini primjene Pravilnika, u 2010. godini, kada je proizvodnja sirovog mlijeka u Republici Srpskoj bila manja za 9,1 odsto u odnosu na prethodnu godinu, a taj trend je nastavljen i u 2011. godini.

Uzroci podbačaja

Uzroci pada proizvodnje, a naročito drastičnog smanjenja broja proizvođača mlijeka, leže u činjenici da se veliki broj proizvođača nije uspio prilagoditi zahtjevima Pravilnika naročito po pitanju mikrobiološke ispravnosti mlijeka, kao i u činjenici da su kod velikog broja proizvođača neadekvatno uzimani uzorci pa je na taj način i kvalitetno mlijeko u laboratoriji deklarirano kao mlijeko bez klase. Proizvoditi mlijeko bez klase znači proizvoditi mlijeko sa gubicima i takvi rezultati logično demotivisu ljude da se bave ovom proizvodnjom. Tako je veliki broj malih proizvođača prestao da se bavi proizvodnjom sirovog mlijeka čime su potpuno izgubili prihode za opstanak i održivost svojih domaćinstava. Da podsjetimo, 2010. godine litar sirovog mlijeka, u zavisnosti od kvaliteta koji, između ostalog, čine proteini ili bjelanjčevine, masnoća, bakterije i

somatske ćelije npr. Mljekara „Mlijekoprodukt” plaćala je od 38 do 61 feninga, dok su premije u 2010. godini iznosile za četvrtu klasu 10 feninga, treću 14, drugu 18, prvu 20, a za ekstra klasu 22 feninga.

Poseban problem u prvoj godini primjene Pravilnika bio je veliki broj proizvođača mlijeka van klase kojima je za litar plaćano 37 do 38 feninga. Ovom nerentabilnom proizvodnjom i cijenom pogođeni su gotovo svi mali proizvođači koji su imali dvije - tri krave. Radi se o malim količinama mlijeka kao i selima u kojima proizvođači nisu mogli da se dogovore o prihvatanju i držanju laktofriza čime je dovedeno u pitanje kvalitetno hlađenje mlijeka. Osim toga, dio proizvođača direktno je odgovoran za tako slabe rezultate jer nisu pokazivali ni volju, ni inicijativu, ni preduzimljivost, ni želju za saznanjima kako i na koji način se može postići da mlijeko bez klase dobije prvu ili ekstra klasu.

Pad ukupnog broja proizvođača mlijeka karakterističan je ne samo za područje doline Japre već i za cjelokupno okruženje u 2011. godini, kako u RS, cijeloj BiH tako i u susjednim zemljama. Tako npr. u Hrvatskoj broj proizvođača mlijeka se sa 50.000 smanjio na 15.000. I u Mljekari „Mlijekoprodukt”, Kozarska Dubica, sa kojom tradicionalno saraduje „Agrojapra”, broj proizvođača mlijeka tokom prošle godine sa 6.000 smanjio se na 3.000. **Jedan od uzroka podbačaja je i u izumiranju naših sela u kojima je sve više staračkih domaćinstava kojima je teško da se bave intenzivnom proizvodnjom mlijeka. Osim toga, valja napomenuti da je jedan broj članova zadruge i ostalih proizvođača krenuo linijom manjeg otpora te se dobrovoljno odlučio da saraduje sa drugim mljekarama i nakupcima koji preuzimaju mlijeko iz kanti a ne iz laktofriza. Tako su na području doline Japre mlijeko otkupljivale četiri mljekare što je doprinijelo tokom 2010. i 2011. godine haotičnoj situaciji, i proizvelo negativne posljedice u pogledu urušavanja kvaliteta mlijeka jer se ne poštuje Pravilnik, i neizvjesnosti u redovnom plaćanju, na šta su inače „Agrojapra” i autor ovih redova upozoravali blagovremeno.**

Uprkos tome što je smanjen broj proizvođača mlijeka, sve analize na području djelovanja Mljekare „Mlijekoprodukt” pokazuju da nije došlo do značajnog smanjenja proizvedenih količina mlijeka. Prema našoj informaciji Mljekara „Mlijekoprodukt” i sada kao i ranije otkupi godišnje oko pedeset miliona litara mlijeka. Srazmjerno tome, slično se de-

silo i na području Zadruga „Agrojapra” gdje je broj proizvođača mlijeka značajno smanjen, ali je količina otkupljenog mlijeka ostala gotovo na istom nivou kao u 2010. godini, ali je ipak za oko 250 000 litara manja u odnosu na rekordnu 2008. godinu. Jedan od razloga ovakve tendencije je u tome što je došlo do postepenog ukрупnjavanja obradivih površina pa samim tim i povećanja broja muznih krava kod manjeg broja poljoprivrednih domaćinstava. To znači da se jedan broj proizvođača potrudio da prihvati novi Pravilnik i da poveća kvalitet i količinu proizvedenog mlijeka, što je rezultiralo značajnim povećanjem zarada. Ilustracije radi, na početku primjene Pravilnika jedva 20 odsto proizvođača imalo je mlijeko E klase, a danas, dvije godine od početka primjene Pravilnika, Mljekara „Mlijekoprodukt” ima gotovo 80 odsto proizvođača mlijeka E klase.

Primjeri dobre prakse

Ovom prilikom želio bih da podsjetim na to da je 2011. godine cijena mlijeka bez stimulacije na količinu i kvalitet iznosila za E klasu 0,53 feninaga, za prvu 0,48, za drugu 0,46, za treću 0,41 i za četvrtu klasu 0,36 feninga. Premija za mlijeko do aprila 2011. godine iznosila

je 0,20 feninga za sve klase. Međutim, sa porastom premije za E klasu rasla je i cijena sirovog mlijeka. Tako npr. od avgusta 2011. godine premija za E klasu iznosila je 0,25 feninga, za prvu 0,20, za drugu 0,16, treću 0,10 feninga, a za četvrtu klasu premija je ukinuta. Ali, od oktobra 2011. godine premija za ekstra klasu povećana je čak na 0,35 feninga, dok je za ostale klase zadržana kao do tada. **To znači da oni proizvođači koji proizvode odgovarajuće količine mlijeka ekstra klase mogu da ostvare prihod od jedne marke po litru mlijeka, što je od velikog stimulativnog značaja u proizvodnji ove dragocijene tečnosti.**

Primjera radi od članova Zadruga „Agrojapra”, proizvođača mlijeka E klase, koji su saradivali na relaciji „Agrojapra” – „Mlijekoprodukt”u 2011. godini najuspješniji su bili: **Željko Mihajlica** sa proizvedenih 62 249 litara mlijeka, **Hasan Ćehić** sa 49 000 litara, **Marinko Ljepoja** sa 42 600 litara, **Predrag Šteković** sa 41 388 litara, **Sadik Džafić** sa 38 811 litara, **Brane Marjanović** sa 19 607 litara, **Milorad Mihajlica** sa 19 041 litar, **Hazim Dizdarević** sa 15 256 litara, **Nada Grbić** sa 10 314 litara i **Ranko Šteković** sa 10 087 litara. **S obzirom na to da su ovi proizvođači, uglavnom, imali E klasu mleka, njihova mjesečna primanja iznosila su od 1000 do 5000 KM. To su oni ljudi koji su praktično pokazali i pokazuju volju i odlučnost da ostvare veći dohodak i bolji standard i u tome, uz svekoliku podršku svoje zadruge, kao i zahvaljujući premijama za ekstra klasu, uspijevaju da budu veoma odgovorni proizvođači mlijeka.**

A sada bih htio, ovom prilikom, da ukažem na jednu specifičnu pojavu u vezi sa malim proizvođačima mlijeka koji nepotrebno ostaju bez klase. To se najčešće događa kod onih proizvođača čije krave zasuše, a mlijeko se ne predaje duže od 30 dana. Tada se gubi klasa i zato imamo veliki broj malih proizvođača čije se mlijeko označava da je bez klase. U takvim situacijama najčešće je potrebno da prođe i po tri mjeseca da bi proizvođač ponovo dobio klasu. Onaj proizvođač koji je imao E klasu ne bi trebalo da je gubi nakon zasušenja krave kad ponovo krene da predaje mlijeko, jer ničim nije opravdano da se na ponovno dobijanje klase čeka tri mjeseca. Ovakva praksa je negativna i destimulira male proizvođače koji od ove proizvodnje žive, a dovedena im je u pitanje zarada i premija za mlijeko zbog nepravednih i neopravdanih razloga. To je problem koji se mora rješavati Pravilnikom Ministarstva poljoprivrede kao i novim pristupom Laboratorije.

Podsjećam na to da na području Republike Srpske, prema nekim procjenama iz naših strategija, ima oko 220 000 poljoprivrednih domaćinstava od kojih je zvanično registrovano 63 159. Proizvodnjom mlijeka za tržište u RS bavilo se 2008. i 2009. godine 15 296 proizvođača sa tendencijom smanjenja njihovog broja u posljednje dvije godine. U prošloj 2011. godini po osnovu primanja premija u RS registrovano je 9000 proizvođača mlijeka koji su proizveli i predali mljekarama oko 109 miliona litara mlijeka. Zadržimo se još jednom na primjeru „Mlijekoprodukta” iz Kozarske Dubice. Ova mljekara je u prošloj godini od 3 050 proizvođača, koji imaju ukupno 9 500 krava, otkupila oko 48 miliona litara mlijeka. Ovi podaci upozoravaju na to da mi u Republici Srpskoj u prosjeku po farmi imamo oko tri muzna grla i da se po kravi dobija godišnje oko 5 000 litara mlijeka.

Spas u većoj proizvodnji

Niska prosječna proizvodnja ispod 6 000 litara po kravi godišnje ne može pratiti stalni porast troškova u proizvodnji i životnom standardu porodičnog domaćinstva. Niska prosječna proizvodnja mlijeka po kravi smanjuje mogućnost daljeg poslovanja i opstanka malih farmi. Male farme ne mogu ići u pravcu značajnijeg povećanja proizvodnje već su se našle na udaru problema mliječne krize i konkurentnosti na otvorenom tržištu. Može lako da se desi da se ovaj najvažniji dio proizvodnog potencijala naše poljoprivrede, to jest govedarstvo i proizvodnja mlijeka, uništi, što se već dogodilo u zemljama jugoistočne Evrope koje su ušle u Evropsku uniju, i u kojima se sada troši uvozno mlijeko. **Prevazilaženje ovih problema moguće je riješiti većom prosječnom proizvodnjom mlijeka po kravi godišnje, boljim kvalitetom proizvodnje sjenaže i silaže, pravilnom ishranom, najboljim mogućim načinom držanja krava, zadržavanjem ženske teladi za uzgoj i povećanjem broja muznih grla, boljom veterinarskom praksom u smislu kvalitetnijeg osjemenjavanja i liječenja muznih krava, kao i obimnijom zaštitom od strane države naročito malih mljekarskih farmi, te redovnijom isplatom premija za mlijeko koja sada kasni više mjeseci.**

Da bi se ublažile nepovoljne posljedice dugotrajne suše, valjalo bi, između ostalog, struka i nauka da predlože proizvođačima koje sorte sjemena žitarica i krmiva posjeduju veću otpornost na sušu i u vezi s tim šta treba preduzeti u promjeni sjetvene strukture u uslovima suše, kako u proizvodnji žitarica tako i krme i to za sva četiri godišnja doba. Što se navodnjavanja tiče, bilo bi od velike koristi da nešto naučimo od izraelskih agronoma koji proizvode hranu u uslovima pustinjske klime, gdje suša počinje već s proljeća. Oni su doveli do savršenstva metod natapanja kap po kap, pa po jednom hektaru ostvaruju proizvodnju od 15 t kukuruza i tokom cijelog ljeta kose lucerku i ljuljeve pa nije ni čudo što po kravi ostvaruju 10 000 litara mlijeka godišnje, i što se ubrajaju u poznatije izvoznike voća i povrća u svijetu. U stvaranju povoljnijeg ambijenta za veću i bolju proizvodnju mlijeka, neophodno je obezbijediti mogućnost osiguranja poljoprivrednih kultura i naknadu štete po osnovu suše. Nažalost, po statističkim podacima u BiH se navodnjava svega 0,3 odsto obradivih površina, a u RS ispod 1,5 odsto.

Rješenje za izlaz iz krize u kojem se nalazi selo i poljoprivreda ne može da bude u smanjenju već samo u stalno održivom porastu proizvodnje gdje god za to postoje barem minimalni uslovi. A Republika Srpska ima maksimalne uslove da poveća ovu proizvodnju kako sa stanovišta nezaposlenosti većine poljoprivrednih domaćinstava tako i po osnovu neiskorišćenih prirodnih resursa kao i postojećih kapaciteta za proizvodnju mliječnih proizvoda. S druge strane, u Republici Srpskoj i BiH nedostaje mlijeka i mliječnih proizvoda da bi se podmirile potrebe stanovništva što se podmiruje uvozom. Na kraju, logično se nameće pitanje kome je u interesu da se odvajava novac za rastući uvoz mlijeka i mliječnih proizvoda. Ili, da li je moguće da je švercersko-profiterski interes uvozničkog lobija na nivou BiH važniji od opštedruštvenog interesa za izlazak iz krize i stvaranja novih vrijednosti, novih proizvodnih radnih mjesta koji jedino mogu da ostvare veće prihode i kvalitetnije pune budžet Republike Srpske i BiH.

Tekst je objavljen septembra 2012. godine

Komentar

KUDA IDE NAŠE SELO

- Šta učiniti da selo Republike Srpske bude vitalni faktor privrednog i društvenog razvoja • Uloga medija i revije *Naše selo*

Više od polovine stanovništva Republike Srpske živi u našim selima. Uglavnom su nezaposleni i čine većinu najsiromašnije kategorije žitelja Republike Srpske. Proizvodna i finansijska moć sela opada, što znači da se ekonomska i društvena kriza iz godine u godinu produbljuje.

Republika Srpska raspolaže sa dovoljno prirodnih resursa - zemljišnih i vodnih kapaciteta za poljoprivrednu proizvodnju, a ta proizvodnja bi u velikoj mjeri mogla podmiriti potrebe sopstvenog stanovništva za hranom, a moglo bi se i proizvoditi za izvoz. I pored pomenu-tih sopstvenih resursa i ogromne nezaposlenosti, godišnje se u cijeloj BiH uveze poljoprivrednih proizvoda u vrijednosti od preko dvije mili-

jarde maraka. Mnoga seoska imanja su u fazi nestajanja. U mnogim seoskim školama nastavu pohađa od dva do pet - šest učenika. Sela izumiru. Mnoge zemljoradničke zadruge su razorene, nestale su kroz jeftine stečajne rasprodaje, ili samo funkcionišu na papiru. Danas je aktivno tek nekoliko desetina, uglavnom novoformiranih zadruga. Rijetko koja je revitalizovana. Najveći broj zadruga slabo posluje i ne ostvaruje ciljeve zbog kojih su osnovane. Iz Budžeta oba entiteta od kraja posljednjeg rata 1995. godine izdvajano je za agrar najprije jedan do dva posto, zatim tri do četiri posto, da bi se u 2012. godini izdvajalo oko šest procenata što, na primjer, u Republici Srpskoj iznosi oko 60 miliona maraka. Istovremeno u periodu tranzicije u Sloveniji izdvajanja za agrar porasla su sa 200 na 400 miliona evra, u Hrvatskoj na 600 miliona maraka, a u Evropskoj uniji od godišnjeg budžeta, prethodnih godina, izdvajano je po 47 milijardi evra.

Zato danas kod nas u velikom broju sela dominiraju staračka domaćinstva. U selima živi veliki broj starih momaka koji ne mogu da nađu djevojke koje bi se za njih udale i sa kojima bi izrodili djecu. Neka sela izumiru, a neobrađene zemlje je sve više, uprkos tome što se na tržištu hrana traži i što njene cijene rastu. U prethodnom broju revije *Naše selo* objavljen je podatak da se u Republici Srpskoj ne obrađuje oko 115.000 hektara zemljišta. To je neiskorišćen prostor koji se može izraziti vrjedonosno po osnovu izgubljene proizvodnje. Zapravo, svaki neiskorišten prostor je prostor mogućeg razvoja, odnosno značajna je razvojna šansa.

Kako zaustaviti ovaj retrogradni proces našeg sela i poljoprivrede karakterističan za veći dio ruralnog prostora RS? Šta učiniti da selo, koje dogorijeva poput svijeće, bude vitalan faktor privrednog i društvenog razvoja? Šta bi trebalo preduzeti da selo postane ugodno mjesto za život i rad, kako za mlade tako i za starije? Nedavnim asfaltiranjem puta od Blagaj Japre do Suhače kao i od Budimlić Japre do Dubovika i Hašana, finansiranim iz razvojnih fondova RS, stvorena je osnovna pretpostavka za bolji život i brži privredni razvoj podgrmečkih sela. Oživljavanje našeg sela i poljoprivrede, uvjeren sam, moguće je samo povećanom političkom voljom organa vlasti na svim nivoima, izraženom konkretnim mjerama i ulaganjima kao i stvaranjem kvalitetnog

zadrugarstva koje može da bude efikasan nosilac – organizator rasta poljoprivredne proizvodnje i razvoja sela.

„Agrojaprina” zadružna iskustva govore da je jedini spas od siromaštva i propadanja ruralnog prostora ulaganje u proizvodnju i obrazovanje, odnosno u sveobuhvatan integralni razvoj sela, koji podrazumijeva izgradnju ekonomske, društvene, komunalne i kulturne infrastrukture, kako bi seljaci imali sve one životne pogodnosti koje pruža grad. Glavni činioci razvoja sela, uz aktiviranje seoskog stanovništva, trebalo bi da budu jake zadruge, ekonomski jake opštine. Uspjesi se ne bi mogli postići bez preduzetnika koji bi bili zainteresovani da se angažuju u selu, ali ni zadružnih lidera – entuzijasta. Morala bi se na novi način angažovati i agroindustrijska preduzeća, i organizovati poljoprivredno - savjetodavne službe, poljoprivredni instituti i fakulteti, ali i Vlada Republike Srpske i Savjet ministara Bosne i Hercegovine. Tek kada se napravi dobra organizacija, moguće je korištenje svih raspoloživih domaćih sredstava kao i sredstava međunarodnih organizacija i pristupnih fondova Evropske unije.

Predlažem da slijedimo put norveškog i danskog zemljoradničkog zadrugarstva koje je dovedeno do savršenstva. Takođe, predlažem da i u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini, kao što se već 20 godina čini u Bavarskoj, ruralna, prostorna i agrarna politika budu osnovna razvojna misao.

Ko su akteri oživljavanja napretka? Podvucimo još jednom da su to prije svega stanovništvo i država i svi oni koji imaju sposobnost i moć da utiču na zbivanja u ruralnom životu. S obzirom da činjenice ukazuju kako nam poljoprivreda postepeno nestaje ponovo podvlačim pitanje: kako pomenute resurse dovesti u situaciju da funkcionišu kao reprodukcija života i ko može uticati na politiku razvoja i političare?

Odgovor na ovo pitanje i te kako uključuje i medije kao jedan od ključnih faktora uticaja. U našoj bivšoj državi Jugoslaviji svaka republika je imala svoje nedeljno javno glasilo za selo koje je kontinuirano pratilo život i rad sela i poljoprivrede i podsticalo njihov razvoj. Bivša država je takve novine finansijski podržavala i u cijelosti pokrivala troškove roto papira. Nakon posljednjeg rata na prostoru oba entiteta učinjeno je više neuspjelih pokušaja da se uspostavi štampanje novina za selo i poljoprivredu. Međutim, i pored teškoća i neredovnog izlaženja

pozitivna činjenica je što se u Republici Srpskoj već druga godina gotovo svakog mjeseca pojavljuje revija *Naše selo* koja se profilira iz broja u broj u kvalitetno specijalizovano glasilo za selo, poljoprivredu i zadržarstvo.

Na osnovu analize sadržaja dosadašnjih brojeva možemo reći da revija *Naše selo*, inače podržana od Ministarstva za poljoprivredu i ruralni razvoj, doprinosi stvaranju novog ambijenta u kojem bi proizveli dovoljno hrane za svoje potrebe i za izvoz, utiče da se mijenja odnos prema individualnom poljoprivrednom proizvođaču, prema zadru-gama i združnom preduzetništvu, prema selu i ruralnom razvoju. Posebna vrijednost ovih novina je što izdvaja prostor za program edukacije kroz stručne savjete iz oblasti kao što su plodnost zemljišta, ratarstvo, stočarstvo, povrtlarstvo, krmno bilje, vočarstvo, ljekovito bilje, organska proizvodnja, zaštita bilja, kvalitet proizvoda – HACCAP sistema i EUR GAP. Revija *Naše selo* je takođe otvorena za korisne informacije koje dolaze iz združnih saveza, privrednih komora i od poljoprivrednih udruženja, Agencije za ruralni razvoj, Poljoprivrednog instituta i Poljoprivrednog fakulteta. Revija *Naše selo* ubuduće će podsticati rad i ustupati prostor sociolozima sela i agroekonomistima, prateći rezultate njihovih empirijskih istraživanja. Posebno će se pratiti poslovi na izradi mape sela, to jest tipologije naših sela na osnovu demografskih, ekonomskih socijalnih i kulturnih parametara, što značajno može da posluži definisanju agrarne i ruralne politike. To bi bio doprinos da se zaustave nepovoljni trendovi, i napravi preokret u pravcu očuvanja i razvoja našeg sela i domaće poljoprivrede. Ukratko, zalagati se za razvoj sela, znači zalagati se za održivost Republike Srpske, u čemu posebno mjesto zauzima revija *Naše selo*, novine za selo i združno preduzetništvo. Ovu reviju i ubuduće valja zdušno podržati i njegovati kao specijalizovano glasilo namijenjeno selu, poljoprivredi i ruralnom razvoju. U cilju zajedništva i opšteg napretka revija *Naše selo* u budućem vremenu može i treba da pokriva područje oba entiteta Bosne i Hercegovine.

Tekst objavljen oktobra 2012. godine

**KNJIGE, KNJIŽEVNICI I IZLOŽBA
U ZADRUŽNOM DOMU
„AGROJAPRE”**

U novoizgrađenom Zadružnom domu

SVJEDOČENJE O STAROM I NOVOM ZADRUGARSTVU

- *Osim biblioteke i učionice za cjeloživotno učenje u Zadružnom domu postavljena je etno-muzejska zbirka i stalna izložba o razvoju zadrugarstva u dolini Japre za posljednjih 67 godina.*

Savremena zadruga „Agrojapra” baštinik je zadruge „Agići” osnovane 1945. godine, koja je i u onim društvenim uslovima snažno doprinosila razvoju ovog Podgrmečkog kraja i u tome postigla izuzetne rezultate, o čemu pored živih svjedoka postoji arhivska građa, fotografije i pisanje ondašnje jugoslovenske štampe.

Ovdje smo nastojali da oživimo sjećanja na ljude koji su bili nosioci zadružnog života i stvaralaštva. To su prije svega direktori zadruge Dragan Antonić, osnivač, dugogodišnji upravnik i direktor koji je praktično bio kreator i stvaralac ne samo zadružnog nego i cjelokupnog života u Dolini Japre. Po opštem mišljenju svojim djelima u zadružnom i društvenom razvoju Doline Japre ostavio je iza sebe ne izbrisiv trag i nešto neponovljivo. Smrt ga je zatekla u 59. godini, 1. maja 1983. godine na radnom mjestu savjetnika direktora zadruge i dužnosti predsjednika Centralnog radničkog savjeta AIPK-a „Bosanska Krajina Banja Luka”.

Poslije njegove smrti taj put uspješno su sljedili direktori zadruge Mišo Ostojić i Dušanka Vladušić.

U nesrećnim ratnim i tegobnim poratnim okolnostima novi direktori i vršioци dužnosti direktora nisu uspjeli da održe zadružni život pa se zadruga „Agići”, nakon duže blokade žiro računa, tokom 2006. godine uvođenjem stečajnog postupka ugasila.

Na tom dobrim dijelom ratom opustošenom prostoru formirana je, na inicijativu poljoprivrednih proizvođača, nova zadruga „Agrojapra” u staroj školskoj zgradi u Donjim Agićima. Za svega nekoliko godina vra-

ćen je zadrudni život u Dolinu Japre i uspostavljen dinamičan zadrudni razvoj. Kreditnim sredstvima „Agrojapra” je na stečajnom postupku u Banjalučkom Okružnom sudu kupila objekte stare zadruge krajem 2006. godine, a već u 2007. većinu objekata obnovila i stavila u funkciju, da bi u prvoj polovini 2010. godine završila rekonstrukciju objekta namjenjenog za Zadrudni dom čime je u potpunosti završena obnova starih objekata.

U javnosti, ne samo zadrudnoj, Republike Srpske PZ “Agrojapra” iz Donjih Agića, nastala na prostorima na kojima su ostali tragovi prethodnog rata, u veoma teškim ekonomskim prilikama, nazvana je „zadrudnim čudom iz Podgrmeča”. Za njen nastanak i razvoj zaslužan je Milovan Antičić (1949), rođen u Donjim Agićima, koji se vraća u zavičaj iz Beograda, gde se uspešno bavio novinarstvom. Vođen sopstvenim instinktom Antičić zasniva novi vid zadrugarstva. Nije bilo iskustava sa zadrugarstvom u novim društvenim i ekonomskim uslovima, nastalim posle građanskog rata i sloma samoupravnog socijalizma. Valja pomenuti da je „Agrojapra” nastala u kraju gdje je, pre raspada prethodne jugoslovenske države, postojala zemljoradnička zadruga koju je stvarao i vodio Milovanov otac Dragan. Ali od ove zadruge, poslije rata, gotovo nije ostalo ništa. Milovan Antičić je počeo sa gole

ledine i tek kada je bilo očigledno da može opstati i biti uspješan novostvoreni "Agrojaprin" model zadrugarstva, materijalno su mu pritekli u pomoć nekoliko međunarodnih organizacija, među kojima najviše Jaeren Produktutvikling Norveške vlade, a više puta je pomagalo i Ministarstvo poljoprivrede Republike Srpske.

Na ovoj izložbi nastojali smo da predstavimo život ljudi u njihovim seoskim domovima i domaćinstvima, izlažući razne predmete iz svakodnevnog života od velikog etnografskog značaja. Pored toga na ovim panoima-fotografijama prikazali smo razvoj zadrugarstva u dolini Japre za proteklih 67 godina kao i veliki broj zadrugara zadruga „Agići” kao i nove zadruge „Agrojapra” čiji su preci bili članovi stare zadruge. Pojedine fotografije i dokumenti svjedoče o događajima koji su značajni za istoriju ovog kraja.

J. B.

Izdavački poduhvat PZ „Agrojpra”

„ZADRUGARSTVO I ZDRAVA HRANA” MEĐU KORICAMA

Milovana Antičić, osnivač i direktor Poljoprivredne zadruge „Agrojpra” iz Donjih Agića kod Novog Grada, u nastojanju da na što bolji način afirmiše zadrugarstvo, kao savremeni vid organizovanja poljoprivrednih proizvođača, sa velikim uspjehom započeo je i pionirske korake u osmišljavanju i održavanju sajamske manifestacije na kojoj se prezentuju zadržni proizvodi.

Uporedo sa animiranjem poljoprivrednih proizvođača i njihovim udruživanjem u veliku porodicu zadrugara Antičić se potvrdio i kao veoma sposoban organizator sajma zadržnih proizvoda. Tako je prošle godine u Donjim Agićima drugi put zaredom organizovan sajam pod nazivom „Dani zadrugarstva i zdrave hrane”. Na ovoj sajamskoj smotri svoje proizvode predstavile su zadruge iz skoro cijele Republike Srpske, kao i razna udruženja koja se bave selom i ruralnim razvojem.

Da bi ono što se dešavalo na sajamskim smotrama ostalo trajno sačuvano i predato u amanet novim pokoljenjima, objavljena je sadržajno veoma kvalitetna i luksuzno opremljena publikacija pod istoimenim naslovom kao i sajam „Zadugarstvo i zdrava hrana”. A, knjigu je, ko bi drugi, priredio Milovan Antičić sa timom saradnika.

Sajam o kojem govori ova knjiga okupio je u Agićima 15 zadruga, ali i goste sa svih područja. Učesnici su prezentovali svoje proizvode od povrća, cvijeća, hladno cijedenih ulja, vina, sira, prerađevina od voća i povrća, kao i rukotvorine i tradicionalne proizvode naroda i narodnosti. Tokom trajanja sajma, upriličena je tribina na temu „Priprema zadruga za nastup i osvajanje domaćeg i stranog tržišta”, na kojoj je učestvovala veći broj stručnjaka iz poljoprivrede i zadugarstva. U nastojanju da se pokrene seoski turizam, ali i Škola u prirodi u Donjim Agićima su boravili učenici osnovnih škola i studenti dva fakulteta Poljoprivrednog i Prirodno-matematičkog iz Banjaluke, provodeći praktičnu nastavu. „Ovo je izuzetno dragocijena knjiga, koja po tematici i sadržaju predstavlja putokaz kojim putem i na koji način treba da se razvija zadugarstvo u Republici Srpskoj,” napisao je Ranko Preradović, poznati banjalučki novinar i književnik u predgovoru ove knjige.

U knjizi su predstavljeni svi učesnici, a o važnosti zadugarstva govorili su savjetnik ministra poljoprivrede Republike Srpske Miljan Erbez, predsjednik Zadružnog saveza Republike Srpske Rajko Kulaga, rukovodilac područne kancelarije Privredne komore u Prijedoru Dijana Komasar, i svi su isticali važnost napretka razvoja zadugarstva koje je pokretač ostanka na selu i njegovom unapređenju.

V. Đ.

*Tekst o prikazu knjige „Zadugarstvo i zdrava hrana”
objavljen je u reviji „Naše selo” broj 12, februar 2012. godine*

Универзитет у Бањалуци
ПОЉОПРИВРЕДНИ ФАКУЛТЕТ
*University of Banjaluka, Faculty of
Agriculture*

☎: +387 51 312 390;

Факс: +387 51 312 580 E-mail: agrob1@blic.net

78000 БАЊАЛУКА, Булевар војводе Петра Бојовића 1А. РС-БиХ

Број: 08/14/12
Датум: 02.02.2012

г.дин Милован Антонић
33 "Агројапра"
Доњи Агићи

Предмет: коментари за публикацију "Задругарство и здрава храна"

Поштовани,

Испред Пољопривредног факултета, Института за економику пољопривреде, желимо да изразимо задовољство што смо имали прилику да се упознамо са садржајем публикације "Задругарство и здрава храна".

Сматрамо да ова публикација може да служи као драгоцен примјер свим задругама и другим пословним организацијама по неколико основа. Прво, по порукама које су у њој садржане она представља вриједно штиво за све оне који се баве социо-економским развојем села, о улози задруга у сеоском развоју, те о значају производње хране не само у осигурању егзистенције већ и у изградњи идентитета једног подручја. Друго, по свом формату, садржају и графичкој опремљености она је позитиван примјер промотивне публикације једне пословне организације.

Надамо се да ће 33 Агројапра и у наредним годинама да развија своје дјелатности у правцу економског, социјалног и културног развоја сеоског подручја и потврђује успјешност концепта интегралног руралног развоја у Републици Српској.

С поштовањем,

Бањалука, 02.02.2012

Институ за економику пољопривреде и
рурални развој

Проф.др Стево Мирјанић
Мр Весна Мрдаљ
Мр Гордана Роквић

Pozdravna riječ – Milovana Antonića na književnoj večeri u Zadrudnom domu 27.09.2012.

Pjesma o selu Donji Agići koju je odrecitovala njena autorka, Milica Marinović, učenica 9. razreda osnovne „Branko Ćopić“ u Donjim Agićima je izraz naše dobrodošlice u Donje Agiće.

Poštovani gosti, dragi prijatelji, posebna mi je čast i zadovoljstvo da večeras ovdje pozdravim i iskažem toplu dobrodošlicu uvaženoj i dragoj gospođi Jeleni Žigon, eminentnoj glumici i umjetnici koja u našem kraju uživa veliku popularnost, zatim gospodinu Milosavu Kneževiću - Knezu, pjesniku i dugogodišnjem aktivisti u Akciji Knjiga solidarnosti, gospodinu Mihajlu Šćepanoviću, novinaru Radio Beograda, pjesniku i sadašnjem koordinatoru ove Akcije i gospodinu Peri Đurđeviću, svojevrsnom ambasadoru Novog Grada u Beogradu, našem zemljaku. Hvala vam što ste odvojili vrijeme i uložili napor da nas večeras obradujete vašim prisustvom i sa nama podijelite radost darivanja i zajedništva.

Govoriti o knjizi i darivanju danas, u vrijeme globalizacije, Interneta i vladavine društvenih mreža, poseban je izazov kome je darivanje najbolji odgovor. Kaže se da je knjiga najbolji prijatelj čovjeku. Darivati knjigu onda znači darivati prijateljstvo. Knjiga je i danas kvalitetan i pouzdan izvor znanja, zato se iskreno zahvaljujemo Instituciji prvog programa Radio Beograda na poklonu 1.200 knjiga koje ćemo moći da koristimo u Biblioteci Zadrudnog doma Agrojapra. Članstvo u Biblioteci je besplatno za sve zadrugare i članove njihovih 255 porodica. Ova donacija će obogatiti fond Biblioteke i predstavlja završni korak u formiranju Biblioteke.

Zadatak i cilj Zadruga je da, osim što razvija proizvodne djelatnosti, njeguje i razvija zajedništvo što je nerazdvojiva misija svake istinske zadruge. Zapravo, ovom aktivnošću „Agrojapra“ teorijsku definiciju o zadruzi zaokruženu preobražava u praksu, jer osim ostvarenja ekonomskih i socijalnih, ovim vidom aktivnosti „Agrojapra“ zadovoljava svoje članove i kulturnim i obrazovnim potrebama i željama. Danas smo svjedoci i učesnici jednog šireg zajedništva sa institucijom i njenim predstavnicima iz Srbije, kome se posebno radujemo. Zahvaljujem se za ovaj poklon u ime svih zadrugara i žitelja Doline Japre, te u svoje ime i nadam da ćete se večeras osjećati prijatno u našoj sredini i uživati u Književnoj večeri kojom se obilježava 40 godina Akcije Knjiga solidarnosti.

Prvo književno veče u Donjim Agićima

DAROVANO 1200 KNJIGA

- *Glumica Jelena Žigon otvorila biblioteku i kazivala stihove slavnih pjesnika • Gostovali Milosav Knežević – Knez, književnik iz Beograda i Mihajlo Šćepanović, urednik emisije "Knjiga solidarnosti" Radio Beograda*

U petak 27. septembra održano je prelijepo književno veče u prostorijama Zadružnog doma Poljoprivredne zadruge „Agrojpra”. Tom prilikom velika srpska glumica Jelena Žigon je svečano otvorila biblioteku u Zadružnom domu, a biblioteka je postala bogatija za 1200 naslova, darovanih u akciji radio Beograda pod nazivom „Knjiga solidarnosti”. U pratnji gospođe Žigon, bili su i pjesnik Milosav Knežević - Knez, Mihajlo Šćepanović, pjesnik i jedan od urednika u radio Beogradu

i koordinator ove akcije, te Pero Đurđević, svojevrsni ambasador opštine Novog Grada u Beogradu.

„Ovo veče će ostati zapisano kao jedno od najvažnijih u istoriji ovog sela, jer je održano prvo veliko okupljanje poznatih književnika i jedne od najboljih jugoslovenskih glumica gospođe Jelene Žigon, koja je došla da otvori našu zadružnu biblioteku. Govoriti o knjizi danas u vrijeme globalizacije, interneta i vladavine društvenih mreža, poseban je izazov, kome je darivanje najbolji odgovor. Kaže se da je knjiga najbolji prijatelj čovjeku, a darivati knjigu znači darivati prijateljstvo. Knjiga je i danas, kao što je i uvijek bila kvalitetan i pouzdan izvor znanja. Zato se iskreno zahvaljujemo Prvom programu radio Beograda na poklonu koji ćemo moći da koristimo u biblioteci Zadružnog doma 'Agro-japre', rekao je, između ostalog, na svečanosti Milovan Antonić, direktor Zadruga i idejni tvorac i realizator izgradnje i opremanja biblioteke koja je ovom prilikom svečano otvorena.

Prekrasno osmišljeno književno veče počelo je recitacijom mlade pjesnikinje iz Donjih Agića Milice Marinović, učenice devetog razreda osnovne škole „Branko Ćopić”. Njena nadahnuta poezija, koja slavi rodno selo, bila je uvod u veče koje će se dugo pamtiti.

Veče je teklo kao bistra i lijepa Japra, a novi talas oduševljenja donijeli su stihovi velike srpske pjesnikinje Desanke Maksimović koje je uz pjesme Branka Miljkovića i Dragana Kolundžije recitovala Jelena Žigon. Božanstven glas glumice i božanstvena poezija velike i slavne pjesnikinje odjeknuli su Japranskom dolinom. Kada je gospođa Žigon odrecitovala Ćopićevu pjesmu „Mala moja iz Bosanske Krupe”, dug i topao aplauz je zagrmio zadružnim domom. Salvu odobravanja izazvala je epska narodna pjesma „Smrt majke Jugovića” koja je posjetiocima uzdrimala emocije, a nekima se i suza u oku zablistala.

Pjesnik Milosav Knežević - Knez je govoreći o akciji „Knjiga solidarnosti”, istakao da je sretan što je radost darivanja dodirnula i ovo selo u zelenoj Dolini Japre.

„Evo nas i ovdje u ovom raji i ljepoti kojom se možete ponositi. Donijeli smo vam knjige koje poklanjaju slušaoci Prvog programa radio Beograda. Večeras je to 1200 naslova i hiljadu puta toliko pozdrava i lijepih želja od naših čitalaca koje smo vam donijeli. U četrdeset godina rada darivali smo tri miliona knjiga a ovdje u našoj i vašoj Republici

Srpskoj preko 300 hiljada naslova. Iako se ovim poslom bavim gotovo od početka ove akcije i jedan sam od njenih začetnika, uvijek sam posebno uzbuđen i osjećam se nekako uzvišeno kada dođe trenutak predaje knjiga korisnicima kao što je to večeras. Popunićemo sve police ove lijepe biblioteke, na radost i vašu kao daroprimalaca i nas kao darodavaca”, rekao je Milosav Knežević - Knez i poslije počastio mnogobrojnu publiku recitacijama iz svog književnog opusa.

Veče je nadahnuto vodio Pero Đurđević, naš zemljak i pozorišni radnik iz Beograda, koji je rekao da je entuzijizam Milovana Antonića, direktora zadruge „Agrojapra” i „Knjige solidarnosti”, iznjedrilo ovo darivanje i započeto druženje i da je obostrana želja da ono traje.

„Mi iz ovog kraja smo ponosni na našeg Brančila, Branka Ćopića koji je bio veliki darodavac knjiga u ovoj akciji, a evo večeras ste vi ti koji ste darivani. Knjige koje su u Japransku dolinu došle putem ove akcije simbolizuju i zajedništvo i slave darivanje kao jedan od najljepših oblika iskazivanja ljubavi i poštovanja” - rekao je voditelj programa

Đurđević koji često dolazi u zavičaj, a druguje sa pjesnicima sa obe strane Drine.

Pjesnik rodom i porijeklom sa Kosova, Mihajlo Šćepanović, je svojim recitacijama iz dvije objavljene knjige poezije podsjetio slušaoc na ljepotu zavičajnih slika.

„Od zavičaja nema ništa ni ljepše ni draže, a darivanja su dio ljepote i mi smo sretni što večeras možemo prije svega da se družimo. Sretni smo jer ova biblioteka je na usluzi svih ovih divnih ljudi koji ovdje žive, neka im knjige iz ovog hrama kulture govore o prijateljstvu i ljepoti darivanja koja mora da traje” rekao je Šćepanović koji je vrlo zaslužan za ovo veliko darivanje.

U Donjim Agićima je započeto sa književnim večerima, a domaćin već najavljuje i nova dešavanja koja će slaviti književnost i kulturu naših naroda i približiti je stanovnicima ove prekrasne doline na koju su njeni žitelji vrlo ponosni što često ističu.

Nekoliko dana poslije posjete uvaženih gostiju i otvaranju biblioteke na adresu „Agrojapre” stigao je telegram sledećeg sadržaja: „Pošto-

vani gospodine. AntoniĆu „Knjiga solidarnosti” je do sada obišla mnoge zemlje i gradove i svuda su nas lepo dočekivali ali niko tako zdušno kao Vi. Na tom vam blagodari ekipa „Knjige solidarnosti” Jelena Źigon, Miroslav KneŹević, Pero Đurđević, Mihajlo Źćepanović i Miodrag Bojko-
vić”.

Mislim da komentar nije potreban i da ovih nekoliko rećenica, ispređenih iz duša gostiju iz Beograda, govore sve o posjeti, knjiŹevnoj večeri, druŹenju i prekrasnom početku jedne saradnje. Da se posluŹimo samo jednom izrekom, koju je često izgovarao i naš veliki Branko Ćopić: „Drvo se na drvo naslanja a čovjek na čovjeka”.

V. Đ.

“Naše selo” oktobar 2012.

Slavni krajiški ratni komadant, general Petar Vojinović, Čopićev Radekić iz „Proloma“, komadant krajiškog odreda, brigade i divizije, u Donjim Agićima 1972. godine u razgovoru sa tada mladim novinarom Milovanom Antičićem

Pozdravna riječ Milovana Antičića, direktora PZ „Agrojapra“
12. oktobra 2012. godine na okruglom stolu o Branku Čopiću u
Zadružnom domu „Agrojapre“ u Donjim Agićima

IDEJA O ČOPIĆEVOM KNJIŽEVNOM SELU

Dragi gosti i dragi prijatelji, dobro veče i dobro došli u Donje Agiće i Zadrugni dom „Agrojapra“. Večeras imamo zadovoljstvo i čast da ugoštimo naše prijatelje, predstavnike Fondacije „Branko Čopić“, koji njeuguju i od zaborava kradu sjećanja na književnika našeg kraja - Branka Čopića, zatim profesore razredne nastave srpskog jezika iz osnovnih i srednjih škola sa područja naše opštine, koji kroz ovaj predmet sa učenicima osnovnih i srednjih škola obrađuju literarna djela Branka Čopi-

ća, od bajke „Ježeva kućica” do pjesama, pripovjedaka i romana našeg velikog pisca iz Podgrmeča.

Sve vas pozdravljam i želim da se prijatno osjećate u našem domu i uživete u programskim sadržajima Okruglog stola koje su za nas pripremili naši prijatelji i dragi gosti iz Banja Luke: književnici Ranko Ri-sojević i Ranko Pavlović, mr Svetozar Ličina, književni kritičar i predsjednik Fondacije „Branjko Ćopić” i prof. Vojo Gaković, voditelj okruglog stola.

Dozvolite mi da sa vama podijelim svoje iskustvo iz dva susreta sa književnikom Brankom Ćopićem.

Moje prvo viđenje sa Brankom Ćopićem desilo se za vrijeme mog studiranja u Beogradu. Bilo je to 1970. godine u velikoj dvorani na Kolarčevom univerzitetu na književnoj večeri posvećenoj promociji prvog izdanja tek odštampane nove knjige Branka Ćopića „Bašta sljezove boje”. Književno veče vodio je dugogodišnji urednik tribine, poznati pjesnik i naš zemljak iz Vodičeva Dragan Kolundžija. Knjigu „Bašta sljezove boje” naš legendarni književnik iz Podgrmeča Branko Ćopić posvetio je svom velikom prijatelju i ratnom drugu književniku Ziji Dizdarveiću ubijenom u logoru Jasenovac 1942. godine.

Na početku knjige Branko je napisao pismo koje je započeo ovako: „Dragi moj Zijo, znam da pišem pismo koje ne može stići svom adresantu, ali se tješim time da će ga pročitati bar onaj koji je volio nas obojicu...”

Branko je u prepunoj sali Kolarčevog narodnog univerziteta u Beogradu lično pročitao u cjelosti svoje, nadahnuto dubokim emocijama i mislima, pismo prijatelju Ziji Dizdareviću koje se dugo pamti.

Kasnije, bijaše to davne 1975. godine dok sam radio kao novinar našeg lokalnog radija, general Petar Vojinović, inače poručnik Radekić u Ćopićevom romanu Prolom, ugovorio mi je intervju sa Brankom Ćopićem u njegovom stanu u Beogradu. Susret sa Brankom je bilo veoma prijatno iskustvo, sretah jednostavnog podgrmečkog čovjeka, punog sjećanja na njegovo bosonogo djetinjstvo. Prisjećao se vremena kada su konji na armanima vršili žito i kada se živjelo siromašno i skromno, a ipak se radovalo životu, i živjelo u ljubavi i slozi. Tom prilikom mi je podario knjigu „Delije na Bihaću”, koja je tih dana izašla iz štampe, a koju možete vidjeti u našem – zadržnom muzeju, sa posvetom i Brankovim potpisom. Ovak događaj večeras, u meni budi sjećanje na književnika Branka Ćopića i osjećaj velike radosti što sam u prilici da ugostim naše večerašnje goste i omogućim da sjećanje na našeg slavnog Podgrmečliju i velikog književnika, jednog od najpopularnijih i najčitanijih pisaca u bivšoj nam državi Jugoslaviji, se ne zaborave.

S obzirom na to da je ovogodišnji, treći po redu, republički sajam zadrugarstva u Donjim Agićima protekao u znaku zadrugarstva i razvoja seoskog turizma kao i na „Agrojaprin” jedanaesti strateški program razvoja koji glasi „Seoski turizam kao vrhunac razvoja Podgrmečkog kraja”, dopustite da, na kraju, predložim Fondaciji Branko Ćopić da podrži našu inicijativu za stvaranje Ćopićevog sela etno-literarnog naselja, ovdje u Donjim Agićima na obalama rječice Japre, čija voda je pokretala i točak Brankovog deda Trišinog mlina. Ćopićevo selo bi se koristilo za turističke svrhe i u slavu imena i djela Branka Ćopića. Istovremeno bio bi to živi spomenik narodu Podgrmeča obilježen autentičnim podgrmečkim objektima i prekrasnim umjetničkim sadržajima Ćopićevog djela. Ćopićevo selo etno-literarno naselje bi bio između ostalog, nastavak aktivnosti koje zadruga provodi već nekoliko godina na stvaranju uslova za izvođenje škole u prirodi i praktične nastave za studente. Ukoliko se usaglase stavovi i pronađu sredstva i ova utopi-

stička ideja, uz dobro razrađen projekat, mogla bi da postane stvarnost u dolini Japre, s tim da vlasništvo Ćopićevog sela ne bi moglo da pripada ni jednom pojedincu niti grupi pojedinaca, već bi trebalo da bude neotuđiva i nedjeljiva zadružna svojina koja bi predstavljala trajno opštenarodno i kulturno dobro.

Razgovor na temu „Lik i djelo Branka Ćopića”

Podići literarno etno selo u Agićima

- *Selo bi služilo kao spomenik Podgrmečlijama, Ćopićevim književnim likovima, ali i kao mjesto okupljanja i podsjećanja na sve što je veliki pisac ostavio i čemu se poklonio za života*

Niko kao Branko Ćopić nije volio na taj način selo i seljake, poklonivši mu sve što je najljepše iz svoje literature. Otud činjenica da je u novootvorenoj biblioteci Zadružnog doma „Agrojapre” u Donjim Agićima, a u organizaciji Fondacije „Branko Ćopić” iz Banja Luke, održan tematski razgovor „Lik i djelo Branka Ćopića” u okviru završnice manifestacije „Ćopićevim stazama djetinjstva”. Svoje stavove o ovome iznijeli su mr Svetozar Ličina i Vojislav Gaković, profesori, književnici Ranko Risojević i Ranko Pavlović, te publicista Milovan Antonić, direktor PZ „Agrojapra” u svojstvu domaćina. Vojislav Gaković je na početku rekao da je više razloga da se upravo sada razgovara o Ćopićevom djelu:

– Tu je prvo simbolika oktobra, kada se završava manifestacija „Ćopićevim stazama djetinjstva”, ali i činjenica da će ovih dana iz štampe izaći 6. i 7. knjiga iz edicije „Bašta sljezove boje” – „Magareće godine” i „Studija o prirodi humora Branka Ćopića” – rekao je Gaković.

Jedan od učesnika, književnik Ranko Risojević rekao je da je Ćopić prve radove objavio još 1933. godine, kao učenik u „Vrbaskim novinama” zatim iste godine i u „Učiteljskom podmlatku”. Ćopić je najavio sve bitno što će ćemo kasnije saznati o njemu kao zavičajnom piscu.

– U Ćopićevom djelu „Očinskom domu” već je vidljivo sve što će biti karakteristika njegovog književnog djela i sve slijedeće knjige nose taj pečat strašne dominacije propadanja – rekao je Risojević.

Međutim, mišljenje je gospodina Risojevića, poslijeratnom periodu je prihvatljiviji bio vedri Ćopić koji šalje optimizam, zato se on vratio u djetinjstvo i u satire jer u stvarnosti nije mogao naći takve teme.

– Istovremeno sam bio zaokupljen i djelom Marka Tvena pa sam dugo vremena mislio da su Tom Sojer i Haklberi Fin morali bar nekad suresti djeda Trišu i mačka Tošu i da između Misisipija i Japre nema ama baš nikakve razlike – rekao je književnik Ranko Pavlović. Pavlović je naglasio da je on nastojao da bude onaj koji će doprinijeti popularizaciji Ćopićevo djela i danas je uključen u projekat „Lirski svijet Branka Ćopića” koji vodi katedra slavistike u Gracu.

Pavlović je autor teksta „Mali ljudi na velikoj književnoj sceni” čiji je podnaslov „Onaj neki Rade brdar u korelaciji sa onim iza kace Petra Kočića i Jevtašem Đure Damjanovića” koji je pročitao u Donjim Agićima. Predsjednik Fondacije „Branko Ćopić” mr Svetozar Ličina naglasio je da je Ćopić satiričar i humorista i da je to esencija Ćopićevo kompletnog opusa.

– Branko je na specifičan, samo njemu svojstven način ispričao sve o sebi i svijetu u kojem živi a njegov humor je poput povjetarca – niko ga ne ruši ali sve dodirne – naglasio je Ličina.

Direktor Poljoprivredne zadruge „Agrojapra”, Milovan Antonić zatražio je podršku za ideju stvaranja Čopićevog etno-literarnog naselja u Donjim Agićima.

– Čopićevo selo služilo bi u turističke svrhe ali to bi ujedno bio i živi spomenik narodu Podgrmeča i Čopiću – kaže Antonić. On je podsjetio na to da je jedan od strateških ciljeva „Agrojapre” razvoj seoskog turizma, a ova inicijativa je dio toga.

Tematskom razgovoru su prisustvovali profesori srpskoj jezika novogradskih osnovnih i srednjih škola, a neki od njih uključivši se u temat, isticali su da je, bez obzira na različite pristupe i tumačenja, djelo Branka Čopića sveltremeno i da će nadahnjivati još brojne generacije mladih.

V. D.
NAŠE SELO, novembar 2012.

MILOVAN ANTONIĆ
TREĆI SAJAM ZADRUGARSTVA RS
OKRUGLI STO „EFEKTI SEOSKOG TURIZMA U RAZVOJU
POLJOPRIVREDE I ULOGA ZADRUGA”

Izdavač
Književna zajednica „Vasa Pelagić”

Za izdavača
Miladin Berić

Štampa
Art-print, Banjaluka

Za štampariju
Milan Stijak

Tiraž
300 primjeraka

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

334.732:631.115.8(497.6)
338.48

САЈАМ задругарства Републике Српске (3 ; 2012 ;
Доњи Агићи)

Трећи сајам задругарства RS, Доњи Агићи,
децембар 2012. / [уредник Јово Бајић ; фотографије
Бранислав Власенко ... [et al.]]. - Бања Лука :
Књижевна заједница "Васо Пелагић", 2013 (Бања
Лука : Art print). - 220 стр. : илустр. ; 24 см. -
(Библиотека Документа ; 3)

Тираж 300.

ISBN 978-99938-24-93-0

1. Округли сто "Ефекти сеоског туризма у развоју
пољопривреде и улога задруга" (Доњи Агићи ;
2012)

COBISS.BH-ID 3391000